

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

5

ROČNÍK 26 (LIII)
PRAHA
KVĚTEN
1980
CENA 10 Kčs

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VEDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), doc. ing. Milan Brannický, CSc., ing. Emil Divila, CSc., prof. dr. ing. Alois Grolig, DrSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., prof. ing. Jaroslav Pič, DrSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1980

■
Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

■
Научный журнал ZEMEDEL'SKÁ EKONOMIKA публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства и пищевой промышленности. Издает Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слезска 7.

■
The scientific journal ZEMEDEL'SKÁ EKONOMIKA publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics and the economics of food — production industry. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 7.

■
Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMEDEL'SKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiet der Ökonomik der Landwirtschaft und Nahrungsmittelindustrie. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

PROBLEMATIKA MEZINÁRODNÍ DĚLBY PRÁCE NA ÚSEKU ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÉHO KOMPLEXU

Skutečnost, že vývoj v posledních letech opětovně a velice naléhavě připomenul problém zabezpečení celosvětové výživy obyvatelstva, staví nepochybně i před čs. národohospodářskou praxi otázku, jak je a zejména bude čs. zemědělsko-průmyslový komplex (ZPK) schopen uspokojit potřeby výživy obyvatelstva na odpovídající kvalitativní úrovni a při respektování nejen základních národohospodářských kritérií, ale i všech rozhodujících vazeb vnějších podmínek.

Je nepochybné, že ZPK náleží závažná úloha v rámci celého národního hospodářství i v oblasti vnějších ekonomických vztahů. V ČSSR tento komplex například vytváří zhruba 30 % národního důchodu a podílí se přibližně 15 % na obrátu zahraničního obchodu. Zemědělsko-průmyslový komplex v ČSSR i v ostatních členských zemích RVHP se projevuje i jako významný činitel socialistické ekonomické integrace a prostřednictvím zahraničního obchodu ovlivňuje rozvoj ekonomiky jednotlivých zemí. V dané oblasti vyvstává nezbytnost řešení řady problémů, které jsou v současné době společné všem dovozcům z řad členských zemí RVHP, tj. snížení pasivního salda zemědělských a potravinářských výrobků, lepší využití dovážených krmiv, zemědělských a potravinářských strojů a dalších impulsových položek a na druhé straně docílení vyšších realizačních cen a tedy i vyšší efektivity na úseku vnějších vztahů.

V daných souvislostech byla ve VÚEZVž v rámci státního plánu ekonomického výzkumu Mezinárodní dělba práce v oblasti zemědělsko-potravinářského komplexu dokončena řada prací, jež přinášejí řadu teoretických a praktických závěrů o to aktuálnějších, že Československo jako země s rozvinutou ekonomikou, vyspělým zemědělstvím a potravinářským průmyslem se musí rychleji přizpůsobovat zásadním změnám jak vzhledem k rozvoji integračních procesů v rámci společenství zemí RVHP, tak i vzhledem k efektivním formám zapojení do celkové mezinárodní dělby práce. Zvýšení míry zapojení ČSSR do mezinárodní dělby práce a zejména pak v rámci SEI odpovídá i základní strategii a dlouhodobým cílům čs. hospodářské politiky. V předloženém monolematickém čísle se uveřejňují některé výsledky tohoto výzkumu.

Úvodní článek Vývoj čs. zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty a soběstačnost ZPK charakterizuje čs. zahraniční obchod zemědělsko-potravinářskými produkty, uvádí základní makrostrukturu a proporce čs. vývozu a dovozu, analyzuje rostoucí pasivní saldo obchodně platební bilance potravinami našeho klimatického pásma a potravin celkem. Je rovněž uveden vývoj zahraničního obchodu výrobními prostředky pro zemědělství a potravinářský průmysl a propočtena celková hodnotová míra soběstačnosti po-

travin našeho klimatického pásma, čs. zemědělsko-potravinářského a zemědělsko-průmyslového komplexu. Stať dále analyzuje základní tendence naturální míry soběstačnosti nosných zemědělsko-potravinářských produktů rostlinného a živočišného původu a jejich diferencované strukturální změny.

Na tuto stať bezprostředně navazuje článek Hodnocení čs. vývozu zemědělsko-potravinářských výrobků do členských zemí RVHP, profilující čs. vývozní program (či nabídku) na úseku ZPoK ve vztahu k ostatním zemím RVHP jako nezbytný předpoklad zintenzívnění integračních tendencí.

V příspěvku Předpoklady mezinárodní specializace v zemědělsko-potravinářských komplexech autor podrobně rozebírá obecná hlediska zapojení ZPoK do procesu mezinárodní specializace, analyzuje zásadní specifika specializačních tendencí v oblasti zemědělské prvovýroby a předkládá návrhy některých možných směrů prohloubení specializace v dané oblasti.

V článku Dlouhodobý cílový program spolupráce se zeměmi RVHP na úseku ZPoK jsou rozvedeny věcné aspekty dlouhodobých perspektiv spolupráce ČSSR se zeměmi RVHP a diskutovány i některé otevřené problémy, vznikající při její realizaci.

Příspěvek Postavení hospodářsky vyspělých kapitalistických států na trhu zemědělsko-potravinářských výrobků charakterizuje problémový vývoj zemědělské produkce a zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými výrobky hospodářsky vyspělých kapitalistických států a ukazuje jejich postavení (hlavně USA, Japonsko, Kanada, NSR, Francie a Velké Británie) ve světové ekonomice od poloviny 70. let, které se značně oslabilo v souvislosti zejména s rozpadem měnového systému a narůstáním pasivních sald v obchodních a platebních bilancích. V oblasti mezinárodního obchodu se nepodařilo — přes jeho relativně dynamický rozvoj — zcela odstranit překážky a omezení, jejichž aplikace mnohdy sleduje vedle hospodářské diskriminace i zřetele politické. Tempo hospodářského růstu je ve většině hospodářsky vyspělých kapitalistických států značně zpomalené, nestabilní a v jednotlivých zemích velmi diferencované.

V zahraničním obchodě zemědělsko-potravinářskými výrobky se však postavení hospodářsky vyspělých kapitalistických států — pokud je měříme podílem na světovém vývozu a dovozu těchto výrobků — v 60. a 70. letech spíše upevňovalo a vykazovalo relativně pozitivní tendence. V posledních letech se silně zvýšilo aktivní saldo dílčí bilance zahraničního obchodu tradičních producentů a vývozců obilnin, sóji, bavlny, vlny atp. s členskými zeměmi RVHP, zatímco tylo země zase na druhé straně upevňují svoje postavení a zlepšují svoji dílčí bilanci v zahraničním obchodě se zeměmi EHS a ESVO.

Kromě nulných dovozů některých druhů potravin a pochutin tropického a subtropického pásma se bude v dlouhodobé perspektivě obchod výrobky mírného pásma pravděpodobně uskutečňovat z největší části i nadále uvnitř oblasti hospodářsky vyspělých kapitalistických států, přičemž možnost distribuce „přebytků“ potravin — hlavně obilnin — do nedostatkových rozvojových zemí bude přes různé formy „pomoci“ v rozhodující míře závislá na úspěšném rozvoji materiálnětechnické základny v těchto zemích a tedy na růstu koupěschopné populace.

Ing. Jaroslav Kunc, CSc., vědecký redaktor

VÝVOJ ČS. ZAHRANIČNÍHO OBCHODU ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÝMI PRODUKTY A SOBĚSTAČNOST ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉHO KOMPLEXU

Zbožová struktura zahraničního obchodu je především odrazem struktury čs. výroby. Podíl strojírenské výroby, která je největším odvětvím průmyslu, se zvýšil z 28,3 % v roce 1970 na 32,1 % v roce 1978. V čs. vývozu se staly stroje a zařízení nejvýznamnější zbožovou skupinou a vytvářejí stále rozhodující část platebních prostředků ke krytí dovozu v deficitních zbožových skupinách. Mezi lety 1970—1978 činil průměrný roční přírůstek u této skupiny 12,1 %. Podíl strojů a zařízení činí více než polovinu celého čs. vývozu. Z celkového vývozu strojů a zařízení připadá zhruba 85 % na vývozy do socialistických zemí.

Československo je i významným vývozcem řady surovin a materiálů, jejichž podíl se sice v dlouhodobém pohledu snižuje, přesto však zaujímá tato skupina stále druhé místo v čs. vývozu. V roce 1975 činil podíl celé skupiny 30,3 % celkového čs. vývozu, v roce 1978 26,4 %. Vývoz potravin je relativně malý, pohybuje se kolem 4—5 % a soustřeďuje se do několika položek, kde však ČSSR může mít na světovém trhu dobrou pozici. Vývoz spotřebního zboží se pohybuje kolem 17 % a i v této skupině je ČSSR známo jako tradiční výrobce i vývozců.

Dovozní struktura zaznamenala výrazné změny. Nejrychlejšími tempy se rozvíjí dovoz strojů a zařízení, kde činí průměrné roční tempo růstu od roku 1970 do roku 1978 15,3 % a podíl této skupiny činil v roce 1978 téměř 40 % celkového dovozu. Z toho připadalo na dovoz ze socialistických států téměř 75 %.

Největší skupinu v dovozu však stále představuje skupina surovin, paliv a materiálů; v roce 1978 činil její podíl 45,6 % a rovněž tato skupina zaznamenala velmi prudké tempo růstu. Od roku 1970 do roku 1978 činil průměrný roční přírůstek 13,4 %. Na socialistické státy připadlo v roce 1978 téměř 70 %, z čehož u paliv, minerálních surovin a kovů dokonce téměř 84 %. Další dynamickou skupinu tvoří průmyslové spotřební zboží (kromě potravin), kde roční přírůstek mezi lety 1970 až 1978 představuje téměř 9 % a podíl této skupiny na celkovém dovozu činil v roce 1978 6,2 %. Významnou položkou v dovozu jsou též potraviny včetně zemědělsko-potravinářských surovin, roční přírůstky mezi lety 1970 až 1978 dosáhly 5,3 %, avšak podíl této skupiny se na celkovém dovozu dlouhodobě snižuje (ještě v roce 1970 činil 14,8 %, v roce 1975 9,2 % a v roce 1978 9,0 %).

Základní charakteristikou zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářského komplexu je nepochybně posouzení platební rovnováhy v potravinách (tab. I).

Uvedený ukazatel lze především posuzovat podle celkového vývoje bilančních sald čs. zahraničního obchodu potravinami. Průměry těchto pasivních sald, zvláště kompetitivními potravinami za období 1976—1978, překročily úroveň roku 1970, resp. průměr předchozí pětiletky.

Obdobně se ve stejném období zhoršila bilanční proporce čs. zahraničního obchodu potravinami — vyjádřená poměrem vývozu k dovozu, především ve vztahu k hospodářsky vyspělým kapitalistickým státům i rozvojovým zemím.

S vývojem těchto vztahů souvisí bezprostředně i makrostruktura a proporce rozhodujících vývozů a dovozů čs. zemědělsko-potravinářského a zemědělsko-průmyslového komplexu (tab. II).

Vývoz zemědělských a potravinářských výrobků představuje nyní 4,4 % celkového čs. vývozu.

Z celkového velmi sortimentně rozmanitého vývozu zemědělsko-potravinářského komplexu připadají téměř dvě třetiny celkové hodnoty na osm základních produktů: cukr, chmel, sladovnický ječmen, slad, výsekové maso a jatečné výrobky, zelenina a ovoce, pivo, cutisin.

V rámci vývozu inputů pro zemědělsko-potravinářský komplex tvoří přes 90 % vývoz dvou skupin: traktory, zemědělské stroje a zařízení, dále stroje a zařízení pro potravinářský průmysl.

Dlouhodobě si základní skupina tradičních vývozních položek v rámci celkového vývozu čs. zemědělsko-potravinářského a zemědělsko-průmyslového komplexu zachovává hodnotově svůj podíl a významnost (především zásluhou cukru), když celkový vývoz vzrostl z 1,1 mld Kčs fco v roce 1960 na 3,0 mld Kčs v roce 1978.

Dovoz zemědělsko-potravinářských výrobků představuje v současné době 10,6 % celkového čs. dovozu, dovoz včetně inputů dosahuje jednu pětinu celkových čs. dovozů.

Z celkového dovozu zemědělsko-potravinářského komplexu připadá téměř 50 % na šest základních skupin: obiloviny, koncentrovaná krmiva, maso, suroviny pro tukový průmysl, ovoce a plodiny subtropického a tropického pásma a konečně káva, čaj, kakao.

Spolu s dovozy čtyř významných inputů zemědělsko-průmyslového komplexu — průmyslová hnojiva a pesticidy, zemědělské stroje a zařízení včetně traktorů, strojů a zařízení pro potravinářský průmysl a dále energie pro ZPoK — připadají na uvedených 10 položek téměř dvě třetiny všech dovozů zemědělsko-průmyslového komplexu.

Dovoz uvedených významných komodit je proporcionálně ve vztahu k celkovým dovozům zemědělsko-potravinářského a zemědělsko-průmyslového komplexu dlouhodobě prakticky stejný, absolutně vzrostl z 2,9 mld Kčs v roce 1960 na 8,5 mld Kčs v roce 1978.

Nejvyšší dovozní dynamiku mají koncentrovaná krmiva (z 56 mil. Kčs v roce 1960 na 923 mil. Kčs v roce 1978), ovoce a plodiny subtropického a tropického pásma, dále káva, čaj, kakao, suroviny pro tukový průmysl. Poměrně mírně klesal dovoz obilovin (z 1127 mil. Kčs v roce 1960 na 713 mil. Kčs v roce 1975), prudce vzrostl na 1733 mil. Kčs v roce 1976

I. Vývoj sald čs. zahraničního obchodu potravinami v mil. Kčs fco

	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Celkově pasivní saldo											
Svět	-2 169	-2 301	-3 516	-3 314	-3 012	-4 019	-3 032	-3 975	-5 626	-5 904	-4 876
SZ	-2 079	-1 768	-2 334	-2 291	-2 057	-2 243	-2 244	-2 450	-2 389	-2 820	-2 411
KS	-909	-533	-1 082	-1 023	-955	-1 776	-1 288	-1 526	-3 237	-3 084	-2 465
z toho: VKS	+38	-194	-480	-403	-233	-806	-378	-654	-1 955	-1 344	-821
RZ	-128	-339	-602	-620	-722	-970	-910	-872	-1 282	-1 740	-1 644
Saldo kompetitivních potravin											
Svět	-1 968	-2 004	-3 057	-2 879	-2 518	-3 412	-2 805	-3 084	-4 478	-4 133	-3 305
SZ	-2 063	-1 755	-2 419	-2 283	-2 040	-2 207	-2 213	-2 412	-2 238	-2 610	-2 201
KS	+95	-249	-638	-596	-478	-1 205	-592	-673	-2 240	-1523	-1 104
z toho: VKS	+110	-129	-307	-219	-54	-597	-96	-235	-1 572	-724	-237
RZ	-15	-120	-331	-377	-424	-608	-496	-437	-668	-799	-867
Saldo nekompetitivních potravin											
Svět	-201	-297	-459	-435	-494	-607	-727	-891	-1 148	-1 771	-1 571
SZ	-16	-13	-15	-8	-17	-36	-31	-381	-151	-210	-210
KS	-185	-284	-444	-427	-477	-571	-696	-853	-977	-1 561	-1 361
z toho: VKS	-72	-66	-173	-184	-179	-209	-282	-418	-383	-620	-584
RZ	-113	-218	-271	-243	-297	-362	-414	-435	-614	-941	-777

Potraviny celkem včetně zemědělských surovin pro výrobu potravin zahrnují položky: 8 — potravinář. zboží; 7 — suroviny pro výrobu potravin; 6 — živá zvířata; 59102 — cutisin; 58 — krmiva koncentrovaná a objemová, 55 — semena a sadby

Nekompetitivní potraviny tvoří položky: 721 — káva, kakaové boby, čaj; 72001 — podzemnice olejná; 83201 až 7, 83234 — jižní plody

Salda kompetitivních potravin (tj. mírného pásma): vypočteno jako rozdíl potraviny celkem minus nekompetitivní (subtropického a tropického pásma)

Podklady: Fakta o zahraničním obchodě (VÚZO 1979)

Vlastní propočty

a pak opět klesal na 765 mil. Kčs v roce 1978 a opět zřetelně stoupne v roce 1979.

Obdobně výrazně vzrostla hodnota dovozu některých inputů, zvláště energie pro ZPoK, zemědělských strojů, zařízení a traktorů, průmyslových hnojiv a pesticidů, dále strojů a zařízení pro potravinářský průmysl — celkem u jmenovaných inputů téměř osmkrát od roku 1960.

II. Bilanční proporce čs. zahraničního obchodu potravinami jako vztah vývozu a dovozu (v %)

	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Svět	24,4	27,1	24,3	30,0	34,7	27,4	39,7	34,7	26,0	26,1	34,7
SZ	12,1	13,6	12,6	16,3	23,4	15,1	22,8	20,8	30,2	23,1	28,8
KS	66,3	49,0	41,8	48,7	50,4	38,6	56,4	49,1	22,6	28,6	39,6
Z toho: VKS	92,9	66,4	58,7	68,0	78,8	53,1	79,4	66,2	29,6	44,6	62,7
RZ	30,0	24,1	13,6	15,6	12,4	11,7	17,1	12,9	9,4	8,1	12,7

Podklady: Fakta o čs. zahraničním obchodě (VÚZO 1979)
Vlastní propočty

Z komparace jmenovitých významných dovozů a vývozů vyplývá i základní hmotná struktura záporného salda zemědělsko-průmyslového komplexu.

Rozhodujícími položkami záporného salda zemědělsko-potravinářského komplexu jsou v pořadí:

- obiloviny (saldo 847 mil. Kčs resp. 14,7 % pasivního salda v roce 1975, v roce 1978 saldo 740 mil. Kčs, tj. -12,2 %);
- koncentrovaná krmiva (záporné saldo vzrostlo z 55 mil. Kčs v roce 1960 na 901 mil. Kčs v roce 1978, tj. na 14,9 % pasivního salda ZPoK);
- ovoce a plodiny tropického a subtropického pásma (saldo 524 mil. Kčs v roce 1976 a 629 mil. Kčs v roce 1978, tj. -10,4 %);
- suroviny pro tukový průmysl (saldo 553 mil. Kčs v roce 1976 a 44 mil. Kčs v roce 1978, tj. -0,7 %);
- maso a masné výrobky (saldo 34 mil. Kčs v roce 1978).

Záporné saldo uvedených pěti položek se podílí téměř 40 % na celkovém záporném saldu zemědělsko-potravinářského komplexu.

Základními položkami záporného salda inputů jsou v hodnotovém vyjádření:

- průmyslová hnojiva (saldo 744 mil. Kčs v roce 1978, tj. 9,7 % záporného salda ZPK);
- energie (866 mil. Kčs, tj. -11,3 %);
- zemědělské stroje a traktory (z aktivního salda +39 mil. Kčs v roce 1960 na záporné saldo -443 mil. Kčs v roce 1976, tj. 5 % záporného salda ZPK a 29 mil. Kčs v roce 1978, tj. -0,4 %);
- pesticidy (saldo 229 mil. Kčs v roce 1978, tj. 3,0 %).

Saldo uvedených inputů spolu se saldem vybraných zemědělsko-potravinářských výrobků — tj. celkem devět položek — se podílí na celkovém záporném saldu zemědělsko-průmyslového komplexu 54,9 %. Je zřejmé, že výhledové řešení problémů spojených s výrazným poklesem záporného salda zemědělsko-průmyslového komplexu resp. zvyšováním celkové míry jeho soběstačnosti spočívá především v těchto základních oblastech.

Uvedené závěry nemohou být samozřejmě chápány jako ekonomický princip „vyrobit si sami všechno za každou cenu“. Uzavřené autarktní koncepce by při současném charakteru mezinárodní dělby práce a rozvoje mezinárodní socialistické ekonomické integrace zemí RVHP nebyly v souladu s dlouhodobým rozvojem čs. ekonomiky ani v této oblasti společenské výroby.

Dovozy tvoří jednak výrobky (kompetitivní), které lze v našich přírodně klimatických podmínkách vyrábět, a dále produkty (nekompetitivní), které zemědělství mírného klimatického pásma vyrábět nemůže. Tyto nekompetitivní položky se na celém saldu zemědělství, resp. zemědělsko-potravinářského komplexu podílejí zhruba jednou třetinou. Naopak zbývající dvě třetiny salda jsou položky kompetitivní, kde by se pokles závislosti na dovozu měl postupně výrazněji projevovat.

Ani v případě kompetitivních dovozů by však neměl vzniknout pausální požadavek likvidace dovozů „za každou cenu“. Spolu s důsledným uplatňováním kritérií ekonomické efektivnosti výhodnosti vývozů a dovozů je rozhodující především postupné snižování celkového záporného salda zemědělsko-potravinářského, ale i zemědělsko-průmyslového komplexu.

Cílem tedy nemůže být snižování obratu čs. zahraničního obchodu tohoto národohospodářského komplexu, ale další rozvoj mezinárodní dělby práce při maximálním a efektivním využívání ekonomických výhod, které národnímu hospodářství poskytují.

Řešení nesoběstačnosti v zemědělsko-potravinářských výrobcích nelze vztahovat resp. rozhodovat jen v zemědělství či v potravinářském průmyslu. Moderní čs. zemědělství a potravinářství je integrováno s řadou odvětví průmyslu a na kvalitě a fungování těchto (zvláště dodavatelských) vztahů závisí dnes již rozhodující měrou výsledky zemědělství a potravinářské výroby.

Také v těchto navazujících oblastech výroby a služeb jsou národohospodářské výsledky čs. zemědělství a potravinářského průmyslu spojeny se zahraničním obchodem. Záporné saldo zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty, které dosáhlo 5,0 mld Kčs v roce 1978, je o další téměř dvě třetiny zvyšováno dovozem inputů pro zemědělství a potravinářský průmysl. Znamená to, že v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu se na záporném saldu podílí vlastní strojírenství, chemie aj., ačkoliv v řadě průmyslových oborů vyrábějících inputy pro zemědělství a potravinářský průmysl by měly vznikat podstatné substituční devizové zdroje nikoliv na zvyšování celkového záporného salda na výrobu potravin, ale naopak na jeho snižování. Potenciální zdroje mohou být značné.

S vývojem salda platebně obchodní bilance souvisí bezprostředně vývoj soběstačnosti. Soběstačnost lze hodnotit podle celkového vývoje bilančních sald čs. zahraničního obchodu, jak bylo již uvedeno.

Významný je rovněž propočet globální hodnotové míry soběstačnosti jednak ve vztahu k celkovému vývoji hodnotové míry soběstačnosti potravinami a dále v nejširších souvislostech zemědělsko-průmyslového komplexu (ZPK). Míra soběstačnosti v tomto případě zahrnuje jak oblasti vlastního zemědělsko-potravinářského komplexu (ZPoK), tak inputy pro zemědělství a potravinářský průmysl, tj. traktory a zemědělské stroje, zařízení a závody potravinářského průmyslu, chemické prostředky, hnojiva a pesticidy, netto dovozy energie aj.

Způsob tohoto měření vychází z přepočtů bilančních sald zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty a zemědělsko-průmyslového komplexu na tuzemskou hladinu cen. Přepočtené objemy bilančních sald jsou pak porovnány s objemem hrubé zemědělské produkce a s objemem hrubé výroby potravinářského průmyslu (očistěné o duplicitní hodnotu zemědělského meziproduktu pro výrobu potravinářského zboží).

K vyjádření míry soběstačnosti lze použít jak stálé, tak běžné ceny. Obojí způsob má své přednosti i nedostatky; rozdíly ve výsledcích jsou však nepatrné.

Stálé ceny vyjadřují reálněji změny v objemu vyrobených užitných hodnot, zatímco běžné ceny lépe vystihují vývoj ekonomické reality (i když případné zvýšení či snížení čs. vnitřních cen může uměle zvýšit či snížit míru soběstačnosti).

Vyjádření globální hodnotové míry soběstačnosti (tab. III, IV) ukazuje:

- Z hlediska cílů rozvoje čs. ZPoK (tj. zvyšování soběstačnosti v potravinách našeho klimatického pásma) míra soběstačnosti kompetitivních potravin dosahuje trvale přes 92 %. V letech 1970–1978 činí v průměru 92,8 %, postupně se zvyšuje až na 94,4 % a klesá v mimořádném roce 1976 na 89,2 %.

- Míra soběstačnosti zemědělsko-průmyslového komplexu se od roku 1970 téměř nezměnila a činila v roce 1978 87,9 %.

- Obdobně jako u všech předchozích charakteristik projevuje se rok 1976 i v proporcích míry soběstačnosti jako mimořádná a dosti výrazná trendová i absolutní odchylka.

Ve srovnání s globální hodnotovou mírou soběstačnosti je vývoj míry naturální soběstačnosti základních zemědělsko-potravinářských výrobků v dlouhodobém vývoji ČSSR charakteristický dalšími specifickými tendencemi a strukturálními změnami (tab. V):

- Především roste dlouhodobě míra soběstačnosti všech základních skupin produktů živočišného původu, tj. masa celkem včetně drůbežního, mléčných výrobků včetně másla a vajec. Téměř u všech jmenovaných zemědělsko-potravinářských výrobků se stupeň soběstačnosti za posledních 10–15 let zvýšil zhruba o 20 % a přibližuje se téměř plné soběstačnosti. U vajec je míra soběstačnosti po celé období prakticky stále úplná.

- Zvýšila se rovněž o 5–10 % míra soběstačnosti u obilovin celkem, přesto však dovozy obilovin i v posledních letech zůstávají významné.

- Pozitivní růst míry soběstačnosti živočišných výrobků a zčásti i obilovin je však provázen méně příznivým jevem, tj. přesunem dovozů z po-

III. Celková hodnotová míra soběstačnosti potravin našeho klimatického pásma

	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977**)	1978**)
Hrubá výroba v mld Kčs ZPoK*) běž. ceny	59,1	69,0	107,0	105,1	108,6	116,3	118,5	117,7	111,0	120,7	123,4
Záporné saldo přepočtené v mld Kčs	14,6	5,9	7,8	7,4	6,4	9,5	7,2	8,0	13,4	(12,8) 9,7	(11,6) 8,9
Míra soběstačnosti v %	92,8	93,4	93,2	93,4	94,4	92,4	94,3	93,6	89,2	(89,4) 92,0	(91,4) 92,6

IV. Míra soběstačnosti zemědělsko-potravinářského (ZPoK) a zemědělsko - průmyslového komplexu (ZPK)

	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977**)	1978**)
Hrubá výroba ZPoK v mld Kčs b. c.	59,1	69,0	107,0	105,1	108,6	116,3	118,5	117,7	111,0	120,7	123,4
Záporné saldo přepočtené v mld Kčs										(17,9)	(19,7)
a) ZPoK potraviny	11,5	9,2	8,7	19,1	8,7	11,2	10,0	8,8	14,9	13,4	11,0
b) ZPK celkem	12,3	16,4	14,6	16,5	16,5	20,5	21,5	20,9	26,4	23,3 (30,7)	17,0 (22,5)
Míra soběstačnosti v %										(85,2)	(89,3)
a) ZPoK potraviny	83,7	88,2	92,5	92,0	92,6	91,2	92,2	93,0	88,8	90,0	91,8
b) ZPK celkem	82,8	80,8	86,4	86,5	86,5	85,2	83,7	84,9	80,8	83,8 (74,6)	87,9 (84,6)

*) s odečtením zemědělského meziprojektu z hrubé výroby průmyslu potravin a pochutin

** rok 1977 a 1978 přepočten (v závorce) stejnými koeficienty jako předchozí roky

Míra soběstačnosti vypočtena jako vztah záporného salda ZPoK či ZPK k celkovým zdrojům (tj. hrubé produkce ZPoK plus záporné saldo ZPoK i ZPK)

Podklady: Statistická ročenka ČSSR, 1979

Fakta o čs. zahraničním obchodě (VÚZO 1979)

Vlastní propočty

	1961	1965	1970	1971	1973	1974	1975	1976	1977
Obilí celkem	77,0	75,3	84,5	80,9	83,9	93,0	91,9	83,0	90,4
Pšenice	57,8	68,3	75,7	78,4	79,6	86,9	87,8	88,6	93,3
Kukuřice	77,2	71,1	80,3	51,9	24,2	42,1	66,7	28,9	62,7
Chmel	241,0	163,0	220,0	144,0	192,0	146,0	158,4	166,7	159,8
Slad	186,0	175,0	179,0	176,0	170,0	169,0	139,4	139,6	140,3
Pivo	103,0	101,0	105,0	106,0	105,0	106,0	106,9	108,2	108,9
Potrav. tuky a oleje	77,4	76,6	89,7	94,0	103,7	104,8	102,7	101,0	103,0
Cukr	140,0	210,0	110,0	122,0	109,0	108,0	119,0	98,4	137,0
Pokrutiny a šroty	67,0	47,0	26,0	25,0	29,0	18,0	26,3	19,4	21,6
Živočišné moučky	51,0	26,0	25,0	38,0	71,0	38,0	59,0	51,5	64,0
Zelenina celkem	94,0	92,2	101,1	93,1	93,6	90,4	98,5	90,8	95,1
Ovoce celkem	83,1	76,2	85,3	61,0	81,0	95,2	71,2	69,0	72,0
Maso celkem	70,3	74,8	88,0	97,8	101,7	96,5	97,3	98,1	95,7
Sýry	106,3	105,9	110,6	110,2	109,8	110,4	110,4	108,1	109,1
Másl	80,4	87,3	90,1	89,3	99,4	104,4	100,6	100,7	100,8
Vejce	101,6	100,6	99,7	100,1	102,0	104,7	103,2	103,1	101,1

Podklady: Statistická ročenka ČSSR
Vlastní propočty

travinářských surovin, polotovarů a vlastních potravin na zemědělské meziprodukty, zvláště koncentrovaná krmiva, při málo výhodných cenových a teritoriálních relacích (pokrutiny, šroty, živočišné moučky aj.).

— K málo pozitivním resp. nevýrazným změnám v dlouhodobém vývoji dochází u zeleniny a ovoce; proporce soběstačnosti mají až klesající charakter.

— U některých tradičních a komerčně velmi významných zemědělsko-potravinářských vývozních výrobků míra soběstačnosti naopak zřetelně klesá. Typickým příkladem je cukr, kde se rovněž trvale snižuje naturální míra soběstačnosti (v roce 1976 je ČSSR poprvé netto dovozcem cukru).

— Obdobné tendence platí i pro některé další komodity (chmel, sladovnický ječmen, slad aj.), kde se vývoz buď snižuje, nebo převážně (zvláště v letech 1970—1976) objemově stagnuje.

— Transformace ve vnitřní výrobní a vnější dovozní strukturu zemědělsko-průmyslového komplexu (tj. rostoucí váha dovozů zemědělských meziproduktů) je charakteristická i pro inputy zemědělství. Při (relativním) poklesu dovozů potravinářských surovin, polotovarů a potravin se dovozy přesunují především na inputy intenzifikačního charakteru (průmyslová hnojiva, pesticidy aj.), které mají ovlivnit intenzitu domácí zemědělské výroby a nahradit přímé dovozy zemědělských produktů.

— Výrazně rovněž roste hodnotový objem netto dovozů energie, připadající podílově na zemědělsko-potravinářský komplex.

Z obecné definice, ale i historicky se vyvíjející konkrétní míry soběstačnosti vyplývá, že při jejím formování spolupůsobí ekonomická efektivnost vlastní výroby daného výrobku včetně ekonomické efektivnosti zapojení do mezinárodní dělby práce. Čs. zemědělství ovšem neuhrazuje v plné míře potřebu potravin, vyplývající z dosažené poměrně vysoké úrovně výživy obyvatel.

Z hlediska dosažení optimální míry soběstačnosti v krytí potřeb potravin vlastní zemědělskou výrobou vyvstává otázka stupně takového zapojení. Řešení je v úzkém ekonomickém vztahu k efektivnosti směny zemědělsko-potravinářských produktů, ale i efektivnosti směny nezemědělských výrobků ostatních odvětví národního hospodářství za produkty potřebné k zajištění výživy obyvatelstva, v neposlední řadě i v dostatečném objemu devizových zdrojů dovozně teritoriální struktury, v ekonomické nezbytnosti plného využití jednoho z mála čs. přírodních zdrojů — půdního fondu, ale i v strategicko-taktickém zahrnutí mimoekonomických aspektů hospodářsko-politických hledisek.

ZÁVĚRY

Stať charakterizuje základní makrostrukturu a proporce čs. vývozu a dovozu zemědělsko-potravinářských produktů. Dále analyzuje rostoucí pasivní saldo obchodně platební bilance potravinami celkem, potravin našeho klimatického pásma a tzv. nekompetitivních potravin.

Uveden je rovněž propočítaný celkový hodnotový míry soběstačnosti potravin našeho klimatického pásma, míra soběstačnosti čs. zemědělsko-potravinářského a zemědělsko-průmyslového komplexu, která se v období 6. pětiletky ve srovnání s předchozím obdobím snížila.

Stať dále analyzuje základní tendence naturální míry soběstačnosti nosných zemědělsko-potravinářských produktů rostlinného a živočišného původu a jejich diferencované strukturální změny.

Došlo dne 29. 10. 1979

Adresa autora:

Ing. Vladimír Jeníček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Vývoj čs. zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty a soběstačnost zemědělsko-průmyslového komplexu

Zeměd. Ekon., 26, 1980, č. 5, s. 275—283. — 5 tab.

zemědělsko-potravinářský komplex, výrobky, výroba, dovoz, vývoz, soběstačnost, zahraniční obchod, analýza statistická, analýza srovnávací

Článek uvádí čs. zahraniční obchod zemědělsko-potravinářskými výrobky, vývoz, dovoz, saldo, hodnotovou míru soběstačnosti ZPoK a ZPK včetně tendencí vývoje naturální míry soběstačnosti čs. nosných zemědělsko-potravinářských produktů.

TUČEK P., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Hodnocení čs. vývozu zemědělsko-potravinářských výrobků do členských zemí RVHP

Zeměd. Ekon., 26, 1980, č. 5, s. 285—302. — 5 tab., lit. 5

zemědělsko-potravinářský komplex, výrobky, vývoz, zahraniční obchod, RVHP, analýza statistická, časové řady, analýza ekonomická, prognóza

V článku je věnována pozornost ekonomické efektivnosti čs. vývozu do členských zemí RVHP. V posledních letech dochází ke stagnaci až poklesu ekonomické efektivnosti čs. vývozu zemědělsko-potravinářských produktů do zemí RVHP, přičemž hlavními příčinami tohoto jevu jsou dva faktory: nedostatečný vzrůst vývozních cen ovlivněný skladbou vývozního sortimentu a pokles objemu vývozu nejefektivnějších druhů zboží při současném vzrůstu objemu vývozu položek ekonomicky méně výhodných. Na základě rozboru časových řad ukazatelů ekonomické efektivnosti je proveden návrh perspektivní zbožové skladby tohoto čs. vývozu do RVHP.

Zasedání ústředního výboru KSČ o plnění závěrů XV. sjezdu KSČ a dalších úkolech zemědělství a potravinářského průmyslu v březnu 1979 ve svém usnesení konstatovalo: „Přes dosažené pozitivní výsledky celková úroveň rozvoje zemědělství a potravinářského průmyslu ještě neodpovídá našim možnostem a rostoucím potřebám společnosti. Na některých důležitých úsecích, zejména v kvalitativních ukazatelích není dosahováno žádoucích výsledků. V potravinářském průmyslu nedosahuje ještě žádoucí úrovně zhodnocovací proces, nejsou využívány všechny možnosti k inovaci a rozšiřování sortimentu, vyskytují se nedostatky v kvalitě výrobků. Pomalu se řeší existující disproporce mezi rostoucí zemědělskou tržní produkcí a zpracovatelskou, skladovací a chladiřenskou kapacitou.“¹⁾

Oblastí, ve které se velice citlivě promítá celková i dílčí úroveň hospodaření na jednotlivých úsecích čs. zemědělsko-potravinářského komplexu, je nesporně zahraniční obchod, vzhledem k tomu, že v jeho rámci dochází ke kontinuální konfrontaci ekonomických, kvalitativních a komerčních parametrů domácí produkce s úrovní světovou.

Člen předsednictva ÚV KSČ a předseda vlády ČSSR L. Štrougal zdůraznil tuto problematiku v projevu ke Dni horníků v Ostravě v září 1979 slovy: „Základní slabinou současného hospodářského vývoje je nedostatečný růst efektivnosti. Co je pro vyšší efektivnost rozhodující? Technická úroveň výrobků, jejich vysoká kvalita a optimální zhodnocení surovin, energetických zdrojů a vkladů živé práce.“²⁾

V posledním období je pozornost čs. ekonomů stále více orientována na problematiku vnějších ekonomických vztahů a jejich výsledků. Tato skutečnost se odráží mj. také v akcentu, který je kladen znovu a znovu na naléhavost řešení otázky ekonomické efektivnosti zahraničního obchodu v projevech čelných představitelů KSČ a vlády ČSSR. Velmi důrazně zněla slova ministra financí ČSSR Leopolda Léra v projevu k hodnocení státního závěrečného účtu za rok 1978: „V současné době musíme řešit především problémy efektivnosti zahraniční směny a vynakládání investičních prostředků. *Efektivnost zahraničního obchodu se v posledních letech stala klíčovou otázkou efektivnosti celé ekonomiky, finanční rovnováhy a ve svých důsledcích životní úrovně.*

¹⁾ Usnesení 13. zasedání ÚV KSČ o plnění závěrů XV. sjezdu KSČ a dalších úkolech zemědělství a potravinářského průmyslu, Rudé právo 23. března 1979

²⁾ Výťah z projevu L. Štrougala, Zemědělské noviny 1. září 1979

Jsmo státem, který zhruba třetinu své finální průmyslové výroby musí vyvézt, aby mohl dovézt potřebné suroviny i výrobky. Tento podíl do budoucna dále poroste. *Proto výsledky své hospodářské činnosti musíme měřit jen podmínkami světových trhů.* Tomu je třeba přizpůsobit i systém řízení a hmotné stimulační.³⁾

Nedostatečná kvalita a komerční atraktivnost některých čs. produktů určených pro export je opakovaně příčinou neuspokojivé cenové hladiny celého vývozního sortimentu, posléze pak příčinou poklesu reálných směnných relací našeho zahraničního obchodu globálně. V citovaném vystoupení předsedy vlády ČSSR bylo otevřeně konstatováno: „Naše vývozní ceny mají zhruba o polovinu nižší vzestup než ceny dovozní. I když tento pohyb cen vzhledem k charakteru dovozu a vývozu — dovážíme převážně suroviny a vyvážíme hotové výrobky, kde růst cen je značně nižší — nejde v daném čase plně vyrovnat, přece jen rozdíl mezi zvýšením dovozních a vývozních cen by mohl být při lepší práci, při dokonalejších a hodnotnějších výrobcích poněkud nižší.“

Přesto, že čs. zemědělsko-potravinářský komplex participuje na aktivní účasti v mezinárodní dělbě práce relativně menším podílem, je pro něj problematika ekonomické efektivnosti jeho zahraničního obchodu neméně palčivá než pro ostatní odvětví národního hospodářství.

Ve Výzkumném ústavu ekonomiky zemědělství a výživy jsme se v posledních třech letech mj. věnovali této problematice. Předkládaný článek je výběrovým shrnutím nejvýraznějších tendencí v průběhu prováděných analýz a předběžným základem pro návrh event. úprav zbožové skladby čs. vývozu zemědělsko-potravinářského komplexu v následujícím pětiletém plánu ve vztahu k členským zemím RVHP.

V rámci uvažované perspektivy komoditní skladby čs. vývozu zemědělsko-potravinářských výrobků do členských zemí RVHP je zcela nezbytné zohlednit v zájmu co nejvyšší objektivizace výsledného návrhu poměrně rozsáhlou skupinu faktorů, které je možno zhruba rozdělit do tří základních skupin.

Prvá a rozhodující skupina jsou činitele vnitřní, zahrnující faktory obchodně politické, výrobní a kapacitní, komerční a v neposlední řadě ekonomické.

Do druhé skupiny patří faktory uvažovaného trhu, tj. sorbní schopnost tohoto trhu, jeho specifické požadavky, komerční aspekty dané teritoriální relace a konečně pak formy obchodních operací a jejich vlastní atributy (časové rozdělení, způsob plateb, dopravní cesty atd.).

Třetí skupinou jsou činitele světového obchodu a faktory třetích zemí, tzn. vnější vlivy (které jsou ve vzájemném obchodu plánovitě respektovány, nebo alespoň zohledňovány), které event. působí objektivně, tzn. nezávisle na subjektech uvažované zahraničně obchodní spolupráce.

Váha každé z těchto skupin je adekvátní úrovni zpracování uvažované zbožové skladby v perspektivě a koresponduje obvykle také časovému horizontu projekce, event. prognózy. S ohledem na cíle a možnosti této práce je následující návrh skladby sortimentu čs. zemědělsko-potravinářského vývozu zpracován především ze zorného úhlu prvé skupiny, tj. vnitřních činitelů, přičemž je akcentováno zejména hledisko ekonomické výhodnosti, resp. efektivnosti. Uvedený přístup byl zvolen proto, že je

3) Z vystoupení ministra financí ČSSR Leopolda Léry, Práce 21. června 1979

plně v intencích usnesení XV. sjezdu KSČ, zasedání plén ÚV KSČ k otázkám zemědělství a výživy a problémům ekonomiky, tj. hospodářské politiky KSČ.

Protože ekonomická výhodnost čs. vývozu do zemí RVHP v oblasti zemědělsko-potravinářských produktů v posledních letech nedosahuje žádoucích parametrů a vykazuje spíše klesající tendence, je jednou z možných cest k postupné optimalizaci ekonomiky zahraničního obchodu v této nejdůležitější teritoriální relaci upravit postupně skladbu tohoto vývozu ve smyslu omezování dlouhodobě neefektivních obchodních operací a paralelního zvýšení fyzického objemu exportu komodit ekonomicky výhodných, při plném respektování zásad internacionální spolupráce bratrských zemí RVHP, rozvíjející se integrace celého společenství a vzájemné výhodnosti zahraničního obchodu. Přitom je ovšem současně zcela nezbytné permanentně usilovat o zvýšení ekonomické efektivity také u vývozů dosud neefektivních cestou snižování nákladů, zvyšování kvality a úrovně prezentace, zvýšeného tempa inovací a plného respektování všech zásad a požadavků nejvýšejších odběratelských trhů.

Jestliže tedy uvedený návrh vychází především z preferenci výhodných položek a útlumů exportu zboží dlouhodobě neefektivního, není to proto, že by druhá cesta nebyla zásadně možná, ale je to především důsledek respektování dosavadního dvanáctiletého vývoje (aniž bychom tím přiznávali jeho ekonomickou odůvodněnost). Ve spektru hodnocení škály ekonomické efektivity vývozů jednotlivých čs. komodit zemědělsko-potravinářského charakteru do členských zemí RVHP v období 1967–1978 se odráží mj. skutečnost, že k zásadním posunům v posloupnosti ekonomické výhodnosti jednotlivých položek nedochází, neboli zboží ekonomicky pozitivní vykazovalo parametry efektivity na počátku sledovaného období stejně jako na jeho konci, a naopak ztrátové vývozy realizované v předchozích letech jsou neefektivní také v současnosti.

Přes toto vymezení zařazujeme do navrhované zbožové vývozní struktury také skupiny výrobků, které v minulosti nepatřily k jednoznačně pozitivním artiklům čs. exportu do RVHP, a to v těch případech, kdy — s ohledem na zjiitelné očekávané faktory vnitřní i vnější — by absence korespondujících komodit v čs. sortimentu vývozu do RVHP měla nepříznivé důsledky na oba kontrahující partnery.

METODICKÉ POZNÁMKY

Hodnocení ekonomické výhodnosti dosavadní skladby sortimentu čs. vývozu zemědělsko-potravinářských výrobků a na jeho základě provedený návrh perspektivní zbožové skladby exportu do RVHP bylo zpracováno na základě výsledků rozborů efektivity odpovídajícího sortimentu v dané teritoriální relaci, za použití aktualizovaných propočtů ekonomické efektivity schválenými ukazateli a metodami pro 7. pětiletku pro roky 1977 a 1978, byly zohledněny výsledky osmiletých a patnáctiletých časových řad realizovaných cen čs. vývozu a z nich propočítané směnné relace. Byly použity tyto ukazatele: rozdílový ukazatel (RU), reprodukční náklady na devizu (RNV) a devizové zhodnocení národní práce (DZNP), jejichž konstrukce a vypovídací schopnost byly popsány v práci Tučka (1978).

Údaje fyzického objemu vývozu jednotlivých položek jsou z tabulačních sestav FSÚ v nomenklatuře „zboží zahraničního obchodu členských

zemí RVHP“. Aplikace reciprokových hodnot dosažených reprodukčních nákladů na devizy při vývozu spočívá ve vyloučení vlivu změny devizových kursů v roce 1977 a slouží k homogenizaci časové řady, tzn. včetně let 1977 a 1978.

Při zpracování návrhu sortimentu vývozu byly dále respektovány závěry zbožových koncepcí oborů potravinářského průmyslu (Souhrnná zpráva ze studií jednotlivých komodit vypracovaných oborovými podniky potravinářského průmyslu ČSSR — Praha, VÚEZVŽ 1977), orientované na otázku vztahu těchto oborů k zahraničnímu obchodu, jejichž shrnutí bylo zpracováno v roce 1977. V neposlední řadě byly využity výsledky studia podkladů a materiálů čs. i partnerských zahraničních organizací, vztahující se k problematice mezinárodní socialistické dělby práce a socialistické ekonomické integrace v oblasti zemědělství a potravinářského průmyslu (Kraus a kol. 1978).

HODNOCENÍ ČS. SORTIMENTU VÝVOZU ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÝCH PRODUKTŮ DO ČLENSKÝCH ZEMÍ RVHP

Ekonomická efektivnost přímého čs. vývozu do členských zemí RVHP ve sféře zemědělsko-potravinářského zboží (abstrahujeme-li od hledisek a specifík měnových) má klesající tendenci (tab. I). Použijeme-li pro dokumentaci tohoto vývoje dynamiku jednoho ze základních ukazatelů, tj. RNV, pak index RNV do RVHP má klesající tendenci. Z reciprokových hodnot RNV, vylučujících vliv parametrického kursu, je zřejmé, že celkový vývoz zemědělsko-potravinářských výrobků nedosahoval hodnot pásma efektivní směny. Vypovídací schopnost jednoho ukazatele není úplná (Jeníček, Tuček, Kochlíková 1977). Podle rozdílového ukazatele je možno posuzovat výhodnost zkoumaných exportů příznivěji, avšak zřetelný pokles efektivnosti v posledních letech je zřejmý také z hodnot tohoto parametru. Zatímco v roce 1976 činil rozdílový ukazatel za celý vývoz ZPoK 110,1, poklesl v roce 1977 na 84,3 a v roce následujícím na 83,0.

Na základě analýzy zbožové skladby zkoumaného vývozu a časových řad docílených parametrů u jednotlivých komodit, tzn. rozborů jevů, nikoliv příčin, lze označit jako sukces uvedené globální tendence disproporcí mezi vývojem cenových a ekonomických parametrů jednotlivých vyvážených komodit a vývojem jejich fyzického objemu (Jeníček, Tuček, Kochlíková 1976, 1977). Zboží vykazující nízkou efektivnost vývozu do RVHP zaznamenává vyšší přírůstek objemu vývozu než produkty ekonomicky výhodné, v extrémních případech pak dokonce cenově zajímavé položky vykazují množstevní pokles. Jako příklad lze uvést mj. cutisin, zcela jednoznačně ekonomicky nejvýhodnější čs. vývozní produkt na trhy RVHP, s ročním přírůstkem fyzického objemu exportu cca 5–8 %, vedle dlouhodobě neefektivního vývozu výrobků z ovoce, bobulí a plodů (č. nom. 834), jejichž fyzický objem exportu do RVHP činil v letech 1970–1974 zhruba 1400 až 1600 t ročně a v letech 1976 až 1978 již kolem 6600 t ročně, neboli čtyřnásobek. Obdobně působí negativně na celkovou úroveň ekonomické efektivnosti čs. aktivní účasti na mezinárodním socialistickém trhu např. růst objemu exportu zabité drůbeže, mlékářských výrobků, škrobu atd. vzhledem k tomu, že se jedná o zboží dlouhodobě ekonomicky negativní.

I. Vývoj ekonomické efektivity čs. vývozu zemědělsko-potravinářských produktů do zemí RVHP vyjádřený ukazatelem RNV

Rok	Reciproká hodnota RNV	Index (1970 = 100)
1967	0,732	93,8
1968	0,783	100,3
1969	0,791	101,4
1970	0,780	100,0
1971	0,766	98,2
1972	0,737	94,4
1973	0,781	100,1
1974	0,729	93,4
1975	—	—
1976	0,717	91,9
1977	0,643	82,4
1978	0,566	72,5

Vedle uvedené disharmonie mezi akcelerací vyváženého množství a tendencí jednotkové ekonomické efektivity působí na celkovou efektivnost čs. vývozu do RVHP nepříznivý vývoj směnných relací.

Tento problém má z větší části objektivní příčiny. Světové ceny a ceny tzv. základních trhů (CZT) jsou základem pro tvorbu kontraktních cen na mezinárodním socialistickém trhu. V posledních deseti až patnácti letech vykazují ceny komodit, které ČSSR importuje z členských zemí RVHP (objemově rozhodujících), vyšší dynamiku růstu v porovnání s cenami základních trhů tzv. nosných vývozních položek čs. zemědělsko-potravinářského exportu do RVHP. Tento pravděpodobně dočasný jev ovlivňuje (částečně, nikoliv absolutně, s ohledem na řadu subjektivních příčin) dynamiku vývoje dosažených čs. cen v dané teritoriální relaci a obdobně také ceny placené za dovezené zboží. Komparace základních indexů těchto dvou skupin cen u vybraných objemově významných vývozních a dovozních produktů a zhoršování reálných směnných relací ilustruje tab. II.

Z uvedených dat je zřejmé, že nárůst dovozních cen v koncových letech, s výjimkou masných konzerv, je zřetelně vyšší než odpovídající růst cen exportních. Zejména pivo a slad, tedy dvě položky, které představují v čs. vývozu do RVHP v oblasti zemědělsko-potravinářského zahraničního obchodu celých 36 % v posledních třech letech, zaznamenaly podprůměrný cenový nárůst, čímž podstatně ovlivnily celkové reálné směnné relace uvedeného obchodu. Třetí významná položka čs. vývozu do RVHP, chmel (cca 5 % z celkového vývozu ZPoK), dokonce vykazuje cenovou stagnaci, a to v období všeobecného světového vzestupu cen zemědělských surovin a potravin (podle mezinárodních statistik vzrostly světové ceny zemědělských surovin v období 1970—1976 o 86 %, ceny potravin zhruba o 130 % na dolarové bázi v nomenklatuře SITC).

II. Dynamika čs. vývozních a dovozních cen vybraných komodit v relaci RVHP v indexním vyjádření

Vývozní komodity	(Ø 1966—70 = 100)		(Ø 1961—65 = 100)		
	1971—75	1974—77	1966—70	1971—75	1974—77
Chmel	103,8	104,3	98,5	102,3	102,8
Slad	112,9	124,4	98,3	111,0	122,3
Cutisin	131,2	147,6	86,2	113,1	127,2
Pivo	114,8	129,5	81,7	93,8	105,8
Dovozní komodity					
Obilniny	104,5	143,5	100,0	104,5	143,4
Zelenina čerstvá	166,7	224,6	96,4	160,7	216,2
Zelenina konzervovaná	178,4	198,3	121,4	216,7	240,2
Ovoce a plody čerstvé	109,5	159,3	79,9	87,5	121,6
Olejnata semena	186,2	194,4	112,4	209,7	218,9
Masné konzervy	103,7	119,5	97,6	101,3	116,8

Význam docílených cen ve vývozu je mj. dán jejich rozhodujícím vlivem na úroveň ukazatelů ekonomické efektivity, běžně používaných v hospodářské a zahraničně obchodní teorii i praxi v členských zemích RVHP a tedy i v ČSSR. Jak prokázaly dřívější rozbory, docílená vývozní cena při poměrně vysoké stabilitě vnitřních velkoobchodních cen event. nákladů v některých případech absolutně, jindy rozhodujícím způsobem ovlivňuje hodnotu parametrů ekonomické efektivity vývozu. Z uvedených poznatků pak vyplývá, že celkové zlepšení ekonomických výsledků vývozu je více či méně přímo úměrné nárůstu docílených jednotkových cen. (Případy, kdy došlo ke zvýšení hodnot parametrů ekonomické efektivity v čs. vývozu vlivem poklesu úplných výrobních nákladů, nákladů materiálových, snížením velkoobchodní ceny nebo dokonce obou těchto veličin, jsou spíše výjimkou také vzhledem ke všeobecnému růstu cen dovážených surovin a materiálů.) Dosažení vyšších vývozních cen je vzhledem k omezenému negociačnímu prostoru možné a v dosavadní praxi nejčastěji vlivem růstu světových cen příp. CZT. Druhá, daleko méně využívaná cesta je neustálá inovace vývozního sortimentu, spojená s růstem kvality a úrovně prezentace.

Prostor pro inovaci sortimentu a zvyšování kvality je nepoměrně větší u vývozu finalizovaných potravinářských výrobků, možnosti inovace ve vývozu surovin a potravinářských polotovarů jsou velmi omezené a tyto komodity tedy — z hlediska ekonomické efektivity — rozhodujícím způsobem podléhají vývoji cenové hladiny na základních trzích.

Pro ČSSR je tedy motivem ke snaze prosazovat do vývozu vyšší podíl finálních potravinářských produktů nejenom faktor zhodnocení národní práce a faktor nedostatečné vlastní surovinové základny, ale také větší možnosti zvyšování ekonomické efektivity vývozu zevnitř.

Uvedené okolnosti by měly být respektovány v dlouhodobé perspektivní orientaci čs. vývozu zemědělsko-potravinářských produktů na trhy RVHP.

III. Relativní ekonomická efektivity čs. vývozu vybraných zemědělsko-potravinářských položek do RVHP — reciproké hodnoty RNV

Položka	Ø 1967 až 68	Pořadí	Ø 1976 až 78	Pořadí	Index Ø 1976—78 Ø 1967—68
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Cutisin	125,6	1.	205,0	1.	163,2
Lihoviny a destiláty	110,8	2.	124,9	2.	112,7
Pivo-sudy	108,7	3.	100,3	7.	92,2
Cukrovinky čokoládové	96,0	4.	101,6	6.	105,8
Pivo lahvé	88,1	5.			
Vino přírodní	86,9	6.	103,6	5.	119,2
Sladkovodní ryby	77,3	7.	90,8	9.	117,4
Vejce	69,8	8.	46,7	20.	66,9
Chmel	69,7	9.	58,7	15.	84,2
Brambory	67,9	10.	94,9	8.	139,7
Cukrovinky nečokoládové	67,5	11.	87,4	10.	129,5
Slad	66,5	12.	66,9	14.	100,6
Čerstvá zelenina	60,2	13.	47,7	19.	79,2
Ječmen sladovnický	57,3	14.	111,2	3.	194,0
Ovocné a zel. výrobky	55,5	15.	71,1	13.	128,1
Maso v jateční úpravě	53,1	16.	75,0	11.	141,2
Masné konzervy	48,7	17.	51,9	17.	106,5
Drůbež zabitá	45,9	18.	45,5	21.	99,1
Sýry	44,3	19.	53,6	16.	120,9
Ovoce čerstvé	43,6	20.	47,9	18.	109,8
Cukr	42,4	21.	109,0	4.	257,0
Škrob	40,7	22.	72,6	12.	178,3
Lih	28,0	23.			

Posuzujeme-li sortiment čs. vývozu ZPoK do RVHP podle dvou nejběžnějších ukazatelů ekonomické efektivity (tj. RU a RNV), je zřejmé, že zcela jednoznačně nejvýhodnější položkou je dlouhodobě cutisin (umělá klišovková střeva). Rozdílový ukazatel za sledovaných 12 let u tohoto vývozu nepoklesl ani v jednom roce pod hladinu efektivity (tab. III), obdobně ukazatel RNV řadí klišovková střeva trvale do pásma efektivity směny. Ekonomická efektivity cutisinu je ve srovnání např. s vývozem sladu více než trojnásobná, ve srovnání s vývozem čerstvého ovoce více než čtyřnásobná, ale také dvakrát vyšší než např. u piva, které je rovněž ještě v exportu ekonomicky pozitivní položkou.

Hodnocení cutisinu je jednoznačně také ve spektru dalších metod měření ekonomické efektivity, tzn. při aplikaci jiných výchozích veličin, např. devizového zhodnocení nákladů (DZN), limity rentability atd. Eko-

nomická efektivnost vývozu cutisinu pozitivně ovlivňuje úroveň celkové efektivnosti exportu zemědělsko-potravinářských položek do RVHP. Přitom je vývoj ukazatele RU a RNV vzestupný, tzn. dochází k dlouhodobému zvyšování ekonomické efektivnosti tohoto exportu. V dlouhodobých výhledech zahraničního obchodu ZPoK mnohdy nebyl cutisin řazen mezi perspektivní položky (ani v minulosti), přičemž důvodem této absence byl jednak argument, že cutisin jako potravinářský obal se speciálním použitím byl již technickými parametry konkurenčních výrobků v zahraničí překonán, dále proto, že možnosti výrazné expanse tohoto exportu jsou limitovány výrobními kapacitami (další továrna nebyla postavena), a především nedostatkem výchozí suroviny — klišovky. Není předmětem této práce posuzovat kapacitní a surovinové zajištění výroby zkoumaných vývozních artiklů, nicméně z postavení cutisinu v hierarchii ekonomických výsledků čs. zahraničního obchodu obecně a z jeho absolutního prvenství ve škále ekonomické efektivnosti položek čs. vývozu ZPoK rezultuje opodstatnění návrhu na opětné přezkoumání všech limitujících faktorů dynamického rozvoje exportu tohoto zboží.

Vedle cutisinu je dlouhodobě ekonomicky efektivní vývozní skupinou skupina „lihoviny a destiláty“. Komentovaná agregace dosahovala ve sledovaném období u obou parametrů (RNV a RU) trvale hodnot v pásmu efektivní směny. Přitom dlouhodobě docilují oba parametry vzestupné tendence. Lihoviny a destiláty jsou typickým produktem, u kterého jsou možnosti zvyšování efektivnosti vývozu cestou inovace, invence, zlepšováním úrovně prezentace a růstem kvality značné (např. becherovka je v přehledu efektivnosti v determinaci na jednotlivé zboží podpoložky jedním z nejefektivnějších artiklů ve zkoumané teritoriální relaci). Přitom se jedná o agregaci globálně málo náročnou na dovážené suroviny (v rámci agregace je také export sudových a cisternových výrobků). Export skupiny položek „lihoviny a destiláty“ je ekonomicky výhodnější v relaci na členskou zemi RVHP než v relaci na trhy KS (kde se setkává s diskriminačními a celními bariérami a řadou dovozních omezení). Také tato okolnost mluví ve prospěch posilování vývozu diskutované agregace do členských zemí RVHP.

Více než čtvrtinu objemu celkového čs. vývozu zemědělsko-potravinářských výrobků do RVHP představuje pivo (tab. IV). Globálně je vývoz piva ve zkoumané teritoriální relaci ekonomicky pozitivní. Úroveň ekonomické efektivnosti vývozu piva ovšem není stejná u všech značek (pivovarů) a u obou základních druhů balení (sudý — lahve). Je paradoxní a svědčí to spíše o nedostatečné schopnosti čs. výroby využívat možnosti vyššího stupně finalizace k docílení vyššího efektu, že s určitými výjimkami dosahuje vývoz sudového piva lepších ukazatelů efektivnosti než export v drobném spotřebitelském balení. V této skutečnosti tkví značná potenciální rezerva zvyšování ekonomické výhodnosti exportu piva nejen do členských zemí RVHP, ale také na třetí trhy. Ekonomická efektivnost vývozu piva do RVHP má dlouhodobě, tzn. v rozpětí zkoumaných dvanacti let, stagnující úroveň (vyjádřeno ukazateli RNV a RU), v posledních třech letech však došlo k mírnému poklesu efektivnosti. Tato skutečnost je mj. ovlivňována sortimentní skladbou vývozu (v posledních letech se zvýšil počet exportujících pivovarů). Přesto zůstává pivo globálně a dlouhodobě efektivní vývozní položkou do RVHP, a to nejen na základě hodnocení ukazateli RNV a RU, ale také na základě propočtů devizového zhodnocení nákladů a limity rentability.

IV. Průměrné hodnoty vývozu zemědělsko-potravinářských položek do RVHP (1976—1978)
v hodnotě fco)

Položka	Čís. nom. RVHP	Ø 1976—78 v tis. Kčs fco	Podíl na celk. čís. vý- vozu ZPoK do RVHP v %	Indexy	
				1977/76	1978/76
Semena a sadba	55	19 362	2,1	89,8	75,9
z toho:					
osivo ječmene	55004	13 478	1,5	92,0	71,8
semena zeleniny	553	2 650	0,3	51,2	55,1
Tuky a oleje technické	57	4 031	0,4	60,1	1 314,5
Cutisin	59102	67 419	7,3	108,6	111,5
Živá zvířata	60	2 963	0,3	151,4	235,8
z toho:					
plemenná zvířata	601	503	0,0	—	285,1
Ryby živé	60502	1 162	0,1	148,4	144,4
Obilniny	70	57 923	6,3	7,3	7,4
z toho:					
ječmen	70003	53 842	5,8	8,0	8,1
Škrob	72302	714	0,0	25,5	209,7
Slad	72905	91 765	9,9	116,5	130,2
Chmel	72910	43 346	4,6	84,3	156,8
Maso + masné výrobky	800	70 480	7,6	72,1	63,1
z toho:					
maso mražené a čerstvé	80001	46 248	5,0	87,1	60,8
drůbež zabitá	80002	2 883	0,8	70,3	11x
masné konzervy	80006	13 523	1,5	50,0	29,9
Živočišné tuky potravinářské	801	4 850	0,5	100,0	104,3
z toho: máslo	80101	4 850	0,5	100,0	104,3
Mléko a mléčné výrobky	802	5 444	0,6	115,8	80,0
z toho:					
mléčné konzervy	80202	681	—	—	—
sýry	80205	3 442	0,4	184,1	112,6
vejce a vejce výrobky	803	3 569	0,4	90,5	107,4
Mlýnské výrobky a luštěniny	82	48 219	5,2	92,6	69,8
z toho:					
lěstoviny	82004	4 366	0,6	—	—
pekařské výrobky	822	41 177	4,5	83,9	72,4
sušenky	82201	5 242	0,6	37,9	2,1
Ovoce, zelenina, bobule a plody	83	55 596	6,0	74,0	91,3
z toho:					
zelenina bez brambor	83001	3 842	0,4	155,7	286,4
zelenina mražená	83003	56	—	—	—
zelenina konzerv.	83004	6 145	0,7	68,8	72,0
zelenina solená, kvašená a marin.	83005	1 019	0,1	97,1	39,2

Položky	Čís. nom. RVHP	Ø 1976—78 v tis. Kčs fco	Podíl na celk. čs. vý- vozu ZPoK do RVHP v %	Indexy	
				1977/76	1978/76
brambory	83010	23 501	2,5	80,0	99,8
ovoce čerstvé	832	543	—	—	—
výrobky z ovoce	834	16 454	1,8	58,3	62,6
ovocné kompoty	83412	8 610	0,9	271,6	330,1
Cukr	84001	25 911	2,8	—	—
Cukrovinky	84003	18 774	2,0	76,5	111,8
Čokoláda	84004	2 412	0,2	196,6	162,9
Oleje rostlinné					
potravinářské	841	5 810	0,6	133,3	31,5
Pokrmové tuky	842	2 878	0,3	—	—
Alkoholické a nealkohol. nápoje	85	284 697	30,8	123,0	150,1
z toho:					
vína přírodní	85010	15 423	1,7	116,4	291,1
pivo	85020	240 041	25,9	119,5	143,6
Tabákové výrobky	851	348	0,0	—	—

Mezi objemově rozhodujícími skupinami zboží (tj. mezi agregacemi, jejichž podíl na celkovém vývozu do RVHP je vyšší než 4 %) je pivo — po cutisinu — ekonomicky nejzajímavějším čs. vývozním artiklem ve zkoumané teritoriální relaci. Ekonomická efektivnost vývozu piva (sudy) je např. dvojnásobná v porovnání s exportem čerstvého ovoce, sýrů, drůbeže atd.

Rozhodující podíl (cca 80—85 %) exportovaného čs. piva je orientován na trh bratrských socialistických zemí. Limitujícím faktorem možné a žádoucí vývozní expanze této položky ve zkoumané teritoriální relaci jsou kapacitní omezení, nedostatečné tempo modernizace výrobních zařízení a problémy obalové. Z hlediska vnějších faktorů se naopak jeví situace pro odbyt čs. piva na trzích RVHP příznivě, sorbní kapacita odběratelských trhů je zřejmě značná. V neposlední řadě je nutno v rámci hodnocení piva jako perspektivní vývozní položky do RVHP konstatovat jeho prioritní technologicko-ekonomickou přednost, spočívající ve skutečnosti, že se jedná o produkt vyráběný výhradně z domácích disponibilních surovin, jejichž jakostní parametry a tržní „image“ je tradičně vysoká. Z hlediska teritoriální orientace lze vyzdvihnout další přednost tohoto zboží, a to vysoký podíl exportních dodávek pro SSSR⁴⁾, tedy zdaleka nejvýznamnějšího čs. obchodního partnera.

Vedle uvedených tří komodit, tj. piva, cutisinu a lihovin, jejichž export do RVHP lze označit za dlouhodobě ekonomicky pozitivní, je ještě několik objemově méně významných položek, při jejichž vývozu do RVHP je docilováno parametrů v pásmu efektivní směny. Patří sem např. lovná zvěř, šumivá révová vína, v některých letech sladkovodní ryby atd. Jedná se o položky, jejichž význam v minulosti byl zanedbatelný a také perspektivy vývozu vzhledem ke kapacitním limitům jsou problematické.

⁴⁾ v průměru v posledních třech letech je největším odběratelem MLR

Všechny další skupiny zboží, zařazené do hodnocení čs. sortimentu vývozu do RVHP, vykazují v posuzovaných dvanácti letech parametry ekonomické efektivity kolísavé, tzn. v některých letech vysoké, jindy nízké, nebo parametry negativní.

Z celkového čs. vývozu do RVHP v posledních dvanácti letech bylo realizováno trvale zhruba 30–35 % v pásmu ekonomicky efektivní směny. Vysoký podíl zcela neefektivních vývozních položek a položek oscilujících kolem úrovně limitní efektivity částečně objasňuje neuspokojivou hladinu ekonomické výhodnosti čs. zemědělsko-potravinářského vývozu do členských zemí RVHP.

V pásmu existujícím mezi skupinou ekonomicky efektivního vývozního zboží a zcela a trvale neefektivními produkty je několik zboží, jejichž výhodnost resp. perspektivnost je diskutní. Týká se např. čokoládových cukrovinek. Čokoládové cukrovinky ve vývozu do RVHP docilují ve dvanáctileté časové řadě převážně hodnoty RU i RNV, řadí tento vývoz mezi efektivní obchodní operace. Dlouhodobě dokonce dochází k růstu této úrovně. Podle ukazatelů vycházejících v konstrukci výpočtu z velkoobchodní ceny (RU a RNV) je tedy export čokoládových cukrovinek do RVHP zajímavý a výhodný.

Na bázi propočtů dalších parametrů ekonomické efektivity, jejichž konstrukce vychází z jiných veličin, např. z úplných výrobních nákladů (limita rentability, DZN) se jeví efektivnost vývozu diskutovaných cukrovinek zcela opačně a tento export nelze tedy považovat jednoznačně za výhodný. Přesto, že v čs. plánovací praxi a v korespondujících účetních a statistických výkazech zaujímá ukazatel RU a RNV postavení rozhodujících ukazatelů ekonomické efektivity vývozu, je jejich vypovídací schopnost např. právě v tomto případě zřetelně nižší než je tomu u ukazatelů typu DZN. Velkoobchodní cena čokoládového zboží zcela zastírá cenu importovaných kakaových bobů, kakaového prášku a kakaového másla, tedy cenu základních surovin (dříve to platilo i o ceně cukru) importovaných z KS, která v posledních letech vzrostla do té míry, že z národohospodářského hlediska zásadně mění relaci mezi realizovanou cenou za exportovaný finální produkt a cenou výchozích surovin v neprospěch exportu finálního výrobku.

Na tuto skutečnost poukazuje mj. také MZVŽ v „Devizových kalkulacích“ za rok 1977 a 1978 (i když se zde jedná o export do KS). Vývoz čokoládových cukrovinek lze také považovat za protisměrnou obchodní operaci (v relaci ke kaka), jejíž reálné směnné relace se pro čs. vývozce vyvinuly zcela nepříznivě. Z uvedených důvodů nelze považovat vývoz čokoládových cukrovinek (ani v minulosti vzhledem k vysokým cenám cukru) za efektivní vývozní operaci a perspektiva tohoto exportu je do značné míry mj. závislá na cenách výchozích surovin, které jsou a také v budoucnosti budou dováženy z KS, respektive mohou být (cukr) exportovány v „čistém“ stavu. Pak je ovšem otázka výhodnosti otázkou výsledku komparativního propočtu ekonomické efektivity vývozu diskutovaného finálního výrobku a suroviny.

Podle propočtů aproximativního charakteru je ovšem i za předpokladu poklesu cen kakaových bobů na úroveň počátku sedmdesátých let ekonomická efektivnost vývozu čokoládových cukrovinek do RVHP, při stávající úrovni docílených cen, nedostatečná.

Opačná situace je u vývozu cukrovinek nečokoládových, které ve

dvanáctiletém období vykazují výrazně nižší parametry ekonomické efektivity než korespondující zboží čokoládové, nicméně perspektivně se jeví ekonomicky zajímavější. Podíl surovin z dovozu nutný k jejich výrobě je nižší a pravděpodobně by bylo možno jej ještě snížit. I zde je ovšem efektivnost závislá na komparaci dosažitelných cen za vyvážený cukr s vývozem nečokoládových cukrovinek. Limitující faktory vývozu jsou také u tohoto zboží spíše v oblasti domácí výroby (chronický nedostatek pracovních sil v cukrovinkářském průmyslu).

Mezi významné vývozní položky do RVHP, jejichž ekonomická výhodnost je podmíněná a kolísavá, patří také chmel. V indexním vyjádření byla ekonomická efektivnost vývozu chmele do zemí RVHP podle ukazatele RNV tato:

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
chmel	100,0	105,3	105,5	105,3	105,0	109,3	110,0	110,2	110,7	—	90,3

Po celé sledované období byly hodnoty ukazatele RNV pod úrovní pásma efektivní směny, tzn. tento vývoz byl ekonomicky nevýhodný. Ve škále sledovaných položek se řadí chmel v období 1967—1968 na deváté, na konci sledovaného horizontu (1976—1978) již na patnácté místo, tzn. ekonomická efektivnost vyjádřená RNV měla tendenci k poklesu.

Jinak je ovšem nutno charakterizovat chmel ze zorného úhlu rozdílového ukazatele. V některých letech dosahuje vývoz chmele hodnot RU vyšších než 100 a lze jej tedy řadit mezi položky s kolísavou efektivností, jejíž úroveň osciluje kolem limity efektivního vývozu. Také aplikací parametrů DZN a limity rentability lze řadit chmel mezi efektivní vývozní položky do RVHP. V komparaci s exportem do KS je vývoz do RVHP méně výhodný, přičemž na tuto okolnost má podstatný vliv existence předprodejů, které jsou běžné v relaci na kapitalistické trhy a přinášejí vlivem vyšších cen také vyšší realizovaný efekt.

Chmel jako nosná vývozní položka, která je předmětem specializačních dohod v rámci RVHP, je přes dílčí negativní parametry ekonomické efektivity perspektivní komoditou v dané teritoriální relaci. Jeho jakostní, výnosové, komerční a technologické vlastnosti, tradice a rozsah pěstování s dlouholetým zaměřením na export, vazby na další pivovarské suroviny a pivo a konečně i vysoký podíl v čs. vývozu do RVHP činí chmel v perspektivě nenahraditelnou položku v čs. zahraničním obchodě. Další prvky vázané na chmel a jeho vývoz (sklizňové stroje, chmelové sádky, šlechtění, výzkum) podtrhují jeho národohospodářský a zahraničně obchodní význam, a to i za okolností nižší ekonomické výhodnosti. Zanedbatelná náročnost na pomocné materiály z dovozu a podprůměrná energetická náročnost jsou dalšími faktory mluvícími v jeho prospěch.

Také výnosové rezervy (a tedy rezervy v jednotkových nákladech) mohou při dostatečné mobilizaci zlepšit ekonomickou efektivnost jeho vývozu perspektivně. Přitom je možno předpokládat, že v budoucnosti dojde k mírnému zvýšení směrodatných cen a tím ke zvýšení realizovaných cen vývozu do RVHP vzhledem k vývoji cen na evropském trhu chmele v důsledku snížení pěstitelských ploch v západní Evropě v roce 1978/79.

Podobné postavení v čs. vývozu do RVHP jako chmel má ječný slad. V indexním vyjádření vypadal vývoj ekonomické efektivity vývozu sladu do zemí RVHP podle ukazatele RNV takto:

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1975	1975	1976	1977
slad	100	92,0	88,4	86,8	86,4	89,1	—	90,0	—	105,2	88,2

Také zde je možno hovořit o stagnaci (v důsledku stagnace realizovaných cen), přičemž obdobně jako u chmele se efektivnost pohybovala pod žádoucí úrovní. V posloupnosti vývozních položek směřovaných do RVHP podle ekonomické výhodnosti na bázi ukazatele RNV je slad níže než chmel. Také u sladu jsou tendence spíše poklesové. Jestliže byl slad v období 1967—1968 řazen mezi sledovanými položkami čs. ZPoK exportovanými do RVHP na dvanáctém místě, byl v období 1976—1978 na čtrnáctém místě.

Vývoz sladu nelze, na rozdíl od chmele, hodnotit pozitivně ani podle ukazatele RU. V posledních letech byla hodnota RU zjištěná pro vývoz sladu do RVHP vždy pod hodnotou 100. Tomuto hodnocení plně odpovídá také výhodnost zjištěná limitou rentability. Na základě těchto propočtů byl slad jako vývozní položka do RVHP označen za neperspektivní, se zjištěnými hodnotami vesměs pod úrovní limitní efektivnosti.

Přes toto nepříznivé hodnocení vývozu řadíme slad, po zvážení všech dalších zjistitelných faktorů, mezi komodity, které také perspektivně budou zařazeny do zbožívé listiny čs. vývozu zemědělsko-potravinářských položek do RVHP. Slad svým cca 10% podílem na čs. vývozu ZPoK do RVHP je po pivu objemově nejdůležitějším zbožím. Jeho charakteristika co do významu v čs. zahraničním obchodě je obdobná jako u chmele (vazba na další pivovarské suroviny, pivo, tuzemská výrobní základna exportně dlouhodobě orientovaná, tradice, výchozí surovina domácího původu s dobrými kvalitativními parametry, nenáročnost na suroviny z dovozu atd.).

U vývozu sladu existují prokazatelné rezervy v oblasti efektivnosti. Značné možnosti jsou zejména v modernizaci technologie výroby, rozšíření výrobních kapacit, zvýšení jakosti domácí výchozí suroviny atd. Vzhledem k tomu, že současný stav naprosto neodpovídá někdejšímu postavení čs. sladu v zahraničním obchodě a na světovém trhu, a protože lze prokázat, že jednou z hlavních příčin je právě uvedená zastaralá a nedostatečná kapacita a technologie, je náprava zcela nezbytná. Následné zvýšení ekonomické efektivnosti zkoumaného vývozu lze pak předpokládat.

Význam sladu pro čs. zahraniční obchod je takový, že nelze uvažovat ani s dílčím omezením jeho exportu do RVHP, naopak je nutno, také s ohledem na rostoucí prostor pro jeho umístění v dané teritoriální relaci vzhledem k budování nových pivovarů a zvyšující se obliby piva v RVHP, uvažovat s dalším růstem.

Ekonomická efektivnost vývozu ječmene do RVHP se v návaznosti na vzestup světových cen obilovin v posledních letech zvýšila. Jestliže patřil vývoz ječmene do RVHP v období 1967—1968 k neefektivním obchodním operacím, pak v letech 1976—1978 byl ekonomicky výhodný.

Byly zkoumány také reálné směnné relace mezi dovozem obilovin a vývozem sladovnického ječmene (jako protisměrná obchodní operace) a vazba mezi vývozem sladu a sladovnického ječmene.

Exportní ceny čs. sladu vzrůstaly od počátku šedesátých let až do poloviny let sedmdesátých rychleji než dovozní ceny ječmene. Směnná relace se zlepšovala a kupní síla čs. sladu vzrůstala v relaci k importovanému ječmeni zhruba až o 20 %. V posledních třech letech (1976—1978) naopak vzrostly ceny dováženého ječmene rychleji než cena exportovaného sladu a směnné relace se pro čs. vývozce — ve vztahu k dováženému ječmeni — zhoršily. Kupní síla sladu poklesla zhruba o 14 %. Dovozní ceny ječmene se podílejí na realizovaných cenách vyváženého sladu v rozmezí od 40 % (min. 1973 a 1974) do 66 % (max. 1976). Exportní ceny čs. ječmene vzrostly v roce 1977 (při bázi 1961—1965) téměř o 80 %, zatímco vývozní ceny sladu v tomtéž období zaznamenaly vzestup pouze 60 %. Dovozní ceny ječmene ale vzrostly v uvedené komparaci o více než 85 %.

Je zřejmé, že vztah mezi dovozem ječmene, vývozem sladu a konečně vývozem sladařského ječmene je proměnlivý a ekonomický dopad na čs. zahraniční obchod je nutno kontinuálně sledovat a přizpůsobovat kontrahované objemy požadavkům ekonomického optima. Z posledních dat je možno dedukovat, že export čs. ječmene — v relaci k importu krmného ječmene — je dosud pro čs. vývozce výhodný (ceny exportní jsou cca o 8 % vyšší než ceny za dovážené zboží). Tato relace však neodpovídá cenovým poměrům mezi sladařským zbožím a krmným ječmenem na světových trzích.

Export čs. sladovnického ječmene je svým způsobem a v čs. podmínkách protisměrnou obchodní operací a jako k takové je nutno k ní přistupovat. Z uvedených důvodů je nutno řadit export ječmene do RVHP k podmíněně perspektivním položkám.

Specifické postavení v perspektivní úvaze o čs. exportu ZPoK do RVHP má cukr. Vývoz cukru do RVHP byl ve sledovaném dvanáctiletém období (stejně jako v celém poválečném období) nevýznamný. Převažující část vyvezeného cukru představuje cukr rafinovaný, zanedbatelné množství bylo exportováno také v surovině. Na trhu RVHP figuruje ČSSR jako netto dovozce. V posledních třech letech činí podíl cukru na celkovém čs. vývozu do RVHP v oblasti zemědělsko-potravinářských produktů jenom 2,8 %. Postavení cukru v hierarchii ekonomické efektivnosti se zásadně změnilo. Export tohoto zboží v období 1967—1968 patřil k nejméně výhodným, ztrátovým operacím, v letech 1976 až 1978 byl na čtvrtém místě ve škále sledovaných položek. Cukr patří v tomto období k položkám ekonomicky nejvýhodnějším. Tento vývoj je důsledkem extrémního vzestupu cen cukru v druhém pololetí 1974, kdy ceny na burzách cukru dosahovaly šesti až sedminásobku úrovně průměru předchozích deseti let. Vzhledem k mechanice konstrukce cen ve vzájemném obchodu zemí RVHP se tato haussa promítala později. Následný pokles cen cukru se zastavil zhruba na úrovni let 1970—1972, tedy na úrovni vyšší než v letech 1967 až 1970. K poklesu docházelo postupně a vyšší ceny cukru na světovém trhu ještě „doznívají“ v posledním období v obchodu zemí RVHP.

V současné době je otázka vývozu cukru v popředí zájmu čs. řídicích hospodářských orgánů. Dosažitelná cena čs. exportovaného cukru se dostala na úroveň, která nezaručuje ekonomickou efektivnost vývozu. Uvedený problém vede k úvahám snížit globálně vývozní kvótu čs. cukru cca

o 30—40 %. Podobné úvahy se vyskytovaly v čs. zahraničním obchodě i v minulosti. Jejich rezultátem bylo mj. snižování pěstitelských ploch cukrovky. Na základě provedených rozborů dvacetiletých číselných řad a studia geneze světových a čs. exportních cen, nákladů, výnosových a technologických parametrů, faktorů agrotechnických, krmivářských, spotřebitelských a komerčních jsme dospěli ke stanovisku, že export čs. cukru v plánovaném objemu a jeho postupné zvyšování je globálně ekonomicky výhodné a dlouhodobě národohospodářsky pozitivní.

Výrazná oscilace cenové křivky cukru vedla v minulosti vždy, v období minima, k tendencím omezování produkce a exportu, a to nejenom v ČSSR. Naše národní hospodářství např. v roce 1974 v důsledku této politiky realizovalo řádově o miliardu Kčs méně. Bylo prokázáno, že v období 1960—1976 byl cukr ekonomicky efektivní položkou, i když v několikaletých obdobích tento efekt nebyl docilován. Navrhované varianty krácení vývozu cukru nevedou k úsporám a následně mohou mít zcela nežádoucí dopad. V sortimentu čs. vývozu zemědělsko-potravinářského zboží je řada položek, jejichž ekonomická efektivnost vývozu je trvale nižší než efektivnost vývozu cukru i v období cenové křivky v minimu.

Cukr vzhledem ke svým specifickým a nezastupitelným vlastnostem komerčním a národohospodářským a především ke své vysoké konvertibilitě patří prokazatelně do sortimentu čs. vývozu ZPoK také v období cenových depresí. Posledně uvedený důvod je mj. prvkem, který řadí cukr také k položkám perspektivně zajímavým v relaci na trhy RVHP. Strategický charakter cukru a značný negociační prostor, který jeho potenciální vývoz vytváří, umožňuje zvýšit význam cukru v zahraničním obchodě čs. ZPoK s RVHP, přičemž je otázkou pouze dohodnutých vazeb v tomto obchodě, aby zvýšení objemu jeho vývozu v dané teritoriální relaci přinášelo stejný (resp. vyšší) komerční efekt jako při jeho vývozu do KS. Z uvedených důvodů je možno také cukr řadit mezi perspektivní vývozní položky čs. zemědělsko-potravinářského sortimentu do členských zemí RVHP.

K podmíněně neperspektivním vývozním položkám čs. zemědělsko-potravinářského zboží patří maso a masné výrobky. Uvedená agregace se vzhledem ke své sortimentní pestrosti, heterogenním parametrům a nedostatku statistických dat obtížně hodnotí. Patří k objemově nejvýznamnějším ve vývozu ZPoK do RVHP (7,6 % v průměru let 1976—1978). Do agregace patří z významnějších položek „maso mražené a čerstvé“, „masné konzervy“ a „drůbež zabitá“. Nejnižších parametrů dosahuje „drůbež zabitá“, jejíž ekonomická efektivnost je v období 1976—1978 téměř pětikrát nižší než cutisinu a třikrát nižší než lihovin a destilátů.

Otázce vývozu masa a masných výrobků byla věnována pozornost v souvislosti s propočtem reálných směnných relací. Vzhledem k tomu, že zhruba 30 % stravitelných dusíkatých látek v čs. spotřebě krmiv je kryto dovozem z KS, byly posuzovány vývozy masa a masných výrobků jako protisměrné obchodní operace. Bylo mj. zjištěno, že vzestup dovozních cen bílkovinných a jadrných krmiv je zřetelně vyšší než vzrůst realizovaných cen masa a masných výrobků čs. provenience. Reálná směnná relace se zhoršuje a také z tohoto zorného úhlu je tedy čs. vývoz masa a masných výrobků méně výhodný. K obdobným závěrům se došlo aplikací ukazatele DZN a limity rentability.

Přitom je třeba mít na mysli skutečnost, že propočty RU a RNV vy-

Položka	Argumentace
I. Perspektivní vývoz	
Cutisin	Vysoká efektivnost
Alkoholické a nealkoholické nápoje:	Efektivnost, objem, tradice, kapacita trhu, domácí suroviny, možnosti expanze
Pivo	
Lihoviny a destiláty	Efektivnost, domácí surovinová základna, možnosti růstu efektivnosti zlepšováním sortimentu
Přírodní vína	Vysoká kvalita, limitované množství, teritoriální specifikace
Nealkoholické nápoje	sortimentní výměny
Semena a sadby:	
Osivo ječmen	Efektivnost, specializace, vazba na další vývozy piv. surovin
Osiva a sádě v rámci specializačních dohod	
Plemenný materiál v rámci special. dohod	
Ryby živé	Efektivnost, domácí surovinová základna, limitováno množstevně
Slad (ječmen sladovnický)	Velký objem vývozu, domácí sur. základna, vazba na další vývozy, sorbční možnosti trhu, potenciální růst efektivnosti, tradice, pozice na trhu, specializace
Chmel	Objem vývozu, domácí sur. základna, specializace, přírodní podmínky, vazba na další vývozy, možnosti růstu efektivnosti, kapacita trhu
Potravinářské speciality	
Hotová jídla se spec. určením. Výrobky potravinářské pro vymezenou sociální skupinu obyvatel, skupinu věkovou, diabetiky apod. Národní kulinařské speciality	Předpokládá se růst efektivní specializace na objemem a charakterem vymezený okruh potravinářských výrobků obdobně jako u dětské výživy. Obohacování sortimentu podle perspektivně určené specializace
Potravinářské polotovary	
malotonážní (konzervy, barviva, modifikované škroby, sířidla, stabilizátory, ingredience atd.)	
II. Vývozy podmíněné (tzn. vázané na splnění některých z uvedených předpokladů)	
Cukrovinky nečokoládové	Zvýšení realizačních cen v návaznosti na vzestup kvality a prezentace, zlepšení úrovně domácí výroby, výsledky kalkulací ve vztahu k dovozu surovin a cenám cukru
Cukr rafinovaný	Vázáno na výsledky event. dlouhodobých dohod ve vztahu k protidodávkám strategického zboží (krmiva, olejnin, ryby, obilniny)
Drůbež zabitá	Druhová a sortimentní výměna, zvýšení efektivnosti, zvýšení soběstačnosti v krmivech, zlepšení konverze krmiv

Položka	Argumentace
Masné výrobky	Speciality s vysokou efektivností vývozu, značkové zboží, zvýšení soběstačnosti v krmivech, zvýšení ekonomiky domácí výroby, nasycenost domácího trhu
Sýry a speciální mléčné výrobky	dtto
Mlýnské výrobky pekařské výrobky sušenky, bisquit	Zvýšení soběstačnosti v obilninách, zvýšení kvality a prezentace, značkové výrobky, zvýšení realizačních cen
Brambory	V období nadúrody za předpokladu vyrovnané krmné bilance na základě cenové kalkulace ve vztahu k dovozu u event. vývozu substitutů Za předpokladu vyrovnaných směnných relací ve vztahu k importu raných
III. Vývozy navržené k omezení, neperspektivní	
Ovoce a zelenina čerstvá Ovocné a zeleninové výrobky Ovoce a zelenina mražená Ovoce a zelenina konzervovaná Maso v jatečně úpravě Oleje rostlinné potravinářské Pokrmové tuky Večce a vaječné výrobky Mléčné výrobky kromě uvedených Máslo Tabákové výrobky Škrob Masné konzervy Cukrovinky čokoládové	Vývozní položky s dlouhodobě nízkou efektivností, s tendencemi k poklesu, protisměrné obchodní operace s klesajícími hodnotami směnných relací, nedostatečná soběstačnost, nenasyčený trh v tuzemsku, neperspektivní z hlediska možnosti výrazného cenového růstu, závislé na dovozu surovin, problematické z hlediska kapacity odběratelských trhů, domácí výroba na nízké úrovni. Zhoršují dlouhodobě celkovou efektivnost zahraničního obchodu ZPoK s RVHP

cházejí z velkoobchodních cen, které zakrývají skutečné náklady na importovaná krmiva (event. krmiva domácího původu), a že se jedná o ceny intervenované.

Vzhledem k tomu, že ovšem v ekonomice čs. výroby masa a masných výrobků existují prokazatelně nevyužitá rezervy (zvláště u hovězího masa) v oblasti exploatace krmných fondů a snížení jednotkových nákladů, nelze jednoznačně považovat celou agregaci za perspektivně nezajímavou. Pokud by se podařilo exportovat maso (vč. drůbeže) ve formě dosud zatím málo v RVHP obchodovaných hotových jídel, při dostatečné frekvenci obměny sortimentu, inovace a prezentace, lze předpokládat pozitivní ekonomický efekt. Perspektivní by mohla být i drůbež, za předpokladu snížení podílu spotřeby krmiv z dovozu a uvážené, v rámci RVHP dohodnuté specializace. Za současných podmínek je export drůbeže nejen ztrátový, ale má charakter pasivního protisměrného obchodu vzhledem k tomu, že dovozní ceny drůbeže z RVHP jsou vyšší a docilují také dynamičtější vzestup v komparaci s čs. exportními cenami na diskutovaný integrovaný trh.

Obdobná charakteristika je možná také pro vývoz mléka a mlékařských výrobků, jejichž ekonomické parametry jsou ve sledovaném

dvanáctiletém období v dané teritoriální relaci negativní a směnné relace se zhoršují. Ani u této skupiny výrobků však nelze vyloučit možnosti potenciálního zlepšení ekonomické efektivity vývozu. Zejména sýry se jeví, vzhledem k vzestupnému trendu parametrů efektivity (za 12 let o 21 %) a k možnostem vytvoření takzv. značkových výrobků jako perspektivně možná vývozní položka do RVHP.

Do kategorie komodit, jejichž vývoz by měl být v dané teritoriální relaci omezen, patří ze sledovaných položek především „ovoce, zelenina, bobule a plody“, a to vzhledem k nízkému stupni soběstačnosti ČSSR, negativním ukazatelům ekonomické efektivity po celé sledované období a vzhledem k prokazatelně protisměrnému charakteru uvedeného obchodu, který vykazuje dlouhodobě nežádoucí vývoj reálných směnných relací.

Z uvedeného hodnocení vybraných významnějších položek čs. sortimentu vývozu zemědělsko—potravinařského zboží do RVHP rezultuje návrh perspektivní zbožové skladby zkoumaného exportu (tab. V).

SOUHRN

Ekonomická efektivnost vnějších vztahů má pro čs. ekonomiku klíčový význam. Na úseku zahraničního obchodu zemědělsko—potravinařskými výrobky byla věnována pozornost ekonomické efektivity čs. vývozu do zemí RVHP. V posledních letech dochází ke stagnaci až poklesu efektivity vývozu v této nejdůležitější teritoriální relaci. Hlavní příčinou tohoto vývoje je pokles objemu vývozu ekonomicky nejvýhodnějších výrobků a současný růst podílu vývozu produktů méně výhodných. Na základě rozborů zbožové struktury a ekonomické efektivity jednotlivých skupin zboží ve dvanáctiletých časových řadách je sestaven návrh perspektivní zbožové skladby čs. vývozu zemědělsko—potravinařských produktů do RVHP.

Literatura

- JENÍČEK, V. — TUČEK, P.: Vnější ekonomické vztahy a čs. zemědělsko—potravinařský komplex. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1978.
JENÍČEK, V. — TUČEK, P. — KOCHLÍKOVÁ, B.: Analýza vybraných vnějších činitelů rozvoje zemědělsko—potravinařského komplexu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1976.
JENÍČEK, V. — TUČEK, P. — KOCHLÍKOVÁ, B.: Otázky soběstačnosti a účinnosti vnějších vztahů čs. zemědělsko—potravinařského komplexu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1977.
KRAUS, J. — VOLOŠIN, J. — TUČEK, P. — ŠPAČKOVÁ, J.: Některé aspekty hodnotové stránky zahraničně obchodní směny výrobky zemědělsko—průmyslového komplexu zemí RVHP. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1978.
TUČEK, P.: Efektivnost čs. vývozu zemědělsko—potravinařských výrobků. Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 3, s. 147—163.

Došlo dne 5. 11. 1979

Adresa autora:

Ing. Petr Tuček, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Na mezinárodní specializaci nutno pohlížet jako na rozhodující nositel procesů mezinárodní socialistické dělby práce (MSDP), či ještě lépe jako na materiální základ rozvíjení socialistické ekonomické integrace (SEI). Pokusme se tedy analyzovat úlohu, již sehrává proces specializace při zabezpečování výživových potřeb společenství zemí RVHP. V daných souvislostech je obsahem této stati pojmové vymezení mezinárodní specializace s přihlédnutím ke všem specifickým rysům daného odvětví, rozbor rozhodujících hledisek zabezpečujících optimální zapojení odvětví do mezinárodních specializačních vztahů a vytypování nosných směrů vzájemně výhodné mezinárodní specializace členských zemí RVHP.

POJMOVÉ VYMEZENÍ MEZINÁRODNÍ SPECIALIZACE

Pojem mezinárodní specializace a kooperace byl vymezen v rámci řešení právních otázek spojených s uzavíráním a realizací smluv o specializaci a kooperaci výroby a schválen na 65. zasedání výkonného výboru RVHP v roce 1973.

Za mezinárodní specializaci výroby se považuje plánovitá koncentrace výroby technologicky nebo konstrukčně stejnorodých výrobků ve vymezené nomenklatuře v jednom nebo v několika socialistických státech, ve kterých je možno dosáhnout nejvyšší ekonomické efektivity, aby byly úplně nebo částečně uspokojeny potřeby zainteresovaných zemí a aby v této souvislosti byly zavedeny stálé dlouhodobé ekonomické vztahy a výrobní kooperace mezi státy a jejich hospodářskými organizacemi.

Za mezinárodní kooperaci výroby se považuje stálá spolupráce v oblasti výroby a technického rozvoje výrobků a jejich součástí, vznikající zpravidla bezprostředně mezi hospodářskými organizacemi členských zemí (zvl. mezi výrobci konečné produkce, polotovárů nebo kompletačních výrobků). V daném pojetí je tedy kooperace důsledkem mezinárodní specializace, tzn. že bez specializace není kooperace ve výrobě.

V pojetí Jezbery a kol. (1978) se pod mezinárodní specializaci výroby chápe ekonomická spolupráce, která zabezpečuje optimální koncentraci výroby stejnorodé produkce do země, která má pro tuto výrobu nejvhodnější podmínky, a prostřednictvím přijatých závazků má napomáhat k zvýšení úrovně kvality produkce, technologie, techniky, organizace výroby, snížení nákladů a k efektivnějšímu a plynulejšímu uspokojování potřeb zahraničních odběratelů.

Podle Chalupského a kol. (1979) „... je mezinárodní specializace výroby členských zemí RVHP plánovitým procesem relativně trvalého soustředování (rozdělování) výroby v jednotlivých členských zemích a v jejich výrobních jednotkách, zahrnuje neustálé vyčleňování a rostoucí vzájemné propojování mezinárodně specializovaných odvětví, oborů a druhů výrob členských zemí na základě zvyšování koncentrace výroby a stupně stejnorodosti produkce.“

Významu koncentrace při narůstající specializaci věnuje pozornost Morgenstern (1976), jenž dospívá k závěru, že využitím mezinárodní specializace lze dospět k širšímu využití efektu koncentrace v oblasti vývoje, výzkumu, produkce a vývozu s tím, že tyto procesy nesmějí pozbýt ekonomického smyslu, tzn. že:

- se musí měnit k lepšímu vztah mezi vynaloženými náklady a docílenými výsledky;
- růstem koncentrace musí dojít k lepšímu krytí nezbytných potřeb;
- poměr stability a flexibility v hospodářství se musí měnit ve prospěch růstu exportní výkonnosti, tzn. že koncentrace musí generelně působit na růst efektivnosti vývozu i dovozu.

Faktoru koncentrace při narůstající specializaci je v rámci zemědělské prvovýroby dána poněkud jiná úloha. Z hlediska požadavků na koncentraci výroby by mělo platit, že u rozhodujícího objemu základních produktů lze za daného stupně rozvoje výrobních sil dosáhnout potřebného stupně koncentrace výroby v rámci členských zemí. To znamená, že každá členská země musí vyvinout maximální úsilí k plnému využití vlastních zdrojů včetně všech intenzifikačních faktorů, protože zejména u chlebového obilí, krmných luštěnin, brambor, cukrovky, objemných a šťavnatých krmiv i základních živočišných produktů musí každá členská země za stávajících podmínek krýt vzrůstající potřebu z vlastních zdrojů.

Požadavek zajištění nezbytné koncentrace výroby za současných podmínek vede k potřebě mezinárodní specializace téměř výlučně u některých speciálních kultur (např. léčivé rostliny, konzumní luštěniny, květinová a zeleninová semena).

Podobně tak i podle Chalupského a kol. (1979) „... je rozvoj mezinárodní specializace a kooperace výroby, resp. účast v ní prostředkem řešení protikladu mezi diverzifikací a koncentrací výroby a potřebou specializace a kooperace výroby; je také prostředkem řešení problému již nedostatečného ekonomického prostoru národní ekonomiky, limitovaného přírodními a ekonomickými podmínkami a neumožňujícího další rozvoj výrobních sil.“

Mezi strukturou potřeb a výroby — podle Malého (1978) — uvnitř daného národohospodářského komplexu existuje rozpor, jenž je dán nesouladem mezi objemem výroby a objemem spotřeby jednotlivých druhů užitečných hodnot. Obvykle bývá objem koncentrované výroby větší než objem potřeby, a to má za následek, že struktura výroby zvládnutelná v daném státě je užší než struktura potřeb, takže ta odvětví, která přesahují objem vnitřních potřeb, se specializují a vstupují do vnějších vztahů.

V zásadě rozlišujeme meziodvětvovou a vnitroodvětvovou specializaci. Meziodvětvová specializace je taková, při níž dochází k výměně výrobků daného odvětví jedné národní ekonomiky za výrobky jiných odvětví jiné národní ekonomiky (např. výměna inputů za zemědělské suroviny). Za vnitroodvětvovou specializaci je považována taková,

při níž dochází k výměně výrobků daného odvětví jedné národní ekonomiky za výrobky téhož odvětví jiné národní ekonomiky (např. vzájemná výměna zemědělsko-potravinářských produktů).

Podle Malého (1978) je stupeň specializace výslednicí dvou jejích charakteristik — tvaru a míry specializace — jakožto syntetického vyjádření globální specializace daného národohospodářského komplexu.

Tvar specializace udává, na jaká odvětví je specializace rozložena; ve zjednodušené podobě je charakterizována skladbou exportu a na něm závislého importu.

Míra specializace se vyjadřuje podílem exportu na výrobě jednotlivých odvětví, přičemž se musí přihlídnout k jejich váze na celkové společenské výrobě a k tomu, která z odvětví určují hlavní zaměření daného komplexu v procesu mezinárodní dělby práce. Stupněm specializace národohospodářského komplexu se vyjadřuje, jaký objem z celkové čisté produkce národní ekonomiky prochází jejím výstupem (v daném případě zúženém na vývoz) a dále jaká odvětví a v jaké členitosti naplňují tento výstup.

Ukazatelem stupně specializace je pak celkový podíl exportu na národním důchodu v kombinaci s podílem vývozu na čisté hodnotě výroby jednotlivých odvětví. Tento druhý podíl pak postihuje, jak se specializace utváří, na kolik odvětví je rozložena a která z nich určují hlavní zaměření národní ekonomiky v procesu mezinárodní dělby práce.

Procesu mezinárodní specializace a kooperace, odbodně jako řadě ostatních národohospodářsky významných jevů je dána různá váha v rámci integračních tendencí. V procesu mezinárodní specializace a kooperace výroby členských zemí RVHP lze rozeznat, v posloupnosti od jednodušších k vyšším, tyto stupně:

- mezinárodní specializace výroby jako výsledek jednání o dlouhodobých obchodních dohodách nebo obchodních kontraktech,
- mezinárodní specializace výroby uskutečňující se na základě dvoustranných nebo mnohostranných dohod o specializaci výroby,
- mezinárodní kooperace ve výrobě až po její komplexní formy,
- formy přímé společné hospodářské činnosti.

OBECNÁ HLEDISKA ZAPOJENÍ ODVĚTVÍ DO PROCESU MEZINÁRODNÍCH SPECIALIZAČNÍCH VZTAHŮ

Rozhodující podmínkou mezinárodní specializace a kooperace členských zemí RVHP v oblasti ZPoK je soustava socialistické mezinárodní dělby práce. Pro ekonomicky vyspělý subjekt malého rozměru se úloha vnějších podmínek dostává objektivně do rovnováhy s úlohou vnitřních podmínek, jestli již nad ní nepřevažuje, je nejvýraznější společenský typ vztahů, ve kterých se mezinárodní dělba práce projevuje. Přitažlivost společenství RVHP je dána socialistickým charakterem mezinárodních vztahů, které vytvářejí strukturu zaručující vhodné podmínky stabilního a rovnoměrného ekonomického růstu pro všechny státy včetně ČSSR.

Začleněním do mezinárodní dělby práce ve společenství RVHP získává specializace a koncentrace jednotlivých členských zemí základní konstrukci svého tvaru. S takto utvářenou strukturou vstupují tyto země do vztahů k dalším oblastem světového hospodářství a jednotlivým státům mimo

rámec RVHP. Vzájemná směna činnosti v rámci společenství E vzhledem ke svému objemu, struktuře a směru vývoje se podílí na formování výrobní struktury a na specializaci ZPoK členských zemí RVHP.

Při zabezpečování optimálního zapojení jednotlivých výrobních větví do mezinárodních kooperačních a specializačních vztahů nutno zvážovat hlediska výrobně technická, ekonomická, zahraničně obchodní a institucionální.

Hlediska výrobně technická

Nezbytným předpokladem zajištění optimální míry specializace a kooperace výroby je vypracování dlouhodobé koncepce rozvoje odvětví a jednotlivých nosných produktů, jež jsou jak v užitné hodnotě, tak v technické úrovni technologického procesu srovnatelné s obdobnými výrobky vyspělých zahraničních výrobců. V zásadě by měly být předměti specializace a kooperace členských zemí RVHP deficitní výrobky a výrobky s vysokou užitnou hodnotou. Navrhovaná specializační koncepce by měla vycházet nejen z tradičního výrobního zaměření čs. ZPK, ale zejména ze současných možností ČSSR s ohledem na půdně, klimatický faktor, surovinové, materiálové a energetické zdroje včetně zdrojů pracovních sil, a měla by mít přímou vazbu na navrhovaná antiimportní opatření.

Mimořádnou důležitost mezinárodní specializace a kooperace jako významné organizační formy společenské výroby spatřuje Morgenstern (1975) v tom, že umožňuje, „... jednak rozvíjet výrobní sortiment v měřítku vzrůstajících a diverzifikujících společenských a individuálních potřeb, avšak rovněž v souladu se zákonitostmi koncentrace a specializace výroby.“

Je doporučováno vytvářet dlouhodobě stabilní exportní směry, charakterizované vysokou vědeckotechnickou úrovní exportované produkce, výhodným poměrem mezi náklady a výsledky výroby, vysokou efektivností směňované produkce a dlouhodobě smluvně zabezpečenými dodavatelsko-odběratelskými vztahy na mezinárodní úrovni.

Hlediska ekonomická

Požadavek ekonomické výhodnosti by měl být nejdůležitějším motivačním činitelem při rozhodování o mezinárodní specializaci. Dosavadní smlouvy o výrobní kooperaci a specializaci se schvalují na základě technicko-ekonomického rozboru, který obsahuje obvyklé kvalitativní a kvantitativní ukazatele, mající ovšem povahu určitého odhadu. V nově připravované metodice posuzování celkového ekonomického efektu z mezinárodní specializace a kooperace výroby, navržené kolektivem pracovníků pod vedením Jezbery (1978), se celkový ekonomický efekt z mezinárodní specializace a kooperace výroby posuzuje ze dvou hledisek, a to z hlediska výrobního a z hlediska výsledků z mezinárodní směny.

Při konstrukci konkrétních ukazatelů ekonomické efektivnosti mezinárodní specializace a kooperace výroby se vychází z pojetí úspory společenské práce, ke které dochází realizací specializace.

Úspora společenské práce je definována jednak jako snížení národohospodářských nákladů na výrobu jednotky specializované produkce (určené pro tuzemsko a vývoz), jednak jako nižší jednotkové náklady na dovoz ve srovnání s národohospodářskými náklady případně tuzemské výroby (nezahájené nebo omezené v důsledku specializačního záměru).

Podle navrhované metodiky se stanovení zahraničně obchodních cen specializovanou a kooperovanou výrobu děje na základě světových cen. Vydí se ve styku s členskými zeměmi RVHP „typovým článkem o cenách dohody o specializaci a kooperaci výroby“ a ve styku s kapitalistickými zeměmi cenami směrnatné konkurence na příslušném trhu.

Metodické zásady jsou určeny pro hodnocení ekonomické efektivity zínárodní výrobní specializace a kooperace s členskými zeměmi RVHP, o především pro výběr a doložení efektu:

- navržených specializačních a kooperačních záměrů,
- stavby národohospodářských plánů a koncepcí zapojení do mezinárodní specializace a kooperace výroby,
- realizace příslušných specializačních a kooperačních dohod.

Obdobně rozpracování otázek hodnocení ekonomické efektivity a opatření souvisejících s mezinárodní specializací a kooperací výroby bylo hlavním tématem mezinárodní vědecké porady, kterou uspořádal Mezinárodní ústav ekonomických problémů světové socialistické soustavy (MÚEP SSS) v Moskvě ve dnech 23. až 25. května 1978.

Vcelku jednoznačně byl do kvantitativních ukazatelů mezinárodní kooperace a specializace výroby zahrnut ukazatel fyzického objemu národního důchodu a nezbytného rozsahu pracovních a materiálových zdrojů k jeho dosažení jako důsledku realizace specializačního opatření.

Tato obecná kritéria efektivity mezinárodní specializace a kooperace nutno však rozpracovat do jednotlivých dílčích faktorů, které by podle úvodního referátu MÚEPu měly být specifikovány z hlediska:

- odpovídající úrovni kvality specializace a kooperace ve vztahu ke světovému standardu;
- žádoucí úrovni kvality produkce, techniky, technologie a organizace výroby;
- racionální koncentrace výroby, která je v souladu s optimálním rozsahem dané výroby;
- zajištění rentability výroby a návratnosti investičních prostředků;
- rozdělování efektu mezinárodní specializace a kooperace mezi účastnické země;
- zajištění plánovitosti v dodávkách užitečných hodnot;
- zvýšení (úspory) devizových prostředků;
- zlepšení pracovních podmínek a životního prostředí;
- upevnění pozice členských zemí RVHP na světovém trhu.

Důležitost, jež se problémům mezinárodní specializace přikládá, vyplývá i ze skutečnosti, že plán vědeckovýzkumné činnosti MÚEP SSS na období let 1979 až 1980 stanoví řešit jako jedno ze dvou základních témat „Problémy dalšího prohlubování mezinárodní specializace a kooperace členských zemí RVHP“. Pod číselným označením 1.06 je pak řešen úkol „Analýza stavu a možností prohlubování mezinárodní socialistické dělby práce v zemědělsko-průmyslové sféře členských zemí RVHP“.

Hlediska zahraničně obchodní

Optimalizace zapojení čs. ZPK do integračních vztahů znamená respektování záměrů dlouhodobých dohod a ročních protokolů a včasné promítnutí přijatých smluvních závazků do hospodářských plánů.

Důležitým aspektem jsou otázky stanovení kontraktních cen, neboť tzv. typové články o cenách jsou součástí všech uzavíraných smluv. Zásadou je zachovat co nejvyšší cenovou stabilitu a vyhnout se cenovým rozporům. Naléhavým úkolem pro období let 1981–1985 je zvažování vlivů z úprav kontraktních cen a vypracování odpovídající metodiky k novelizaci typových článků. Z národohospodářského hlediska nutno sledovat všechny základní tendence v pohybu světových cen, přičemž však — a to zejména u výrobní kooperace — mohou meziroční úpravy cen nepříznivě působit na nárůst výrobních nákladů a tedy i velkoobchodních cen.

Ve své finální působnosti ovlivňuje mezinárodní specializace a kooperace velmi pozitivně vzájemnou zahraničně obchodní výměnu členských zemí RVHP. Prohloubení specializace dovoluje zvyšovat objem trhu RVHP a přispívá k vyššímu pokrytí deficitních potřeb, zvyšuje podstatně dynamiku vzájemného zahraničního obchodu členských zemí a vede k progresivním strukturálním změnám ve vzájemném zahraničním obchodě a tím i ke zvýšení jeho efektivity. Ve své souhrnné působnosti tedy mezinárodní specializace a kooperace výroby směřuje k prohloubení a zvýšení efektivity mezinárodní socialistické dělby práce. Význam rozvoje mezinárodní specializace a kooperace je dán i tím, že se v jeho rámci současně řeší otázky zapojování mezinárodní socialistické dělby práce do světové dělby práce.

Hlediska institucionální

Pro specializační a kooperační činnost nutno vytvářet odpovídající podmínky ve výrobní sféře i v rámci působnosti organizace zahraničního obchodu. Současný systém schvalovacího řízení (zákon č. 85/1972 Sb.), zejména pak provedení technicko-ekonomického rozboru smlouvy probíhá až v době, kdy je záměr se zahraničním partnerem odsouhlasen a smlouva připravena k podpisu. I když předložený návrh smlouvy může centrem amfinit, nemůže jej ovlivnit z hlediska prosazování společenských zájmů, a proto lze jen doporučit přesunout tento schvalovací proces do „předsmluvního“ stadia.

Při zabezpečování optimálního zapojení jednotlivých výrobních odvětví do mezinárodních kooperačních a optimalizačních vztahů se projevuje řada obtíží, jež jsou dány jednak malými zkušenostmi s realizací těchto progresivních forem spolupráce a jednak neobyčejnou složitostí celého souboru opatření souvisejících s přijetím specializačních dohod.

SPECIFIKA SPECIALIZAČNÍCH TENDENCÍ V OBLASTI VÝŽIVY A MOŽNÉ SMĚRY JEJICH ROZVÍJENÍ

Při posuzování obecných podmínek a faktorů podmiňujících mezinárodní specializaci a kooperaci na úseku zemědělsko-potravinářského komplexu je nutno na rozdíl od ostatních národohospodářských komplexů vycházet z některých zásadních specifíků zemědělské prvovýroby.

Především platí, že obecný cíl — v procesu socialistické ekonomické integrace překonat ekonomickou uzavřenost národních ekonomik a dospět k uzemnímu rozmístění výrobních sil v mezinárodním měřítku, nelze

v plné míře vztahovat na rozhodující objem zemědělsko-potravinářské výroby jako celku. Zároveň však platí, že i ve sféře zemědělské prvovýroby, zejména v oblastech se specifickými půdně klimatickými podmínkami, s propojováním reprodukčních procesů pronikají do dosavadního způsobu rozmísťování výroby nové prvky, vytvářející předpoklad pro vyhraněnou mezinárodní specializaci.

Při posuzování mezinárodní specializace jsou rozhodujícími otázkami, pro jejichž zodpovězení doposud chybí dostačující podklady, údaje o tom, které jsou to členské země či újeji vymezené oblasti, kde se dá konkrétní výrobek produkovat dlouhodobě za nízkých nákladů. Obtížné je to zejména proto, že rozhodující část potravinářských surovin (nebo jejich substitutů) se dá pěstovat prakticky všude, přičemž poměry na světových agrárních trzích zkresluje především subjektivně orientovaná zemědělská politika rozhodujících dodavatelů z řad VKS. Zjištění srovnatelných nákladů by měla být méně obtížná u výrobků, které se dají z klimatických důvodů pěstovat jen v určitých oblastech, resp. kdy jejich pěstování v méně příznivých oblastech vede k výraznému růstu nákladů.

Při posuzování odlišností mezinárodní specializace a kooperace zemědělství v porovnání s průmyslem je zřejmé, že principy společenské dělby práce se nemohou nyní (a pravděpodobně i v delší perspektivě) prosadit všeobecnou dělbou výrobních programů základních zemědělských surovin a tím i potravinářských výrobků. Naopak základní zemědělské suroviny potřebné pro výživu obyvatelstva si musí v maximální míře vyrábět všechny členské země RVHP. Důvodem je mj. skutečnost, že ve všech zemích se doposud vyrábí na půdě, jejíž omezený fond nutno především využívat k výrobě masově požadovaných produktů, a nemenší měrou strategická hlediska, kdy si v podstatě každá země chce zabezpečovat rozhodující objem výroby potravin z vlastních zdrojů.

Zemědělství se stejně jako surovinové odvětví vyznačuje mimořádně silným územním aspektem, přičemž se nejedná jen o plošný, prostorový aspekt jako takový, ale o jeho kombinaci s faktorem různorodosti půdních a klimatických podmínek. V daných souvislostech tedy zemědělství průkazně demonstruje úlohu přírodních podmínek a s nimi spjatých dopravních vzdáleností při rozmísťování výrobních sil.

Závislost úrovně dopravní složky na vzdálenosti přepravy po železnici je dána podle Šikuly (1976) u pšenice následujícími podíly (podíl na zahraničně obchodní ceně produkce v %):

vzdálenost v km	100	300	500	800	1000	1500	2000	3000	4000
podíl	1,2	3,5	5,8	9,7	11,8	18,0	23,5	35,3	47,0

Charakterizujeme-li zemědělský potenciál, je v zásadě určován dvěma faktory: přirozenou úrodností půdy a klimatickými podmínkami ve vztahu k zemědělství.

Je pochopitelné, že vysoká úrodnost půdy má podstatný vliv na rozmístění zemědělské výroby. V zemědělské výrobě se však faktor přirozené úrodnosti může měnit a také mění v důsledku intenzifikace zemědělské výroby, což může mít za následek, že půdy dříve méně úrodné mohou být

nyní (ekonomicky) úrodnější. Hovoříme-li však o půdně klimatických podmínkách, jsou prozatím těžko ovlivnitelné, z hlediska teplotního vývoje (kromě temperovaných skleníků) vůbec neovlivnitelné. Využití příznivého teplotního klimatu se proto stále více bere v úvahu při rozmísťování zemědělské výroby. Dosahuje se tím vysokých výnosů a stabilní, vysoké jakosti zemědělské produkce.

Rozmístění živočišné výroby v oblastech s příznivými klimatickými podmínkami umožňuje podstatné snížení fondové náročnosti zemědělské výroby (není třeba nákladných staveb, menší problémy vznikají s technologií, snižují se náklady na vytápění apod.). To jsou také hlavní příčiny, které způsobují, že se ve vyspělých kapitalistických zemích zemědělská výroba postupně koncentruje např. do jižních oblastí USA nebo do zemí kolem Středozemního moře.

Rozdíly v přírodních podmínkách se promítají do specializace jednotlivých zón, ve kterých se pak produkují výrobky pro všechny oblasti určité země či pro světový trh.

Uvedená koncentrace do příhodných zón snižuje ztráty v dopravě a skladování, vede ke snížení objemu nákladů, protože se z oblasti vyvážejí nikoli suroviny, ale hotová produkce nebo polotovary.

Základním faktorem ovlivňujícím rozmístění zemědělské výroby v řadě vyspělých zemí je orientace na oblasti, ve kterých se kombinací přirozené a ekonomické úrodnosti vytváří nejlepší podmínky pro výrobu určitého druhu produkce. Je ovšem třeba připomenout i skutečnost, že v kapitalistických zemích se proces geografické koncentrace zakládá nejen na biologicko-klimatické motivaci, ale především na snaze realizovat maximum zisku se všemi důsledky, které z toho vyplývají pro malé a střední zemědělské výrobce.

V souvislosti se zkoumanou problematikou je pozoruhodnou skutečností, že s růstem vyspělosti země se význam příměstských zón postupně snižuje.

Existuje několik příčin, které způsobují, že se snižuje úloha příměstských oblastí:

- Orientace zemědělské výroby, zvláště její intenzivní části, na oblasti s vyšší přirozenou úrodností. Velkoměsta, např. v USA, vznikla v podstatě většinou v severních, relativně málo úrodných oblastech. Zemědělství v těchto oblastech nemůže konkurovat intenzivnější výrobě v teplejších a úrodnějších územích a rozdíly v dopravních nákladech jsou zcela vyrovnány vyšší rentabilitou výroby v úrodnějších oblastech.

- Intenzifikace živočišné výroby (drůbež, prasata, skot na žir) a značný růst spotřeby jaderných krmiv vedou k tomu, že je výhodné přemístit větší část odvětví živočišné výroby do oblastí pěstování krmných obilnin, protože převážet maso je levnější než převážet krmivo. Důsledkem tohoto vývoje je, že výkrm prasat, brojlerů a skotu prakticky ztratil příměstský charakter.

- Odchod pracovních sil ze zemědělství, zvláště odchod mládeže, se intenzivněji projevuje v příměstských zónách, protože zde obyvatelé snadněji nacházejí atraktivnější práci ve městech.

- Rychlá průmyslová a bytová výstavba v příměstských zónách, vyčlenění rekreačních ploch a zostření problematiky životního prostředí vedou jak ke zvětšení záboru zemědělské půdy, tak i k hygienickým omezením zejména ve vztahu k živočišné výrobě. Kromě produkce mléka a vajec

se ostatní odvětví živočišné výroby vyskytují v příměstských oblastech spíše výjimečně.

Z uvedeného ovšem nevyplývá, že vzdálenost zemědělské výroby od spotřeby je zcela irelevantní veličinou. Potravinářský a zpracovatelský průmysl se obvykle přisunuje blíže k oblastem intenzivní zemědělské výroby a rovněž je vzdálenost velmi důležitá například u takových produktů jako je cukrová řepa, nezpracovaná zelenina a ovoce, živá hospodářská zvířata, drůbež atd., které špatně snášejí dlouhou přepravu.

Prohloubení specializace ve spojitosti s přechodem řady odvětví na průmyslovou technologii výroby se ubírá cestou vnitroodvětvové dělby práce. Specializace je obvykle spjata s paralelním procesem integrace, se sdružováním jednotlivých specializovaných etap a postupů výroby do jednotného výrobního procesu, zaměřeného na realizaci konečné užité hodnoty.

Specializace ve vyspělých kapitalistických zemích směřuje nepochybně ke snížení počtu odvětví, plodin a druhů hospodářského zvířectva vyskytujících se v jednotlivém podniku při současném přechodu ke koncentraci a vysloveně komerčnímu typu výroby, a to tím více, čím více se v daném případě využívají průmyslové technologie. Užší specializaci podniků až na monokultury napomáhají zhruba tyto faktory:

- optimální (nebo v každém případě racionální) rozsah hlavního odvětví — ve většině případů současně dochází k omezení nebo dokonce likvidaci ostatních odvětví;

- oblastní specializace spočívající v zapojení daného podniku do zemědělsko-průmyslového komplexu, což je spjata s přestavbou skladby odvětví v podniku v souladu s profilem oblastní specializace;

- efektivní využití systémů strojního vybavení a systémů obsluhujících výrobu daného profilu a nižší náklady na údržbu techniky v porovnání s mnohoodvětvovým hospodářstvím;

- vysoká profesionální úroveň výrobců, což je možné i reálně pouze za podmínek určité konkrétní specializace;

- růst tržnosti výroby a růst míry zásobování nakupovanými potravinami v zemědělských podnicích, v důsledku čehož odpadá nezbytnost existence odvětví, která jsou orientována na tradiční naturální spotřebu.

Nebylo by však správné nevšimnout si i některých tendencí, které brzdí monokulturní specializaci.

Nelze ignorovat snahu celé řady výrobců zachovat si v podmínkách cenových výkyvů doplňková odvětví, která by snižovala ekonomická rizika, vyplývající z úzké specializace.

Monokulturní specializace není vždy reálná a účelná z hlediska agrotechnických požadavků. Nehledě na to, že v podmínkách USA se monokulturní výroba značně rozšířila, zachovává si osevnický postup stále svůj význam. Nepochybně však platí, že doplňková odvětví nesehrávají významnější úlohu v tržní produkci.

Souhrnně vzato, je přechod ke specializované zemědělské výrobě ve vyspělých kapitalistických státech reálnou skutečností a je logicky spjat se soudobým charakterem strojové velkovýroby v zemědělství.

Analýza tendencí rozmístění a specializace zemědělské výroby ve vyspělých kapitalistických zemích ukazuje na složitost a nejednoznačnost řady faktorů určujících tyto procesy. Avšak vědeckotechnická revoluce a pokrok v technologiích výroby, demografické, sociální a ekonomické

přeměny vedou zcela zákonitě k tomu, že se výrazně mění i rozmístění a specializace zemědělské výroby, s výraznými dopady na utváření mezinárodní specializace v rámci zemědělsko-potravinářského komplexu jednotlivých zemí.

V socialistických zemích je mezinárodní specializace v oblasti ZPK podmiňována řadou faktorů působících zhruba shodně v obou základních hospodářsko-politických seskupeních, avšak projevují se zde i některé zásadní odlišnosti, typické pro socialistické výrobní vztahy.

Rozsah spolupráce členských zemí RVHP cestou specializace a kooperace je v zásadě podmiňován rozdíly ve formách a tempech rozvoje výrobních sil, rozdíly v uplatňování vnitroodvětvové dělby práce mezi průmyslem a zemědělstvím v rámci jednotlivých členských zemí a dále různým stupněm rozvoje vnitroodvětvové a meziodvětvové mezinárodní specializace. Ve vyspělých člancích ZPK (inputových složkách) je třeba využívat jiných forem spolupráce než v zemědělské prvovýrobě. Dále je třeba počítat s odlišnými formami spolupráce mezi zeměmi s přibližně stejnou úrovní hospodářského rozvoje a mezi zeměmi nalézajícími se na různých stupních ekonomického rozvoje.

ZÁVĚR

Zobecníme-li tedy diskutovanou problematiku, je možno shrnout, že rozsah existující mezinárodní spolupráce není a zatím ani nemůže být výslednicí racionálně rozvíjené dělby práce v členských zemích RVHP celkem resp. v jednotlivých členských zemích, ale je především výslednicí individuálního vývoje zemědělství každé z členských zemí RVHP na základě:

- rozdílnosti přírodních podmínek,
- tradičních zahraničně obchodních styků,
- více či méně zdůrazňované platební funkce řady zemědělských a potravinářských výrobků zejména ve vztahu k vyspělým kapitalistickým zemím,
- bezprostřední reakce členských zemí na event. nepříznivý vývoj úrovně sklízní u některých rozhodujících produktů ZPoK.

Každopádně však platí, že dělba výrobních programů mezi zeměmi RVHP by se měla dotýkat především těch odvětví zemědělské výroby, pro které mají jednotlivé země velmi diferencované půdně klimatické podmínky, ale i výrobní tradice.

Vedle absolutní závislosti na stanovištních podmínkách (dané např. nezbytnou délkou vegetační doby, teplotními a vlhkostními poměry) nutno zvažovat možnosti specializace u vybraných kultur z hlediska docílení špičkových výnosů, tj. výnosů podmiňovaných stanovištěm. Mohlo by se zde konkrétně jednat o:

- vybrané technické plodiny (bavlna, tabák, vybrané olejniny, chmel),
- určité druhy zeleniny a ovoce (víno, resp. stolní víno, broskve, melouny, rajčata, resp. rychlená rajčata, paprika aj.),
- konzumní luštěniny (sója, čočka, fazole),
- léčivé rostliny, koření a květiny.

Stanovištní podmínky zejména jižních oblastí společenství RVHP nutně vytvářejí prostor pro jejich využití k množitelským účelům, např. pro množení konzumních luštěnin, zeleniny, kukuřičného osiva, teplo-milných druhů květin apod. Tyto oblasti s delším vegetačním obdobím vytvářejí příznivé předpoklady pro specializaci také proto, že zákonitě prodlužují nabídku čerstvých plodů a vytvářejí tak prostor k prodloužení spotřebitelské sezóny čerstvých plodů v zemích s kratším vegetačním obdobím, tj. v podstatě podmínky k obohacení sortimentu a zkvalitnění výživy obyvatelstva členských zemí jako celku, zejména pak v zimním období.

To ovšem neznamená, že předmětem vzájemné výměny v rámci zemí RVHP budou jen některé přebytkové resp. nedostatkové produkty. Ve stále větší míře se bude vnitřní trh i v podstatě soběstačné členské země obohacovat o zemědělské suroviny a potraviny z ostatních zemí RVHP, ale i z nesocialistických zemí.

Hlavní váha mezinárodní specializace a kooperace v oblasti zemědělství se bude zřejmě přesouvat do tzv. předvýrobních stadií (společné výzkumy, šlechtění a částečně i množení biologického materiálu) a do zemědělských odvětví dodávajících výrobní prostředky zemědělství.

Literatura

- JEZBERA, J. a kol.: Návrh jednotných zásad pro hodnocení ekonomické efektivity mezinárodní specializace a kooperace výroby. Výzkumná práce č. 137. Praha, VÚZO 1978, 29 s.
- CHALUPSKÝ, Z. a kol.: Aktuální otázky socialistické integrace v rámci RVHP. Praha, Horizont 1979, 280 s.
- MORGENSTERN, K.: Analysen und Entscheidungskriterien der socialistischen internationalen Arbeitsteilung. Wirtschaftswissenschaft, 1976, č. 3, s. 335–348.
- MORGENSTERN, K.: Internationale Spezialisierung und Kooperation im RGW. Berlin, Akademie Verlag 1975, 178 s.
- MALÝ, B.: Specializace národohospodářského komplexu ČSSR. Praha, Academia 1978, 198 s.

Došlo dne 5. 11. 1979

Adresa autora:

Ing. Josef Vološin, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha

Předpoklady mezinárodní specializace v zemědělsko-potravinářských komplexech zemí RVHP

Zeměd. Ekon., 26, 1980, č. 5, s. 303—313. — lit. 5

zemědělsko-potravinářský komplex, RVHP, úroveň RVHP, mezinárodní specializace, analýza ekonomická, teoretické pojednání

Autor se zabývá pojmovým vymezením mezinárodní specializace, jež je rozhodujícím nositelem mezinárodní socialistické dělby práce resp. základem rozvíjení socialistické ekonomické integrace. Podrobně rozebírá obecná (výrobně technická, ekonomická, zahraničně obchodní, institucionální) hlediska zapojení zemědělsko-potravinářského komplexu do procesu mezinárodních specializačních vztahů. Analyzuje zásadní specifika specializačních tendencí v oblasti výživy a nastiňuje některé možné směry jejich dalšího rozvoje.

KRAUS J., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Dlouhodobý cílový program spolupráce ČSSR se zeměmi RVHP na úseku ZPoK

Zeměd. Ekon., 26, 1980, č. 5, s. 315—324. — lit. 4

RVHP, úroveň RVHP, dlouhodobé cílové programy, mezinárodní spolupráce, zemědělsko-potravinářský komplex

Ve stati jsou podrobně rozvedeny věcné aspekty dlouhodobých perspektiv spolupráce ČSSR se zeměmi RVHP, zejména pak v souvislosti s dlouhodobým cílovým programem spolupráce na úseku zemědělství. Vedle podrobného posouzení současného stavu jeho rozpracovanosti jsou diskutovány i některé otevřené problémy vznikající při formování dílčích podprogramů. Závěrem je vysloven konkrétní námět, směřující ke koncipování čs. dílčího subprogramu „pivo a pivoarské suroviny“.

MOUDRÝ M., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Postavení hospodářsky vyspělých kapitalistických států na trhu zemědělsko-potravinářských výrobků

Zeměd. Ekon., 26, 1980, č. 5, s. 325—335. — 3 tab., lit. 12

zemědělsko-potravinářské výrobky, kapitalistické státy, RVHP, výroba, dovoz, vývoz, mezinárodní obchod, mezinárodní srovnání, analýza srovnávací

Stat charakterizuje problémový vývoj zemědělské produkce a zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými výrobky hospodářsky vyspělých kapitalistických států a ukazuje jejich postavení ve světové ekonomice od poloviny 70. let.

Nároky současného období na uplatnění vědeckotechnického pokroku ve většině národohospodářských komplexů překračují možnosti ekonomik zejména menších zemí. V souvislosti s tím vystupuje do popředí problematika dlouhodobých strategií rozvoje, jejichž doba přípravy, realizace a účinku překračuje hranici pětiletých plánů, a v tomto smyslu bylo také přikročeno k záměru řešit problémy perspektivního rozvoje vytypováním základních rozvojových programů spolupráce. Cílově programové plánování je v daných souvislostech dalším rozvinutím spolupráce v oblasti plánovací činnosti, přičemž dlouhodobé cílové programy spolupráce (dále jen DCPS) možno považovat za jeho nejcennější formu.

Obsahem této stati je zhodnocení DCPS na úseku zemědělství a potravinářského průmyslu z hlediska budoucích potřeb čs. ZPoK a zejména pak vytypování základních věcných předpokladů jejich účinného fungování v souvislosti s utvářením dílčích podprogramů¹⁾. Navrhovaný konceptní záměr vychází z premisy, že čs. vývozní profil akcentující některé dovozní potřeby členských zemí RVHP a umožňující těmto zemím upustit od dovozů ze třetích zemí zároveň vytváří pro čs. ZPoK potřebný prostor k uspokojování některých nedostatkových produktů vzájemnou výměnou v rámci společenství zemí RVHP.

V nejobecnější poloze vyjádřeno, představují DCPS dohodu o odsouhlasené hospodářské politice, směřující k dalšímu rozvoji klíčových úseků materiální výroby včetně hlavních prostředků k jejich realizaci. Zaměření DCPS na jednotlivé klíčové úseky vychází z metodického pojetí hlavního článku.

Podle Šedivého (1978) nemohou být a také nebudou DCPS širokým souborem vybilancovaných vztahů, nemohou v jednotlivých sférách, kterých se týkají, nahrazovat dvoustrannou koordinaci plánů mezi členskými zeměmi RVHP. Jejich hlavní význam spočívá jednak ve formulaci odsouhlasené hospodářské politiky na příslušných rozhodujících úsecích, jednak v rozpracování řady podprogramů, které budou od této základní strategie odvozeny.

Na jejich základě se pak budou v celém procesu koordinace dlouhodobých i pětiletých plánů uzavírat postupně příslušné mnohostranné i dvou-

¹⁾ Na tuto stať bezprostředně navazuje článek ing. Tučka, profilující čs. vývozní program (či nabídku) na úseku ZPoK ve vztahu k ostatním zemím RVHP jako nezbytného předpokladu zintenzivnění integračních tendencí.

stranné dohody, jejichž sjednáním bude teprve systém opatření k řešení příslušného komplexního problému uzavřen.

Dlouhodobé cíle spolupráce na úseku zemědělsko-potravinářské výroby jsou determinovány základní globální koncepcí, že každá členská země RVHP bude v maximální míře využívat daných půdně klimatických podmínek k tomu, aby zabezpečovala z vlastních zdrojů základní potřebu obilnin, krmiv, živočišných produktů a dalších rozhodujících produktů.

Tato nepochybná tendence k plné soběstačnosti, dokumentovaná stranickými dokumenty většiny členských zemí, v sobě skrývá i jisté nebezpečí pominutí hledisek efektivnosti rozvoje zemědělství. Na tuto skutečnost upozorňuje i Biró (1978), když konstatuje: „... snaha po dosažení soběstačnosti, i když jen v základních druzích, vyžaduje nutně rozvíjet poměrně širokou paletu výrobků, což nepříznivě ovlivňuje efektivnost výroby i uspokojování racionálních potřeb.“

„Uspokojování racionálních potřeb“ je termín, se kterým se setkáváme v DCPS v zemědělství, aniž by byl exaktně definován, a v tomto smyslu je pojmem bez stanovených kritérií. V souvislosti s existujícími potřebami jednotlivých členských zemí a ve vazbě na již rozpracované DCPS lze konstatovat, obdobně jak to činí Proft (1978), že jsou více či méně rozpracováním dovozních potřeb členských zemí. Nelze tedy konstatovat, že DCPS by byly koncipovány z hlediska „ekonomicky zdůvodněné potřeby“. Bylo by tomu tak teprve tehdy, až by byla provedena sumarizace předpokládaných potřeb jednotlivých zemí, využito odpovídajících mezinárodních normativů, přihlédnuto k národním specifikám jednotlivých zemí a tak vytvořeny základní předpoklady k vyjádření ekonomicky zdůvodněných potřeb společenství.

Vrátíme-li se zpět k obecné koncepci cílového programu spolupráce v zemědělství a potravinářském průmyslu, je spojována se snahou:

- maximálně přispívat k uspokojování spotřeby hlavních druhů potravin zemí RVHP, jmenovitě obilí, masa a masných výrobků, ryb a rybích výrobků, mléka a mléčných výrobků, vajec, rostlinných tuků, cukru, ovoce a zeleniny;

- řešit úkoly spojené s racionálním uspokojováním potřeb hlavních druhů pochutin (tabák, alkoholické nápoje atd.), se zabezpečováním vybraných průmyslových surovin zemědělského původu (bavlna, vlna aj.) a některých krmiv a krmných komponentů;

- vytvořit zásoby zajišťující plynulé zásobování obyvatelstva členských zemí potravinami.

Chceme-li posoudit možnosti, jež poskytují DCPS čl. zemědělství, je důležité podrobněji se seznámit s celým vývojovým procesem od jejich prvního formování až po současné období s cílem učinit si reálnou představu o tom, jak účinně se na jejich výstavbě podílíme, resp. do jaké míry jsou DCPS pokrývány ty z problémů rozvoje ZPK, jež jsou naléhavé z hlediska čl. potřeb.

Návrhy jednotlivých členských zemí k obsahové náplni DCPS pro oblast zemědělství a potravinářského průmyslu byly zpracovány v průběhu roku 1976. Tyto návrhy byly zpracovány na základě metodického řízení a doporučení speciálně utvořené „pracovní skupiny pro zemědělství a potravinářský průmysl“, které bylo uloženo připravit DCPS. Vzhledem k nejrozumnějším doporučením a názorům představitelů jednotlivých členských zemí došla pracovní skupina k závěru omezit výběr témat spolu-

práce a doporučila vypracovat návrhy, jež by vymezovaly oblast zainteresovanosti.

Další etapa prací na přípravě DCPS byla dána tím, že pracovní skupina přikročila k sumarizaci předložených návrhů s cílem navrhnout DCPS pro zemědělství a potravinářský průmysl. Ukázalo se však kromě jiného, že většina zemí je zainteresována na poměrně velkém počtu témat spolupráce a že je tedy v každém případě nutné dále zúžit rozsah témat, jež by se měly stát předmětem mnohostranné spolupráce.

Na základě předchozích zkušeností s rozpracováním DCPS bylo pracovní skupinou členským zemím RVHP doporučeno věnovat přednostní pozornost následujícím problémům:

- propracování technické koncepce růstu zemědělské výroby;
- genetickému zkvalitnění výnosnosti, resp. užitečnosti rozhodujících plodin, resp. hospodářských zvířat;
- výrobě chemikálií nezbytných pro zvýšení výnosů;
- výrobě krmných koncentrátů a píce s vysokým obsahem bílkovin;
- intenzifikaci výroby píce a zpracování živočišných surovin v MoLR;

- rozvoje výroby cukru a pěstování citrusových plodin na Kubě;
- vypracování ekonomických stimulů podporujících výrobu a výměnu dodávek zemědělských produktů a potravin.

Pro rozpracování těchto témat však byla přijata nová zásada, že zainteresované země a příslušné orgány RVHP musí navrhovaný okruh témat dopracovat zejména z hlediska jednotných kritérií:

- cíle spolupráce,
- systému podmínek spolupráce,
- podílu účasti jednotlivých zemí,
- systému zbožních vztahů,
- lhůty plnění jednotlivých úkolů.

Znamená to tedy, že byly podstatně zvýšeny nároky na zpracování jednotlivých návrhů a požadavky na mnohostrannou koordinační činnost. Proto také byla rozhodnutím pracovní skupiny pověřena řídit práce při řešení jednotlivých otázek vždy ta země, která je na ni nejlépe připravena a má v dané oblasti nejvíce zkušeností.

Cílem je, aby s ohledem na návrhy ostatních zainteresovaných zemí byly zpracovány takové návrhy, které vycházejí z perspektivně nadějných technicko-ekonomických informací, odpovídají uvedeným kritériím a především napomáhají rozvoji mnohostranné spolupráce. Navíc tyto návrhy mají být zpracovány tak, aby se mohly stát základem mezistátních dohod.

Vlastní Dlouhodobý cílový program dalšího zdokonalování spolupráce členských států RVHP v zemědělství a potravinářském průmyslu byl odsouhlasen v Bukurešti v červnu roku 1978. Podívejme se dále podrobněji, jak dalece pokročily práce v uzavírání konkrétních specializačních dohod, resp. která témata jsou na vysokém stupni rozpracovanosti.

Doposud byly uzavřeny čtyři specializační dohody, jejichž platnost končí v roce 1980, avšak které mají být prodlouženy až do roku 1985. Zároveň se počítá s tím, že tyto dohody budou nejen dopracovány podle nově uplatňovaných kritérií, ale i rozšířeny. Jedná se o následující dohody:

- Dohoda o mnohostranné mezinárodní specializaci ve výrobě odrůdových osiv a sádí zemědělských plodin

— Dohoda o mnohostranné mezinárodní specializaci a kooperaci výroby veterinárních preparátů

— Dohoda o mnohostranné mezinárodní specializaci výroby zařízení pro opravy a technickou péči o zemědělskou techniku

— Dohoda o mnohostranné mezinárodní specializaci a společném využívání genofondů skotu černostrakatých plemen (u této dohody se počítá s rozšířením o další plemena skotu mléčného a kombinovaného typu s tím, že příslušné dokumenty budou podepsány v průběhu roku 1980)

Prozatím byl Výborem RVHP pro spolupráci v plánování schválen postup a termíny návrhů čtyř rámcových dohod, z nichž na jediné je zainteresována ČSSR (jde o Generální dohodu o spolupráci při výrobě bavlny na území SSSR za účelem zvýšení jejího vývozu do zainteresovaných členských zemí RVHP).

Podle nových pokynů byl již také zpracován zpřesněný harmonogram vypracování dohod a návrhů na realizaci spolupráce pro rok 1979 v těch oblastech, jež byly zařazeny do DCPS pro oblast zemědělství a potravinářského průmyslu. Do tohoto zpřesněného harmonogramu je zařazen návrh Dohody o specializaci výroby a vzájemné výměně řepkového semene za slunečnicové semeno nebo za slunečnicový olej, přičemž NDR, PLR a ČSSR se podílejí na vypracování příslušných opatření a jmenovitě ČSSR zodpovídá za přípravu materiálů.

Současný stav v rozpracovanosti DCPS na základě výsledků 50. zasedání je možno charakterizovat tak, že na nejvyšším stupni připravenosti k podepsání na 51. zasedání jsou tři mnohostranné dohody:

— Dohoda o mnohostranné mezinárodní specializaci a společném využívání genofondů skotu masných plemen

— Dohoda o mnohostranné mezinárodní specializaci a společném využívání genofondů plemen prasat pro potřeby hybridizace na základě zvýšení dodávek

— Dohoda o mnohostranné mezinárodní specializaci a společném využívání genofondů plemen ovcí na základě zvýšení dodávek s cílem zvýšení jejich masné a vlnářské užitkovosti

Pokud jde o návrh dohody o vytvoření Mezinárodního hospodářského společenství (Mezinárodní drůbežnické centrum), nelze počítat s jejím uzavřením, protože jsou hledány cesty, jak řešit předpokládané úkoly v rámci již existující Mezinárodní kontrolně zkušební stanice pro drůbež se sídlem v ČSSR.

Ze stručného přehledu dosavadního postupu prací při vypracování DCPS jednoznačně vyplývá, že pozitivního posunu bylo zejména dosaženo při uzavírání mnohostranných dohod na úseku šlechtitelské a plemenářské práce, při zabezpečování spolupráce na úseku výroby některých speciálních preparátů a při výrobní spolupráci v zařízeních obslužné sféry.

V rozhodujících oblastech spolupráce směřujících k naplňování deficitních potřeb jednotlivých zemí zatím nebylo dosaženo očekávaného posunu v intenzitě spolupráce, což souvisí s důležitou objektivní okolností, že koncepce dalšího rozvoje zemědělství ve všech členských zemích je založena na shodných zásadách, tj. na permanentním růstu výroby a soběstačnosti a na zhruba obdobných dovozních potřebách.

Východiskem by se nepochybně mohly stát dílčí podprogramy spolupráce v následujícím pojetí:

Vlastním jádrem organizační struktury dlouhodobého cílového pro-

gramu spolupráce na úseku výživy je strategie řešení potravinového problému zemí RVHP z jeho vnitřních i mezinárodních aspektů (sociálně ekonomických, výrobně technologických aj.). Na základě selektivního přístupu k řešení věcných problémů integrace se nabízí možnost vytypovat si v rámci základního cílového programu na úseku výživy dílčí podprogramy spolupráce, v nichž by se přesně vymezily kvantitativní i kvalitativní úkoly a jím odpovídající formy spolupráce. Velice důležité je stanovit základní kritéria pro seskupení úkolů do podprogramů s vyznačením vertikální reprodukčně technologické provázanosti odvětví, jež v syntéze řeší určitý konečný cíl.

Na tomto principu by mohla vznikat řada dílčích programů, jako např. dílčí program „krmiva, maso a masné produkty“, „ovoce včetně citrusového a výrobky jeho zpracování“, „zelenina a produkty jejího zpracování“, „cukr“, „ryby a mořské produkty“, „pivo a pivovarské suroviny“. Do dílčích podprogramů na úseku výživy by se mohly dále zahrnout programy týkající se zabezpečení nezbytných výrobních prostředků a vzájemné směny zemědělských a potravinářských výrobků, jež nebyly zahrnuty do generálních dohod apod.

Takováto struktura cílového programu u potravin by odpovídala současným tendencím vývoje stabilizované mezinárodní dělby práce ve výrobě a vývozu určitých konkrétních druhů potravin. Nezbytným předpokladem těchto programů je realizace prací zaměřených na selekci osiv a plemenných zvířat, vybudování příslušné výrobní technologie, vypracování soustav strojů a chemických přípravků k výrobě a zpracování potravinářských surovin aj. Stručně řečeno, jedná se o vzájemně propojený komplex činností zabezpečujících výrobu určitých druhů produkce.

Jedním ze základních způsobů řešení může být soustředěné úsilí vývozních zemí na rozvoj relativně úzkého počtu exportních odvětví, pro něž existují nejlepší podmínky. Tak lze zabezpečit vysokou vědeckotechnickou úroveň, efektivnost výroby i vývozu finální produkce; objevují se i možnosti vyvážet technologii, licence, přizpůsobit výrobu i export příslušné technologii a založit tak stabilizovaný vývozní profil.

Vytváření vývozních profilů v rámci mezinárodní socialistické zemědělsko-průmyslové integrace lze zabezpečit do značné míry z národních pracovních, vědeckotechnických, materiálových a finančních zdrojů. Takováto orientace DCPS v oblasti potravin ve smyslu přenesení těžiště z vnějších ekonomických vztahů na reálnou odvětvovou integraci směřující k úzkému vzájemnému propojení národních ekonomik vede ke zvýšení efektivnosti společenské výroby a vytváří i lepší podmínky pro koordinovanou či společnou činnost ve třetích zemích a na rozhodujících agrárních trzích.

V řadě členských zemí RVHP byly již vysloveny konkrétní návrhy, koncipující jejich vývozní zaměření. Např. podle názoru maďarské strany má MLR příznivé podmínky pro koncipování tří vývozních profilů:

- jeden základní pro kukuřici a maso,
- dva doplňující pro ovoce v čerstvém a zpracovaném stavu a pro víno a produkty z vinných hroznů.

V příslušných dílčích subprogramech by bylo možno rovněž vyjádřit fakticky existující specializaci BLR:

- na výrobu a komplexní zpracování ovoce a zeleniny,
- na výrobu tabáku.

Kuba má všechny předpoklady pro utváření podprogramů:

- na výrobu a zpracování cukrové třtiny,
- na výrobu a zpracování citrusových plodů.

Pro Sovětský svaz navrhuje Frumkin (1977) zaměřit vývozní činnost:

- na vývoz olejnatých semen,
- na vývoz bavlny a lnu,
- na vývoz ryb a mořských produktů.

Polské lidové republiky je doporučována specializace:

- na vývoz masa,
- na vývoz brambor.

Podle představy Frumkina (1977) mohly by se NDR a ČSSR, tj. země výrazně dovozní povahy, orientovat:

- na zvyšování soběstačnosti u těch hlavních druhů zemědělské produkce, pro něž mají vhodné podmínky;
- podílet se na konsolidaci vývozního profilu ostatních členských zemí spoluprací v šlechtitelství, plemenářství, zemědělském a potravinářském strojírenství;
- podle konkrétních možností na výrobu některých plodin, např. brambor, chmelu, sladovnického ječmene apod.

V návaznosti na předchozí text, jenž analyzuje dosažené výsledky a zkušenosti z výstavby DCPS za oblast výživy a které nelze hodnotit jinak, než že jsou z hlediska nejaktuálnějších a nejakutnějších potřeb spíše dílčího významu, je nutné blíže se pozastavit nad některými problémy, vznikajícími při jejich utváření a zejména prosazování.

Především problém deficitnosti řady základních zemědělsko-potravinářských produktů ve společenství zemí RVHP vytváří nepříznivou situaci snahám řešit některé důležité věcné problémy spolupráce členských zemí RVHP na úseku zemědělství prostřednictvím DCPS. Deficitnost je jednou z rozhodujících příčin nízkého zapojení zemědělské prvovýroby do procesu mezinárodní socialistické dělby práce, a to i za situace, kdy řada členských zemí je schopna krýt svou vlastní potřebu. Z deficitnosti zemědělsko-potravinářské produkce zemí RVHP, ve shodě s argumentací Klusákové-Svobodové (1979), vyplývá řada závažných důsledků:

- čím vyšší je deficitnost a tedy i vyšší závislost na vnějších trzích, tím větší měrou jsou ceny na trzích RVHP ovlivňovány cenami světového trhu;

- země vykazující přebytky zemědělských produktů směřují k tomu, aby je realizovaly na vnějších trzích (na třetích trzích) za momentálně příznivějších podmínek;

- rostoucí potřeba zemědělsko-potravinářských produktů spolu s prudkými výkyvy ve sklizních a omezená využitelnost půdního fondu vytvářejí předpoklad pro realizaci mimořádného zisku na světových agrárních trzích.

V daných souvislostech je tedy dosažení plné soběstačnosti u rozhodujících produktů, zejména u obilnin v rámci celého společenství, ale i jednotlivých členských zemí RVHP zásadním předpokladem vyloučení všech spekulativních prvků ve zbožně peněžních vztazích zemí RVHP a všech snah akcentujících dočasně národní zájmy před společnými zájmy RVHP.

Výraznější posun v realizaci záměrů stanovených DCPS na úseku

výživy lze tedy spojit s prvořadým úkolem překonání nesoběstačnosti u rozhodujících agrárních produktů, přičemž však i z druhé strany platí, že postupné uskutečňování programových zadání DCPS je jedním z nástrojů dosažení tolik potřebné soběstačnosti.

Obecná tendence k zvyšování míry soběstačnosti je doprovázena skutečností, že v oblasti zahraničního obchodu výrobky ZPoK dochází k přesunům v teritoriální orientaci směrem na vyspělé kapitalistické země, což je do jisté míry dáno i platební funkcí zemědělství v národním hospodářství. Přednostní zájem realizovat exportně zajímavé komodity na trzích kapitalistických zemí výměnou za jiné nezbytné položky bude zřejmě i v blízké budoucnosti omezovat prostor pro růst vývozních fondů orientovaných na vnitřní potřeby ostatních zemí RVHP, pokud nebudou směřovány ekvivalentní položky.

Pokud by tedy i v perspektivě mělo docházet k prohloubení vzájemné výměny i na úseku ZPoK, kde je řada produktů v rámci společenství zemí RVHP doposud deficitních, pak nutno počítat s tím, že za tyto deficitní výrobky budou požadovány ekvivalentní položky. V případě ČSSR jsou ekvivalentními vývozními položkami nejen výrobní obory, které se opírají o tradici a domácí surovinovou základnu (cukr, slad, chmel, pivo aj.), ale i vývozní položky ostatních odvětví národního hospodářství, o něž je v členských zemích RVHP zájem.

V blízké budoucnosti bude především u cukru, sladu, chmele a piva nutné vyjasnit zainteresovanost ČSSR na specializaci výroby a dodávek těchto druhů zboží v rámci RVHP tak, aby tyto vývozy na trhy členských zemí byly uskutečňovány na smluvním základě v návaznosti na cílové programy a dlouhodobě kompenzovány importy takových položek, které se doposud dovážejí z kapitalistických zemí. V případě, že se v budoucnu najdou v socialistických zemích vhodné protipoložky dovozu, lze oprávněně očekávat výrazný teritoriální přesun exportu těchto nosných komodit na trhy socialistických zemí ve větším rozsahu. Obdobné tendence a vzájemné závislosti se musí nepochybně projevit i u ostatních zemí RVHP, čímž by měl být v nedaleké budoucnosti celý proces rozvíjení vzájemné spolupráce významně stimulován. Zároveň však platí, že trh RVHP v důsledku zvyšování národní technické a technologické úrovně bude trvale náročnější, to znamená, že bude požadovat výměnou za deficitní položky ZPoK výrobky stejně kvalitní a progresivní, jaké budou moci získat na trzích vyspělých kapitalistických zemí (zejména strojírenské a spotřební zboží).

Důležitým poznatkem, formulovaným „pracovní skupinou pověřenou zpracováním DCPS pro oblast zemědělství a potravinářského průmyslu“ je skutečnost, že při přijímání všech nezbytných opatření k racionálnějšímu a efektivnějšímu využívání přírodních zdrojů zůstává nezbytným požadavkem zkoumat možnosti mezinárodní specializace v zemědělství. Konstatuje-li se, že jsou to především klimatické rozdíly a různá úrodnost půdy, vytvářející podmínky pro diferenciaci společensky nutných nákladů jednotlivých zemí od průměrných nákladů, znamená to tedy, že etapě sestavení DCPS a jeho podprogramů by nutně měla předcházet činnost směřující k vytváření specializačních možností jednotlivých členských zemí.

Vlastní postup prací při sestavování mnohostranných dohod by bylo tedy vhodné rozložit na dvě etapy:

— na etapu vypracování dlouhodobých dvoustranných programů specializace a kooperace,

— na etapu uzavírání vlastních mnohostranných dohod o specializaci a kooperaci na období delší než jedna pětiletka s cílem zabezpečit větší stabilitu a dlouhodobost specializačním a kooperačním vztahům včetně potřebné stability cenové úrovně.

Realizaci tohoto námětu by se zřejmě vylepšila metodická stránka sestavování dohod a nedocházelo by k potížím, které se při uzavírání mnohostranných dohod vyskytují a oddalují tak jejich podpis.

Jinak vyjádřeno to znamená, že možno považovat za zcela opodstatněnou snahu předem posoudit v rámci dílčích témat DCPS možnosti mezinárodní specializace v jednotlivých zemích.

Otevřených problémů v souvislosti se snahou prohlubovat mnohostrannou specializaci existuje celá řada.

Vytypované nosné (rozvojové) programy mají slabiny ve smyslu neúměrných nároků na pracovní síly a investiční zdroje, které nejsou dostatečně zabezpečeny potřebnými kapacitami. V rámci již uzavřených specializačních dohod dochází k situaci, že kapacity specializujících se zemí nejsou rozvíjeny v souladu s požadavky nespecializujících se zemí a dochází k poruchám mezi nabídkou a poptávkou po dané produkci s nepříznivými cenovými dopady. V mnoha případech je neujasněná mezinárodní spolupráce, takže zůstává aktuálním požadavkem provést opakovaně výběr mezi existujícími rozvojovými programy platnými v rámci ČSSR a prohloubit jejich návaznost na jednotlivé mezinárodní podprogramy DCPS.

Obtížnost úkolu dovést mnohostrannou specializační dohodu do závěrečné fáze jejího přijetí má za následek, že dochází permanentně k posunům v závazných termínech schvalovacího řízení a obvykle zbývá velice málo času k dovedení smluvních vztahů do konkrétních specializačních smluv, takže podstatná část úkolů zůstává co do termínů plnění trvale ohrožena.

Neujasněnou zůstává i otázka počtu účastníků specializace. Existují návrhy dohod se značným počtem účastníků (zainteresovaných stran) na specializaci, ač je vytyčována obecná tendence optimálního počtu dvou až tří specializujících se subjektů, a z druhé strany jsou předkládány návrhy zabezpečit u řady produktů specializaci pouze jedinou zemí. V tomto případě existuje nebezpečí monopolizačních tendencí ať již v souvislosti s cenovou tvorbou, či se zachováním odpovídající technické a technologické úrovně, resp. odpovídající kvality specializované produkce.

Překážkou dalšímu rozvoji DCPS je skutečnost, že v řadě případů nejsou dořešeny základní koncepční otázky rozvoje daného odvětví (zejména pak v dlouhodobém výhledu) jako nezbytného předpokladu reálného vytypování budoucích potřeb a způsobů jejich uspokojování jednotlivými členskými zeměmi RVHP či celým společenstvím.

Přestože existuje celá řada návrhů k vyjadřování ekonomické efektivity mezinárodní specializace, nejsou východiska jednotlivých navrhovatelů a jejich konkrétní doporučení jednotná, takže v praxi se tato efektivnost posuzuje převážně z hlediska úrovně vývozních a dovozních cen.

Vzhledem k tomu, že konkrétní řešení řady návrhů specializačních dohod je podmiňováno novými investičními požadavky, jejichž krytí by mělo být zabezpečováno společným úsilím zainteresovaných zemí, nezbyvá jiné cesty než se zodpovědným výběrem soustředit na rozhodující rozvojové programy. V závislosti na zvolených formách spolupráce nejsou stále ještě

plně dořešeny otázky související s financováním a úvěrováním dohodnutých opatření k realizaci DCPS pro oblast potravin.

Určitým nedostatkem, který se doposud nepodařilo překonat, je skutečnost, že optimálně fungující spolupráci doposud chybí řádné informační podklady. Informační zdroje nejsou zatím stále k dispozici v takové podobě (komoditní, teritoriální), v takovém rozsahu (z hlediska časové posloupnosti) a na takovém stupni objektivnosti, agregace a dezagregace, jak by jednotlivá odvětví v daném období vyžadovala. V odvětvových člancích národního hospodářství se sice soustřeďuje poměrně značné množství informací o potřebách členských zemí RVHP, avšak získané podklady se často vyznačují nekomplexností údajové základny, vysokým stupněm zobecnění, podklady mají většinou krátkodobý charakter a postrádají dlouhodobé výhledy a někdy nebývají poskytnuté údaje dostatečně pro-
věřené.

Dlouhodobá spolupráce však musí být založena na důkladné znalosti současných potřeb, jejich vývoje v budoucnosti a faktorů na tento vývoj působících. Požadavek vzájemné výměny co nejobjektivnějších informací o vlastních potřebách a zdrojích v rámci společenství zemí RVHP je proto velmi naléhavý. Vytvoření informačního systému na úrovni celého společenství zemí RVHP, který by umožňoval sledovat pohyb potřeb a zdrojů v jednotlivých členských zemích, by byl odpovídajícím řešením doposud neuspokojivého stavu. S tímto informačním systémem souvisí i požadavek vytvořit podmínky pro jeho vhodné propojení s informačními systémy jednotlivých členských zemí RVHP. Ukazuje se, že existující Mezinárodní centrum vědeckých a technických informací, propojené až do odvětvového systému, tyto úkoly zatím neplní, zejména pak velmi obtížně jsou získávány údaje k dlouhodobému výhledu.

ZÁVĚR

Na základě existujícího stavu poznání a posouzení rozhodujících skutečností vyplývajících z rozboru integračních tendencí a koncepce DCPS na úseku výživy lze vytypovat následující soubor faktorů, jež jsou rozhodující všem dlouhodobějším rozvojovým úvahám:

— Československý vývoz do zemí RVHP v nejobecnějším pojetí by měl být orientován na vysoce finalizované potravinářské výrobky se specifickým určením regionálním nebo účelovým (obohacení sortimentu v oblastech turistického ruchu — pivo, cukrovinky, dietetické potraviny, hotová jídla), dále na výzkum a vývoj náročných, specializovaných polotovarů a ingrediencí pro potravinářský průmysl a konečně na některé tradiční zbožové agregace, jejichž vývoz bude i nadále představovat relativně vysoké procento krytí dovozních potřeb členských zemí (slad, chmel). Vedle toho lze předpokládat vzrůstající objem existující vzájemné výměny skupin potravinářského zboží pro doplnění a obohacení sortimentu vnitřního trhu. V oblasti zemědělské výrobní spotřeby se v perspektivě dále rozšíří prostor pro zvyšování obratu osiv, sádí a plemenných zvířat.

Ve zbožové struktuře dovozu ČSSR ze zemí RVHP by měl být akcentován import bavlny, olejnatých semen, rostlinných olejů, krupných obilnin (pohanka, proso), osiv a sádí, plemenných zvířat, ryb a rybích výrobků, tabáku, vína, destilátů a finalizovaných výrobků z oblasti národních spe-

cialit. Pokud jde o dovozy obilnin, neměly by zůstat trvalou součástí zbožové struktury dovozu, avšak vzhledem k čs. ekonomickému rozměru se jeví nezbytným požadavkem zabezpečit rezervní fond obilnin k překlenutí krátkodobých výkyvů ve sklizni.

— Přestože i nadále nutno počítat s tím, že rozhodující váha exportu produktů ZPoK připadne na teritoria kapitalistických států, kde tradiční vývozní položky, tj. cukr, slad a chmel naplňují ukazatele celkového vývozu z více než dvou třetin, trvale významnější úlohu nutno přisoudit nespecifikovanému vývoznímu globálu. Tento nespecifikovaný vývozní globál v současném období prudce narůstá směrem k teritoriím socialistických zemí a v tomto smyslu nelze vyloučit i patrné změny v globální teritoriální orientaci čs. vývozu na trhy socialistických zemí. Uvedená tendence je odrazem politicko-obchodních preferencí socialistických zemí a vyjádřením eminentního zájmu na spolupráci, specializaci a zajišťování některých potřebných a nedostatkových surovin pro zpracovatelský průmysl, odrazem potřeb národního hospodářství a jemu odpovídající metodiky plánování, relativní zaostalosti potravinářského průmyslu a jeho malé adaptabilnosti zahraničním požadavkům v oblasti výběru suroviny, zpracování, obalů, dopravy, ale i nepružného plnění požadavků obchodních partnerů z řad kapitalistických států.

— V návaznosti na již zformulovaný DCPS se nabízí možnost konkretizovat čs. vývozní nabídku směrem k ustanovení dílčího programu „pivo a pivovarské suroviny“ včetně materiálně technického zabezpečení. V daných souvislostech, tj. navrhovaného tvaru specializace čs. ZPoK ve vztahu k členským zemím RVHP, by se čs. vývozní program zčásti profiloval na tento dílčí program, jenž by byl schopen efektivně produkovat platební ekvivalent. V úzké spolupráci s ostatními zeměmi RVHP by tak byly mj. vytvořeny podmínky pro větší odbytovou stabilizaci celého vývozního komplexu utvářeného pivem, sladem, sladovnickým ječmenem a chmelem. Jen pro dílčí orientaci možno uvést, že položky pivo, slad, sladovnický ječmen a chmel představují v současném období 46 % celkového vývozu produktů ZPoK do zemí RVHP.

Literatura

- BIRÓ, F.: Perspektivy mnohostranné dlouhodobé spolupráce členských zemí RVHP v zemědělství a potravinářství. Plánované hospodářství, 1978, č. 9.
FRUMKIN, B.: Sotrudničestvo stran-členov SEV v oblasti prodovolstvija. Voprosy ekonomiki, 1977, č. 9.
KLUSÁKOVÁ-SVOBODOVÁ, Z.: Úsilí po soběstačnosti a zemědělská integrace zemí RVHP. Politická ekonomie, 1979, č. 7.
ŠEDIVÝ, Z.: Spolupráce ČSSR se státy RVHP při přípravě plánů na období po r. 1980. Plánované hospodářství, 1978, č. 9.

Došlo dne 5. 11. 1979

Adresa autora:

Ing. Josef Kraus, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

ROZDÍLNÉ TENDENCE PŘI ODSTRAŇOVÁNÍ BARIÉR MEZINÁRODNÍHO OBCHODU

Již na samém počátku vzniku a rozvíjení mezinárodního — zpočátku ryze kapitalistického — trhu se počaly projevovat v zásadě dvě zřetelně protichůdné tendence, jejichž současné působení výsledně ovlivňovalo kapitalistický trh ve směru zbožovém a teritoriálním. Tyto tendence byly pak zvláště výrazné v některých tzv. vyspělých (tj. hospodářsky vyspělých) kapitalistických státech. Jednou z těchto tendencí je nesporně snaha po liberalizaci a internacionalizaci hospodářských vztahů, což obojí vede k rozšiřování mezinárodní dělby práce, k širšímu uplatňování vědeckotechnického pokroku a tedy i k růstu objemu mezinárodního obchodu při současných strukturálních změnách.

Tento vcelku progresivní směr vývoje mezinárodního obchodu je však brzděn opačně působící tendencí, kterou možno zhruba charakterizovat jednak jako „státní zásahy“, jednak jako politika nadnárodních monopolů a některých hospodářských seskupení. Tyto tendence jsou vážnou překážkou rozvíjení mezinárodního obchodu i rozvoje výrobních sil a aktuálnost tohoto problému je dokumentována snahou všech zemí — bez ohledu společenského zřízení — odstraňovat postupně tyto bariéry, ať již na základě dvoustranných dohod, nebo v rámci příslušných subkomisí OSN. Na rozdíl od socialistických zemí, jmenovitě zemí RVHP, které uplatňují v mezinárodním obchodě při odstraňování těchto bariér politiku důsledného internacionalismu, rovnosti a vzájemných výhod, soustřeďuje se zájem vyspělých kapitalistických států při rozvíjení mezinárodního obchodu na jednostranné posilování svých ekonomik v podmínkách ostré konkurence a na získávání nových zdrojů surovin, přičemž důležitou úlohu zde hrají nadnárodní monopoly, jejichž působení a vliv tvoří mnohdy důležitou součást obchodní politiky kapitalistických států.

Progresivní tendence, která se přesto prosazuje v mezinárodním obchodě, měla svůj výraz také v tempech růstu jeho objemu, která vykazovala v 60. a hlavně v 70. letech dynamiku nepoměrně vyšší než u průmyslové produkce (tab. I).

Zatímco se ve vyspělých kapitalistických státech tempo průmyslové produkce snížilo z 5,8 % v letech 1961—1970 na 3,4 % v letech 1971 až 1977 (produkce potravin a pochutin zaznamenala pokles tempa růstu ze 4,1 na 3,2 %), zvýšilo se tempo růstu zahraničního obchodu v těchto obdobích z 10,2 na 19,8 %, v potravinách pak ze 7,1 na 18,0 %.

I. Srovnání průměrných ročních temp růstu průmyslové produkce a mezinárodního obchodu v %

Oblast	1961—1970				1971—1977			
	průmysl. produkce celkem	z toho produkce potravin a po- chutin	mezinár. obchod celkem (0 + 9)*	z toho potravin (0 + 1)*	průmysl. produkce celkem	z toho produkce potravin a po- chutin	mezinár. obchod celkem (0 + 9)*	z toho potra- viny (0+1)*
Svět celkem	6,8	4,4	9,6	6,4	5,1	4,3	20,9	18,1
SZ	9,1	5,2	7,9	6,4	8,2	5,1	19,4	17,2
VKS	5,8	4,1	10,2	7,1	3,4	3,2	19,8	18,0
RZ	7,2	5,1	7,3	4,9	6,6	6,0	27,0	18,4

*) Mezinárodní obchod = obrát, tj. u jednotlivých oblastí vývoz + dovoz podle klasifikace SITC v US \$

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics, OSN

V oblasti socialistických a rozvojových zemí ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy byl však podobný vývoj průmyslové produkce a zahraničního obchodu zaznamenán až v 70. letech, zatímco v období 1961—1970 vykazovaly socialistické země poněkud nižší a rozvojové země zhruba stejné tempo růstu objemu zahraničního obchodu ve srovnání s tempy růstu průmyslové produkce. Důvody možno spatřovat ve skutečnosti, že oblast socialistických zemí je z valné části reprezentována Sovětským svazem s jeho širokým vnitřním trhem, a dále v relativně úzkém sortimentu vývozních produktů, který mohly rozvojové země až do okamžiku cenové exploze v roce 1973 světovému trhu nabídnout.¹⁾ Nedostatek odbytu pro potravinářské výrobky na světovém trhu, který byl v 60. letech chronickým problémem ekonomik řady rozvojových zemí, je dokumentován pokulhávajícím tempem růstu vývozu potravin (4,9 %) za tempem růstu jejich produkce (5,1 %).

Druhá určující tendence, která charakterizuje formy vývoje zahraničního obchodu vyspělých kapitalistických států, se nám jeví jako aplikace řady opatření ať již vlád jednotlivých zemí (často za účinného spolupůsobení nadnárodních monopolů), nebo opatření orgánů ekonomických seskupení, s cílem ochrany vnitřního trhu příslušné země nebo skupiny zemí.

Tato opatření mají různé formy a jejich uplatňování vůči třetím zemím by bylo v zásadě zcela pochopitelné a oprávněné, pokud by za jistých okolností nenabývalo charakteru vysloveně diskriminačního. K tomu dochází vždy tehdy, jestliže některé státy, tj. téměř bez výjimky vyspělé kapitalistické státy, neuplatňují tato opatření stejnou formou a ve stejné míře vůči všem kontrahentům, ať již se jedná o obchodované druhy zboží, poskytování služeb, kapitálových půjček atp. Konečným cílem zneužívání

¹⁾ To ovšem neznamená, že se tento sortiment po roce 1973 výrazně rozšířil. Zvýšily se pouze exportní výtěžky v důsledku prudkého vzestupu cen.

těchto obchodních bariér jsou pak mnohdy v neposlední řadě vedle hospodářské diskriminace i zřetel politické.

Do souhrnu opatření, jejichž cílem je — obecně řečeno — usměrňování obchodní politiky státu k ochraně zájmů vlastních producentů a k zajištění vlastního vývozu spojené mnohdy s ovlivňováním politických režimů v diskriminovaných zemích, můžeme zhruba zařadit státní intervence (prémie, dotace), vyrovnávací cla, celní soustavu, netarifní opatření a nástroje (mimo cla) a antidumpingová cla.²⁾

ZÁKLADNÍ UKAZATELE POSTAVENÍ VYSPĚLÝCH KAPITALISTICKÝCH STÁTŮ VE SVĚTOVÉ EKONOMICE³⁾

Příčiny rozpadu kapitalistického měnového systému, jehož společné zásady stanovila bretton-woodská konference v roce 1944, jsou dnes již dostatečně prozkoumány a zhodnoceny. Kapitalistické hospodářství hledá tedy již asi šest let, tj. od uvolnění směnných kursů v roce 1973, pod tlakem nebývalé cenové exploze nové cesty za existence pohyblivých kursů, tj. systému tzv. řízeného floatingu.

I když instituce pohyblivých kursů zvýhodňuje především velké, zejména americké monopoly, kterým umožňuje spekulaci na devizových trzích hlavně na úkor rozvojových zemí vyvážejících suroviny, je nutno konstatovat, že tento systém odstranil větší výkyvy ve směnných kursech, takže došlo k jejich určité stabilizaci, která zhruba vyjadřuje reálné poměry v relacích různých měn. Zreálnění měnových kursů se projevilo od roku 1973 buď zhodnocením, nebo oslabením měnových kursů vyspělých kapitalistických států vůči US dolaru. Tento pohyb byl nejvýraznější v letech 1973—1974, později pak byly výkyvy méně zřetelné.

Zavedením pohyblivých kursů nebylo dosaženo očekávaných výsledků, pokud jde o zvýšení tempa růstu hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele alespoň na úroveň let 1961—1970 a pokud jde o dosažení rovnováhy v obchodních a platebních bilancích, přestože hodnota mezinárodního obchodu rostla v letech 1971—1977 průměrně ročně asi o 20 %. Možno tedy říci, že systémem pohyblivých kursů nebyl až dosud mezinárodní obchod příliš ovlivněn.

Tvorba HDP na obyvatele zaznamenala ve vyspělých kapitalistických státech v letech 1971—1977 pokles tempa růstu na 2,5 % proti 3,3 % v období 1961—1970, tj. téměř o 25 %. Také v zemích RVHP se tempo růstu HDP na obyvatele snížilo v 70. letech asi na 3,0 % proti 3,6 % v období 1961—1970, tj. asi o 17 %. Naproti tomu v rozvojových zemích byl relativně příznivý vývoj při srovnání obou sledovaných období ovlivněn růstem cen surovin (vč. potravin), zejména ropy.

Po dlouhém období vyvážených bilancí a tendencí k lehkému aktivnímu saldu zaznamenala bilance ve vyspělých kapitalistických státech jako celku v roce 1973 deficit ve výši asi 6,4 mld US \$, který se v následujícím krizovém roce zvýšil až na 50,5 mld US \$. Ve druhém krizovém roce kleslo pasivní saldo — hlavně v důsledku příznivých sklizní vývozních

²⁾ Podrobněji L. Balcar: Překážky v mezinárodním obchodě (příloha Hospodářských novin 17/1977)

³⁾ Některé tendence hospodářského vývoje průmyslově vyspělých kapitalistických států v 70. letech (VÚZO 1977)

produktů a exportní ofenzivy vysoce kvalitních výrobků zpracovatelského průmyslu — asi na 3,7 mld US \$, avšak již v následujících letech opět stoupl zhruba na 32,7 a 37,1 mld US \$. Tuto skutečnost možno přičíst v neposlední řadě podstatnému poklesu vývozních cen obilnin a krmiv a na druhé straně neobvyklému růstu dovozních cen některých subtropických plodin (káva, kakaové boby).

V zemích RVHP přerostlo lehké aktivní saldo v menší deficit až v roce 1975, zatímco v rozvojových zemích zhruba sledoval vznik a další vývoj aktivního salda v letech 1973—1977 již naznačený trend vývoje deficitu ve vyspělých kapitalistických státech jako důsledek boomu na trhu surovin.

Kapitalistické hospodářství nenašlo tedy v systému pohyblivých kursů zcela účinný prostředek ke svému ozdravení. Přesto však v dlouhodobé perspektivě neočekáváme, že by mohly vzniknout předpoklady pro znovuzavedení pevných směnných kursů, i když jsou vyvíjeny snahy po udržování měnové disciplíny v nejvyšší možné míře.

Před vlastním rozbohem postavení hospodářsky vyspělých kapitalistických států na trhu zemědělsko-potravinářských výrobků jsme považovali za účelné uvést těchto několik obecných dat, které zhruba charakterizují politicko-hospodářské klima na světovém trhu v 60. a 70. letech. Při konstrukci HDP na obyvatele ve vyspělých kapitalistických státech ve srovnání s ostatními světovými oblastmi jsme vycházeli z údajů americké instituce Predicasts, Cleveland (Ohio) a při kvantifikaci bilančních sald z údajů Monthly Bulletin of Statistics, OSN.

ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÁ PRODUKCE

Zemědělská produkce ve vyspělých kapitalistických státech vykazovala v 70. letech vývoj odlišný od vývoje v průmyslu, zejména se zřetelem na vliv povětrnostních podmínek a jiných faktorů pro zemědělství charakteristických. V letech nebývale hluboké hospodářské krize 1974—1975 zaznamenalo hospodářství hlavních z těchto států značně nerovnoměrný vývoj, charakterizovaný prohlubujícími se obchodně politickými rozpory mezi nejdůležitějšími oblastmi, tj. zeměmi EHS, ostatními zeměmi západní Evropy, USA a Japonskem.

Ve všech těchto hlavních oblastech pak docházelo ke změnám dosud existujících cenových relací, zejména mezi cenami zemědělsko-potravinářských produktů a výrobků zpracovatelského průmyslu, ve prospěch cen zemědělsko-potravinářských produktů, nehledě při tom na enormní zvýšení nízkých cen ropy, dosud diktovaných monopoly. Mnohé z nedostatkových surovin se stávaly nejen spravedlivým prostředkem k dosažení lepších exportních výtěžků pro rozvojové země (ropa, železná ruda, barevné kovy, cukr), ale mnohdy i nástrojem k vyvíjení politického nátlaku (USA — obilniny, krmiva).⁴⁾

Zemědělsko-potravinářská produkce ve vyspělých kapitalistických státech byla v 70. letech přímo ovlivňována nejen povětrnostními vlivy a růstem cen zemědělsko-potravinářských výrobků ve spojitosti s vysokými cenami energetických zdrojů a surovin pro výrobu hnojiv a pesticidů, tj. faktory pro toto období charakteristickými, ale i faktory půso-

⁴⁾ Hospodářské informace ze zahraničí (HIZ), ČTK
Zprávy agentury Reuter, ČTK

bíciemi dlouhodobě, tj. omezenou možností dalšího rozšiřování neobdělá-
ných ploch, omezenou možností zvyšování intenzifikace zemědělské pro-
dukce, nedostatečnými výtěžky z výlovu ryb, různými formami subsidií
a agrárního protekcionismu.

Pokud jde o dlouhodobé tendence dalšího možného vývoje produkce
hlavních druhů zemědělsko-potravinářských výrobků, uvádíme ve struč-
nosti úvahy Organizace pro výživu a zemědělství (FAO, OSN) a instituce
Predicasts, Cleveland (Ohio, USA) do roku 1985 (tab. II).

II. Uvažovaná tempa růstu produkce základních druhů potravin pro léta 1972-1974—1985 v %

Druh		VKS	Severní Amerika	Západní Evropa	Oceánie	Japonsko a ostat. VKS
Pšenice	FAO — A	1,3	1,5	0,7	3,4	0,9
	FAO — B	0,3	-0,3	0,7	0,8	2,6
	Predicasts	2,2	3,0	1,2	2,9	3,8
Krmné obilí	FAO — A	2,1	2,4	1,0	2,4	2,8
	FAO — B	1,7	1,6	1,5	1,8	2,1
Rýže loupaná	FAO — A	1,4	2,8	4,0	12,4	0,1
	FAO — B	0,9	3,1	0,0	-4,4	0,5
	Predicasts	2,4	4,5	1,3	9,4	1,5
Cukr	Predicasts	2,9	1,8	2,9	4,6	3,0
Maso	Predicasts	2,6	2,2	2,7	2,5	2,7
Mléko	Predicasts	1,1	-0,2	1,4	1,2	3,0

Prameny: Commodities and Trade Division — Economic and Social Policy Department, FAO,
Řím
Predicasts, Cleveland (Ohio, USA)

Shrňme-li prognostické úvahy FAO i Predicasts v dlouhodobých
trendech vývoje produkce základních druhů potravin, docházíme k těmto
závěrům:

— V celé oblasti vyspělých kapitalistických států předpokládají obě
varianty FAO do roku 1985 rychlejší tempo růstu produkce krmného
obilí (2,1—1,7 %) ve srovnání s tempy růstu pšenice (1,3—0,3 %) a rýže
(1,4—0,9 %). U projekce Predicasts nelze provést toto srovnání, protože
se úvaha zaměřuje pouze na pšenici a rýži, nikoliv na krmné obilí.

— Úvahy FAO dosti zřetelně naznačují obecnou tendenci v oblasti vy-
spělých kapitalistických států, tj. pomalý odklon od rostlinné výroby
směrem k živočišné výrobě jako důsledek určitého stupně nasycenosti
poptávky po chlebovém obilí v Severní Americe, v západní Evropě a do

jisté míry i v Oceánii. Pokud jde o rýži, platí totéž i o Japonsku, zatímco v ostatních oblastech vyspělých kapitalistických států všechny prognózy uvažují relativně vysoká tempa růstu produkce — vcelku vyšší než produkce krmného obilí — což lze vysvětlit dosud nízkou absolutní úrovní produkce rýže v těchto oblastech a dosud nevyčerpanými možnostmi její spotřeby.

— V souhlase s touto obecnou tendencí orientace na živočišnou výrobu uvažuje také projekce Predicasts do roku 1985 poměrně velmi vysoké tempo růstu produkce masa (2,6 %), hlavně v západní Evropě a v Japonsku (2,7 %), přičemž patrně vychází v jednotlivých oblastech opět z nízkého stupně pružnosti poptávky. Přesto však se nám uvažované tempo růstu produkce masa (2,6 %) nejeví reálným vzhledem k poměrné nasycenosti poptávky po masu a ke stálému nebezpečí vzniku přebytků a také vzhledem k uvažovaným objemům produkce krmného obilí v cílovém roce 1985. Proto bychom považovali pro oblast vyspělých kapitalistických států za reálnější spíše zachování zhruba dosavadního tempa růstu produkce masa v období 1961—1975, tj. 2,3 %.

— Podobně možno mít výhrady také k uvažovanému tempu růstu produkce mléka ve vyspělých kapitalistických státech, které projekce Predicasts zvyšuje z dosavadních 0,7 % v letech 1961—1975 na 1,1 % do roku 1985. Z těchže důvodů jako u masa zde nevidíme reálné předpoklady pro zvyšování produkce mléka, i když samozřejmě bereme v úvahu diferencovaný vývoj a úroveň spotřeby v jednotlivých oblastech.

— Naproti tomu se malé snížení tempa růstu produkce centrifugálního cukru ze 3,1 % v letech 1961—1975 na 2,9 % do roku 1985, uvažované projekcí Predicasts, jeví vcelku reálné, a to i pokud jde o stav nabídky a poptávky v jednotlivých oblastech. Dlouhodobý vývoj produkce cukru možno ovšem posuzovat pouze z hlediska světového, tj. podle stavu světové bilance produkce a spotřeby včetně stavu zásob. Tato statistická pozice nejvýrazněji ovlivňuje ceny cukru na kapitalistickém trhu a je mnohdy při spolupůsobení dalších faktorů důvodem hlubokých cenových výkyvů.

Cenové výkyvy na kapitalistickém trhu cukru bývají opět impulsem pro přizpůsobování podmínkám trhu, tj. pro rozšíření nebo omezení osevních ploch. Výslednicí vzájemného působení těchto faktorů je pak v oblasti světové produkce a spotřeby cukru určitý cyklický vývoj, charakterizovaný obdobími přebytků či deficitů.

Proto také veškeré dlouhodobé úvahy o vývoji produkce a spotřeby cukru jsou jako prognózy nebo projekce víceméně vágní.

ZAHRA NIČNÍ OBCHOD ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÝMI VÝROBKÝ (ZPoK)

Zahran iční obchod zem ěd ělsko-potravinářskými výrobky byl ve vysp ělých kapitalistických státech v letech následujících po cenové explozi a hospodářské krizi 1973—1975 ovlivňován i nadále vývojem všeobecné konjunktury a do určité míry i prvky spekulace na trhu některých burzovních artiklů (káva, kakaové boby, sója). Tempo hospodářského růstu bylo značně zpomalené, nestabilní a velice diferencované v jednotlivých vysp ělých kapitalistických zemích. Zatímco se např. v USA tempo hospodářské aktivity zpomaluje, vykazuje již náznaky větší dynamiky tempo růstu v zemích dosud stagnujících, např. ve Velké Británii.

Při sledování vývoje hodnoty zahraničního obchodu výroby ZPoK na kapitalistickém trhu jsme nuceni brát v úvahu dosud velmi silný vliv inflace, který se ve větší nebo menší míře promítá do cen a tedy i do hodnoty zahraničního obchodu, mezi jinými také do hodnoty zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými výrobky. Proto také postavení těchto výrobků v zahraničním obchodě vyspělých kapitalistických států je silně ovlivňováno — hlavně v posledních letech — inflací a vůbec růstem cen, který se u výrobků ZPoK neprojevil tak výrazně jako u strojů a spotřebního zboží a samozřejmě u paliv.

Postavení vyspělých kapitalistických států v zahraničním obchodě výroby ZPoK měřené podílem na světovém vývozu těchto výrobků se v letech 1960—1977 spíše upevňovalo a vykazovalo relativně pozitivní tendence (tab. III).

III. Podíly vyspělých kapitalistických států na světovém vývozu a dovozu potravin a výrobků ZPoK — v %

Rok	Podíly na vývozu		Podíly na dovozu	
	potraviny	výrobky ZPoK	potraviny	výrobky ZPoK
1960	53,1	53,2	69,7	70,8
1965	57,1	56,5	68,9	69,6
1970	58,9	58,5	72,1	71,6
1971	61,4	60,7	71,9	71,1
1972	62,6	61,6	72,7	72,2
1973	64,5	64,2	70,6	70,8
1974	62,2	62,1	66,7	67,2
1975	63,5	62,8	65,0	65,3
1976	61,6	61,2	67,4	67,3
1977	61,6	61,5	70,8	68,6

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics, OSN

Podíly na vývozu potravin i výrobků ZPoK se pohybovaly v letech 1960—1977 zhruba na úrovni 53—65 % s tendencí spíše vzestupnou a podíly na jejich dovozu na úrovni 65—73 % s tendencí k určité stabilizaci, dané vysokou úrovní spotřeby v této oblasti a tedy i pomalým růstem poptávky bez větších výkyvů a vysokou úrovní zemědělské produkce.

Pokud jde o hlavní směry vývozu a dovozu výrobků ZPoK do ostatních světových oblastí, zaznamenáváme u vyspělých kapitalistických států zhruba tyto trendy:

— Zahraniční obchod výroby ZPoK se uskutečňuje v rozhodující míře uvnitř oblasti vyspělých kapitalistických států, což platí bez výjimky pro všechna hlavní teritoria této oblasti, zejména země EHS.

— Socialistické země — jmenovitě země RVHP — zvyšují rychlejším tempem své dovozy výrobků ZPoK z vyspělých kapitalistických států ve srovnání s tempem jejich vývozu výrobků ZPoK do této oblasti.

— Rozvojové země si v konkurenci s vyspělými kapitalistickými státy ztěžují udržují svůj podíl na celkovém vývozu výrobků ZPoK do této ob-

lasti. Jejich postavení slábne při vývozu do zemí EHS, do zemí ESVO⁵⁾ a udržují si svůj podíl při vývozu do USA, Kanady a Japonska.

— Podíl dovozu výrobků ZPoK do rozvojových zemí z vyspělých kapitalistických států vykazuje určitou tendenci ke stabilizaci. Snižuje se při dovozu ze zemí EHS, ze zemí ESVO (velmi zřetelně) a z Kanady (také velmi zřetelně). Naproti tomu podíl dovozu z USA si zachovává zhruba svoji úroveň a podíl dovozu z Oceánie se výrazně zvyšuje.

V dalším textu je rozbor hlavních směrů zahraničních obchodů hlavních teritorií vyspělých kapitalistických států doplněn pohledem na bilanční salda v obchodě potravinami a výrobky ZPoK se světem, se zeměmi RVHP a s rozvojovými zeměmi.

Vyspělé kapitalistické státy jako celek vykazují v zahraničním obchodě se světem, pokud jde o potraviny a výrobky ZPoK, dosti zřetelně pasivní saldo, které přes četné a mnohdy hluboké výkyvy mělo ve sledované době 1960–1977 dosud spíše vzestupnou tendenci a vznikalo výhradně v zahraničním obchodě s rozvojovými zeměmi. Uvažujeme-li však v dlouhodobější perspektivě zhruba zachování dosavadních temp růstu dovozu a vývozu potravin a výrobků ZPoK vyspělých kapitalistických států ze světa i do světa, pak by se měl tento deficit při průměrném tempu růstu vývozu 11,4 resp. 9,9 % a dovozu 10,5 resp. 8,7 % pomalu snižovat.

Největší deficit v obchodě potravinami resp. výrobky ZPoK se světem vykazovalo v letech 1960–1977 EHS, tj. v roce 1977 asi 11,3 resp. 17,7 mld US \$ ve srovnání s 2,3 resp. 4,8 mld US \$ v roce 1960.

V Japonsku se pasivní saldo zvyšovalo rychlým tempem hlavně v 70. letech a dosáhlo v roce 1977 asi 8,0 resp. 10,6 mld US \$ proti 241 resp. 172 mil. US \$ v roce 1960.

Pasivní bilanci zahraničního obchodu potravinami resp. výrobky ZPoK vykazuje také ESVO, kde deficit v roce 1977 činil asi 2,5 resp. 3,2 mld US \$.

Ostatní tři teritoria, tj. USA, Kanada a Oceánie, jsou čistými vývozci a možno říci — vedle Francie — největšími světovými vývozci potravin resp. výrobků ZPoK. V USA dosáhlo aktivní saldo v tomto obchodě svého maxima v roce 1975, tj. 7,1 resp. 11,8 mld US \$ proti 178 resp. 974 mil. US \$ v roce 1960. V roce 1977 se aktivní saldo snížilo na 4,2 resp. 11,4 mld US \$.

Vysoce aktivní v obchodě potravinami resp. výrobky ZPoK je i Oceánie, kde aktivum dosáhlo v letech 1976–1977 zhruba 4,8 resp. 6,7 mld US \$ ve srovnání s 1,0 resp. 1,9 mld US \$ v roce 1960.

Rychlý růst aktivního salda byl ve sledované době 1960–1977 znamenán také v Kanadě, kde se aktivum blížilo v letech 1975, 1976 a 1977 2,0 mld US \$ proti 137 resp. 17 mil. US \$ v roce 1960.

Oblast vyspělých kapitalistických států vykazovala v letech 1960 až 1977 značně rozdílný vývoj bilance zahraničního obchodu potravinami resp. výrobky ZPoK se zeměmi RVHP. Zatímco v 60. letech přecházelo často pasívum do aktiva, počalo se zhruba začátkem 70. let a hlavně po cenové explozi v letech 1973–1974 projevovat v tomto obchodě jednoznač-

⁵⁾ ESVO = Evropské sdružení volného obchodu (do konce roku 1977 V. Británie, Norsko, Dánsko, Švédsko, Rakousko, Švýcarsko, Portugalsko, později Finsko; od 1. 1. 1973 bez V. Británie a Dánska)

ně aktivní bilanční saldo ve prospěch vyspělých kapitalistických států, jmenovitě ve prospěch USA, Kanady a Oceánie. Trvale pasivní ve vztahu k zemím RVHP bylo bilanční saldo v rozhodující míře zemí EHS, dále zemí ESVO i Japonska.

V letech 1960 a 1970 byl obchod potravinami resp. výrobky ZPoK vyspělých kapitalistických států se zeměmi RVHP pasivní 280—420 mil. US \$ resp. 115—364 mil. US \$. Toto pasívum přerostlo v roce 1976 v aktivum zhruba 2,4 mld US \$, které však v roce 1977 kleslo asi na 700 až 900 mil. US \$.

Země EHS vykazují jako celek značně vysoké chronické pasivní saldo v obchodě potravinami resp. výrobky ZPoK se zeměmi RVHP. Tento deficit se odhaduje v roce 1977 zhruba na 900 resp. 1 400 mil. US \$ ve srovnání s 200 resp. 300 mil. US \$ v roce 1960. Pasivní bilance, i když v daleko menší míře, mají ve styku se zeměmi RVHP také země ESVO a Japonsko. Pasívum zemí ESVO se odhaduje v roce 1977 zhruba na 170 resp. 200 mil. US \$ a u Japonska asi na 60 resp. 180 mil. US \$ proti 6 resp. 11 mil. US \$ v roce 1960.

Zbývající tři vyspělé kapitalistické státy, tj. USA, Kanada s Novým Zélandem, se staly důležitými dodavateli — hlavně obilnin a krmiv — zemím RVHP až v posledních několika letech. Zahraniční obchod potravinami resp. výrobky ZPoK mezi těmito státy a zeměmi RVHP byl v 60. a počátkem 70. let velmi omezený a zaznamenal dokonce lehkou pasivní bilanci ve prospěch zemí RVHP, např. v roce 1960 v případě USA asi 22 resp. 3 mil. US \$. Teprve uvolněním embarga před několika lety se vzájemný obchod mohl rozvinout a v roce 1976 již USA vykázaly aktivní saldo 1,9 resp. 2,1 mld US \$, Kanada 657 resp. 653 mil. US \$ (v roce 1960 114 resp. 108 mil. US \$) a Oceánie 351—679 mil. US \$ (v roce 1960 pouze 1—10 mil. IS \$). C roce 1977 hodnota aktivního salda všech tří jmenovaných států pravděpodobně poklesla, a to v USA zhruba na 1—3 mld US \$, v Kanadě asi na 350—400 mil. US \$ a v Oceánii asi na 300—600 mil. US \$.

Rozvojové země jsou především důležitými dodavateli vyspělých kapitalistických států, hlavně produktů tropického a subtropického pásma, tj. např. jižního ovoce, kávy, kakaových bobů, třtinového cukru, čaje, některých olejnatých semen a oleje atp., ale současně i odběrateli, hlavně obilnin a krmiv. Hodnota dovozu vyspělých kapitalistických států z rozvojových zemí v letech 1960—1977 vždy značně převažovala a výše pasivního salda vyspělých kapitalistických států vůči rozvojovým zemím byla v jednotlivých letech do značné míry závislá nejen na fyzických objemech dováženého a vyváženého sortimentu, ale i na cenových relacích směřovaných druhů potravin resp. výrobků ZPoK.

Proto také v letech 1973—1975, kdy ceny obilnin (bez rýže), tj. produktů, které jsou hlavním předmětem vývozu z vyspělých kapitalistických států do rozvojových zemí, stouply v průměru asi o 120 % proti úrovni roku 1970, přičemž ceny kávy a kakaových bobů z dovozu z rozvojových zemí do vyspělých kapitalistických států se v téže době zvýšily v průměru asi o 70 %, snížila se hodnota pasivního salda vyspělých kapitalistických států vůči rozvojovým zemím v roce 1975 proti roku 1970 (5,1 resp. 6,4 mld US \$) asi 3,5 resp. 4,9 mld US \$ ve srovnání s 3,3 resp. 5,9 mld US \$ v roce 1960. Když pak v roce 1977 zaznamenaly ceny obilnin proti roku 1975 pokles v průměru asi o 30 % a naproti tomu se ceny kávy a kakaových bobů v témže roce zvýšily asi o 200—250 %, zvýšil se v roce 1977

deficit vyspělých kapitalistických států jako celku ve vztahu k rozvojovým zemím v obchodě potravinami resp. výrobky ZPoK zhruba na 10 až 12 mld US \$.

Na rychlém růstu pasivního salda vyspělých kapitalistických států vůči rozvojovým zemím se v posledních letech podílely především země EHS a Japonsko, menším dílem i země ESVO.

V roce 1977 se odhaduje deficit zemí EHS v této relaci zhruba na 6 resp. 9 mld US \$ ve srovnání s 1,3 resp. 2,0 mld US \$ v roce 1960. Ještě rychlejším tempem se zvyšovalo pasivní saldo Japonska, které vzrostlo ze 160 resp. 259 mil. US \$ v roce 1960 až asi na 3,0 resp. 3,5 mld US \$ v roce 1977.

Pasivní saldo zbývajících zemí ESVO se v roce 1977 odhaduje zhruba na 1,0 resp. 1,3 mld US \$.

Dílčí bilance amerického zahraničního obchodu potravinami ve vztahu k rozvojovým zemím byla až do cenové exploze v letech 1973, 1974 a částečně i 1975 zásadně pasivní. V těchto letech přerostla pasivní bilance v důsledku rychlého růstu cen obilnin, sójových bobů a bavlny — tedy vesměs amerických vývozních produktů — v aktivum, které činilo v roce 1975 asi 1—2 mld US \$ ve srovnání s pasivem v roce 1960 ve výši 766 resp. 678 mil. US \$. Pozdější pokles cen obilnin a enormní vzestup cen kávy a kakaových bobů byl v roce 1976 příčinou vzniku pasivního salda, které se však daleko výrazněji projevilo u potravin (1,2 mld US \$) než celkově u výrobků ZPoK vzhledem k dalšímu růstu cen bavlny v dalších letech po poklesu 1975. Tím se také vysvětluje neobvyklý vývoj bilančního sald v roce 1977, kdy u potravin pasivum dále vzrostlo asi na 1,6 mld US \$, avšak v celkové skupině výrobků ZPoK se již projevilo menší aktivum asi 200—250 mil. US \$.

Zbývající dvě teritoria, Kanada a Oceánie, vykazovaly v letech 1960 až 1977 téměř výhradně aktivní saldo vůči rozvojovým zemím. V Kanadě přerůstalo počátkem 60. let pasivum v roce 1960 (196 resp. 244 mil. US \$) do stálého aktiva, které v letech 1975—1977 dosáhlo úrovně asi 550 resp. 400 mil. US \$.

Vysoce aktivní ve styku s rozvojovými zeměmi je Oceánie, kde aktivum činilo v roce 1977 zhruba 1,6 resp. 1,8 mld US \$ proti 145 resp. 169 US \$ v roce 1960.

Druhá skladba vývozu výrobků ZPoK z vyspělých kapitalistických států je reprezentována v rozhodující míře obilninami (bez rýže) a krmivy (sójové boby a šrot), dále masem (vč. ryb), mléčnými výrobky, bavlnou, vlnou, jižními plody, rostlinnými oleji, tabákem a řepným cukrem. Na straně dovozu to jsou kromě obilnin (vč. rýže) olejnatá semena, oleje a tuky, tabák, čaj, káva, kakaové boby, bavlna, vlna, ryby, jižní plody a třtinový cukr.

ZÁVĚRY

Z uvedeného je patrné, že se postavení tradičních producentů a vývozců obilnin, sóji, bavlny, vlny atp. z řady vyspělých kapitalistických států (USA, Kanada, Austrálie) v zahraničním obchodě se zeměmi RVHP upevňuje a jejich aktivní saldo dílčí bilance se v posledních letech silně zvýšilo, i když patrně tato tendence nebude trvalého charakteru.

Naproti tomu západoevropské státy, ať již sdružené v EHS nebo ESVO,

vcelku zvyšují svoje dovozy potravin resp. výrobků ZPoK ze zemí RVHP, které nacházejí — přes některá trvajících diskriminačních opatření v zemích společného trhu — v této oblasti stále se zvyšující odbytové možnosti. Totéž možno vcelku říci i o Japonsku jako odběrateli.

Nehledíme-li k nutným dovozům tzv. nekompetitivních druhů potravin a pochutin do vyspělých kapitalistických států z rozvojových zemí, zůstávají vyspělé kapitalistické státy v produkci a vývozu základních druhů potravin, krmiv i některých zemědělských surovin pro průmysl (bavlna USA, vlna Austrálie) oblastí přebytkovou s dostatečnými kapacitami produkce a vývozními disponibilitami. Proto se také obchod výrobky mírného pásma bude v dlouhodobé perspektivě z největší části uskutečňovat uvnitř oblasti vyspělých kapitalistických států, i když postavení výrobků ZPoK v celkovém zahraničním obchodě těchto států ještě pravděpodobně poněkud poklesne. Možnost distribuce „přebytků“ potravin, hlavně obilnin, z některých vyspělých kapitalistických států do nedostatkových rozvojových zemí bude i nadále — přes různé formy „pomoci“ těmto zemím — v rozhodující míře závislá na úrovni kupní síly v těchto zemích, tj. na úrovni koupěschopné poptávky, jejíž zvyšování spolu s budováním materiálně technické základny v nedostatkových rozvojových zemích bude jediným spolehlivým řešením k odstranění stálé hrozby hladu.

Vyspělé kapitalistické státy budou hrát i v dlouhodobém výhledu při vysoké úrovni produkce obilnin i vysoké úrovni zahraničního obchodu obilninami ve světové výživě důležitou úlohu, uvážíme-li, že se má světová poptávka po potravinách (z největší části po obilninách) zvýšit v roce 1980 proti roku 1970 asi o 27 %.

Došlo dne 5. 11. 1979

Adresa autora:

Dr. Miroslav Moudrý, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

ÚLOHA CEN V HOSPODÁŘSKÉ SPOLUPRÁCI ČLENSKÝCH STÁTŮ RVHP

N. M. Mitrofanova: Ceny v mechanizme ekonomického spolupráce stran — členů SEV. Moskva, Nauka 1978, 175 stran

Monografie N. M. Mitrofanové, pracovnice Výzkumného ústavu ekonomiky světové socialistické soustavy při Akademii věd SSSR, se zabývá závažnými problémy teorie a praxe cenové tvorby a využití kontraktních cen v oblasti hospodářské spolupráce evropských členských států RVHP. V práci zvolila obvyklý metodický postup — od obecně teoretických otázek přes rozbor cenových tendencí a používání cenových vazeb v jednotlivých zemích až k souhrnnějším závěrům o využití kontraktních cen v podmínkách rozvoje specializace a kooperace členských států RVHP.

Kniha je rozvržena kromě úvodní části do šesti kapitol. V úvodě autorka vychází z teoretických názorů ekonomů socialistických zemí na zkoumanou problematiku, kterou jednak zobecňuje, ale současně i vzájemně porovnává.

Nejdříve je pojednáno o ekonomické podstatě a principech cenové tvorby v konstituovaných podmínkách ekonomických vztahů mezi členskými státy RVHP. Druhá kapitola odvozuje závěry z dlouhodobých tendencí kontraktních cen ve vazbě na ceny světové a velkoobchodní u jednotlivých zbožíových skupin zahraničního obchodu mezi členskými státy RVHP. V následující kapitole se autorka zabývá soustavou cen v zahraničním obchodě v rámci RVHP.

Obsahem čtvrté kapitoly je speciální problematika tvorby cen v podmínkách mezinárodní socialistické integrace a v páté kapitole se hodnotí vazby mezi vnitřními a zahraničně obchodními cenami. Konečně šestá kapitola obsahuje stručný nástin perspektivního využití kontraktních cen jako nástroje hospodářské spolupráce.

Jak z tohoto přehledu vyplývá, pojednává monografie o celé řadě aktuálních otázek a národohospodářských problémů. Připojíme-li, že v rámci výkladu jsou uvedeny a charakterizovány názory ekonomů sovětských i z ostatních zemí RVHP, lze monografii hodnotit jako velmi hutně pojatou práci s řadou pozitivních znaků.

V marxistické literatuře je cenová problematika velmi důležitou národohospodářskou oblastí, v níž se promítají prakticky všechny otázky efektivního a proporcionálního rozvoje

socialistické ekonomiky. Ekonomové, kteří se zabývají jednotlivými otázkami zboží výroby a cenové tvorby za socialismu, spatřují v racionálním spojení plánu a trhu předností socialistické reprodukce. Realizace těchto předností je tím větší, čím lépe ceny jako nástroj plánovitě rozvoje působí.

Autorka se důsledně snaží o vytypování všech rozhodujících specifických způsobů využití kontraktních cen. Základní cíl, který si klade, je rozbor místa a úlohy kontraktních cen jako nástroje stimulace efektivních výrobně technických a zahraničně obchodních vazeb mezi členskými státy RVHP. Současně zdůrazňuje silící vliv jednotlivých forem integračně pojaté hospodářské spolupráce na tvorbu kontraktních cen. V tomto směru je důležitá část publikace, kde se shrnuje diskuse o tzv. vlastní cenové bázi, která se jeví součástí širší problematiky výchozích principů při tvorbě kontraktních cen.

Na tvorbu cen ve vzájemném obchodě mezi členskými státy RVHP se vyskytovaly nebo dosud vyskytují tyto názory:

- kontraktní ceny je třeba stanovit na úrovni cen světových;

- jako základ cenové tvorby je třeba použít upravené světové ceny, tj. ceny „očistěné“ od sezónních a spekulativních vlivů;

- kontraktní ceny je třeba určovat na základě průměrných společensky nutných nákladů členských států RVHP za využití váženého průměru velkoobchodních cen počítaného k objemu celkové výroby členských států RVHP nebo k objemu jejich exportu;

- za základ kontraktních cen převzít velkoobchodní ceny jednoho členského státu RVHP, např. SSSR;

- vytvořit soustavu kontraktních cen vycházející z výrobních nákladů rozhodujících vývozců jednotlivých produktů na světových trzích;

- využít postupný, vícefaktorový přístup k tvorbě kontraktních cen, který předpokládá, že základem cenové tvorby budou světové ceny upravené na základě hodnotových ukazatelů národních ekonomik a celého regionálního seskupení v měřítku hospodářské spolupráce evropských členských států RVHP.

Jak z celé práce vyplývá, autorka se přiklání k této poslední uvedené možnosti tvorby kontraktních cen, dovozuje, že již v současné době se cenová tvorba bude ubírat jak cestou zdokonalování stávajícího způsobu uplatňovaného v běžných zahraničně obchodních operacích, tak stále více i cestou vytváření soustavy kontraktních cen pro potřeby nově se rozvíjející integrační spolupráce. Znamená to, že kromě základního vlivu světových cen se budou aktivně projevovat faktory charakterizující výrobní podmínky i podmínky zbožího oběhu v rámci rozvoje hospodářské spolupráce členských států RVHP.

Důležitým požadavkem, který je v knize důsledně sledován, je rozšíření a prohloubení chozrasčotní funkce kontraktních zahraničně obchodních cen, přičemž ovšem platí, že každý členský stát RVHP používá své konkrétní formy propojení vnitřních a vnějších cenových hladin za podmínky plného uplatnění monopolu zahraničního obchodu. V zájmu většího uplatnění vlivu chozrasčotní sféry na tvorbu kontraktních cen je třeba prohloubit poznávací proces, osvětlující vzájemné působení kontraktních, velkoobchodních a světových cen.

Konkrétně je v knize proveden rozbor kontraktních, velkoobchodních a světových cen s využitím datové báze za SSSR, protože pro posouzení dlouhodobé dynamiky jsou zkreslení vyplývající z toho, že jedna země substituie RVHP, celkem zanedbatelná. Analýza se týká období 1960 až 1975.

Dynamika vývoje cenových indexů za tři hlavní skupiny zboží v zahraničním obchodě SSSR vykazuje za období let 1960 až 1975 tendence uvedené v tabulce (1970 = 100 %).

Ukazuje se, že v sedmdesátých letech, tj. do roku 1975, se kontraktní a světové ceny rozcházely ve všech třech uváděných skupinách. Do roku 1970 se tyto relace sblížovaly.

Autorka poměrně uvážlivě vyvozuje, že tato situace se nemusí udržet. Na základě dříve formulovaných teoretických postulátů bylo by však třeba více zdůraznit nezbytnost těsnější návaznosti kontraktních cen na ceny světové. Autorka sama hned v následující kapitole správně dovozuje, že „pokus izolovat cenovou tvorbu na trhu RVHP od světových podmínek by byl nereálný“ (str. 86). Jak ukazují relace cenových indexů za rok 1975, dochází opět k těsnější vazbě mezi světovými a kontraktními cenami.

Velmi podnětný materiál je shromážděn v kapitole pojednávající o problematice vzájemných vazeb vnitřních a zahraničně obchodních cen. Podrobně analyzuje nástroje ekonomického propojení mezi vnitřními a zahraničně obchodními cenami. V knize se uvádí rozdílný přístup k řešení těchto otázek v jednotlivých členských státech RVHP. V MLR mají podniky například právo samostatně ovlivňovat rozsah a teritoriální zaměření vývozu a dovozu za předpokladu, že bude dána přednost smlouvám, které zabezpečují dlouhodobý charakter směny a stabilitu cen.

Autorka zdůrazňuje význam měnových přepočítacích koeficientů při porovnávání vnitřních a zahraničně obchodních cen a poukazuje na nezbytnost tvorby vnitřních cen s přihlédnutím k docilovaným cenám v zahraničním obchodě. Požadavek vzájemného působení vnitřních a zahraničně obchodních cen je obsažen i v Komplexním programu socialist-

Ceny	1960	1966	1971	1972	1973	1974	1975
paliva, suroviny, kovy							
Kontraktní	131	101	105	110	113	119	175
Světové	94	94	108	111	168	243	247
Velkoobchodní	58	60	99	99	99	96	96
zemědělské a potravinářské produkty							
Kontraktní	97	100	96	107	108	111	135
Světové	89	101	113	121	176	216	210
Velkoobchodní	86	93	103	104	106	107	111
stroje a zařízení							
Kontraktní	85	100	101	108	105	116	127
Světové	78	89	103	112	117	128	141
Velkoobchodní	74	76	97	106	105	117	119

tické ekonomické integrace. Respektováním tohoto požadavku lze vyslovovat zdůvodněné závěry k stupni efektivnosti zapojení dané země do procesu mezinárodní dělby práce.

Shrneme-li vyslovené závěry, možno uzavřít, že byla vydána velice prospěšná publikace, jež umožňuje získat dobrý přehled o zvláštnostech dosavadního i perspektivního cenového vývoje ve vzájemném obchodě členských států RVHP. Zdárným nezanedbatelným vlivu a prospěšnosti odůvodněných vazeb jednotlivých cenových okruhů se publikace přiřadila k těm pracím, které hledají cesty efektivnějšího rozvoje hospodářské spolupráce členských států RVHP.

Autorčin přínos je třeba hodnotit i z hlediska toho, že naznačuje i určité možnosti řešení daných problémů v blízké perspektivě. Navrhuje vést další práce na zdokonalování

tvorby zahraničně obchodních cen diferencované ve dvou polohách:

— v klasické zahraničně obchodní směně, kdy zůstane základem korigovaná světová cena;

— v oblasti výrobně technické spolupráce, jež se završuje zahraničně obchodní výměnou a kdy se více uplatní tendence k regionálním cenám, tzn. cenám spočívajícím na vnitřních faktorech.

I když má druhá směnná oblast dosud menší vliv na konkrétní výsledky hospodářské spolupráce a integrační opatření jsou v rozhodující míře závislá na řešení problémů předcházejícího stupně, je třeba vytvářet příznivé předpoklady této výrobně technické spolupráci i v cenové oblasti.

Ing. Josef Kraus, CSc., VÚEZV Praha

PŘECHOD ZEMĚDĚLSTVÍ NA PRŮMYSLOVÝ ZÁKLAD

L. M. Terentěva a kol.: Perekhod selskogo chozjajstva na promyšlennuju osnovu (opyt i problemy). Moskva, Ekonomika 1978, 175 stran.

Koncem roku 1978 vyšla v SSSR zajímavá publikace o přechodu zemědělství na průmyslový základ, kterou napsali vědečtí pracovníci Institutu ekonomiky AV SSSR pod vedením M. L. Terentěva, doktora ekonomických věd.

Kniha, která je určena především vědeckým pracovníkům a pracovníkům v plánovacích orgánech, je významným teoretickým přínosem při řešení aktuálních a velmi složitých sociálně ekonomických problémů v zemědělství, na které ve svých pracích upozornili již klasikové marxismu-leninismu.

K. Marx ve svém základním díle Kapitál (III/2, str. 180) konstatuje: „Čistě průmyslovému charakteru práce na jedné straně odpovídá čistě zemědělský charakter práce na druhé straně. Tato čistě zemědělská práce není dána od přírody, nýbrž sama je produktem, a to ... zdaleka ne všude dosaženým produktem společenského vývoje...“ Spolu s B. Engelsem v Německé ideologii (Spisy, sv. 3, str. 64) výstižně vymezuje moment vývoje kapitalismu, kdy nastává rozpojení obou druhů práce. Uvádí, že „...protiklad mezi městem a venkovem může existovat jen v rámci soukromého vlastnictví“.

Důsledky celého vývoje odloučení průmyslové výroby od zemědělské, města od venkova, podrobně analyzoval také Lenin. Odstraňování či překonávání protikladů, rozporů a rozdílů mezi městem a venkovem, mezi průmyslem a zemědělstvím cestou zemědělsko-průmyslové syntézy se proliná celým dílem klasiků marxismu-leninismu.

Oba procesy jsou interakcemi vzájemně spjaté, probíhají souběžně a mají dlouhodobý charakter. Ve svém souhrnu jsou významnou společensko-ekonomickou kategorií.

Odstraňování a překonávání protikladů, rozporů a rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi městem a vesnicí je historickým úkolem socialismu. Je tomu tak proto, že zákonitosti podmíněné socialistickými výrobními vztahy vytvářejí základní podmínky pro úspěšné zvládnutí obou těchto složitých procesů. Těmto složitým otázkám je věnována i tato podnětná kniha.

Kniha je rozdělena do sedmi kapitol, které na sebe logicky navazují a vytvářejí tak celek, který umožňuje zájemci proniknout do hloubky dané problematiky:

I. Komplexní rozvoj a industrializace zemědělské výroby

II. Rozvoj mezipodnikové kooperace a průmyslových komplexů

III. Materiálně technická základna industrializace a intenzifikace zemědělství

IV. Ekonomická efektivnost přechodu zemědělství na průmyslový základ

V. Specializace a koncentrace — hlavní směr rozvoje zemědělství

VI. Základní směry zvyšování efektivnosti zemědělské výroby

VII. Industrializace zemědělství a sociální problémy vesnice

V první kapitole se autoři zabývají především otázkami rozvoje zemědělsko-průmyslového komplexu. Do národohospodář-

ského zemědělsko-průmyslového komplexu zahrnují:

1. odvětví průmyslu, vyrábějící pro zemědělskou výrobu nezbytné výrobní prostředky a poskytují mu výrobní služby;

2. vlastní zemědělství, které vyrábí rostlinné a živočišné produkty;

3. odvětví národního hospodářství, která patří do sféry zpracování a realizace zemědělské produkce (dodávky, skladování, zpracování, doprava a realizace);

4. infrastrukturu, zajišťující služby výrobě a sociální rozvoj vesnice, zlepšování kulturně bytových služeb pro pracovníky v zemědělství (zvyšování všeobecně vzdělávací a odborné technické přípravy kádrů, výstavbu kulturních a bytových zařízení atp.)

V současné době není jednotný názor na složení národohospodářského zemědělsko-průmyslového komplexu. Někteří autoři omezují jeho obsah na vzájemné vztahy zemědělství s jinými odvětvími národního hospodářství pouze v oblasti výroby zemědělské produkce a její realizace. Jiní do pojmu „zemědělsko-průmyslový komplex“ zahrnují všechna odvětví a sféry společenské činnosti lidí, spojené do určité míry nejen s výrobou a realizací zemědělské produkce, nýbrž i se všemi jinými odvětvími, která nemají přímé spojení s procesem reprodukce zemědělské výroby a se sférou služeb na vesnici.

Základním motivem takového pojetí je, že reprodukční proces v zemědělství v současné etapě vědeckotechnického pokroku nemůže být realizován například bez potřebné úrovně rozvoje hutnictví, energetiky a jiných odvětví materiální výroby a rovněž sféry oběhu a služeb. Tato pojetí však podle M. L. Terentěva neberou v úvahu to, že mohou být i přímé meziodvětvové vazby mezi doprovozními odvětvími a zprostředkované přes meziodvětvový systém vzájemných vazeb.

Meziodvětvové vazby se vytvářejí a realizují podle téhož autora na různých úrovních: existují přímé vazby a bilanční vazby mezi národohospodářskými komplexy (palivo-energetickým, hutnickým, strojírenským, zemědělsko-průmyslovým, infrastrukturou aj.), ale i meziresortní meziodvětvové vazby uvnitř národohospodářských komplexů.

Obsah komplexu je určen nikoli složením odvětví, které k němu patří, nýbrž jeho cílovým posláním. Do komplexu patří všechna odvětví, která se zúčastní výroby nebo zajišťují její rozvoj v rozhodujícím profilu.

Přitom počet odvětví a subodvětví, která jsou součástí národohospodářského komplexu, závisí v mnohém ohledu na stupni rozdělení společenské práce, na prohlubování specializace.

Není pochyb o tom, že vývoj výrobních sil v zemědělství, zejména v podmínkách jeho přebudování na průmyslový základ, závisí v rozhodující míře na rozvoji a úrovni hutního

průmyslu, stavebnictví, chemického průmyslu atp., které mají rozhodující vliv na rozvoj zemědělské vědy.

Hlavním a rozhodujícím posláním agroprůmyslového komplexu je zajišťování výroby zemědělských produktů na základě nepřetržitého růstu produktivity společenské práce a řešení sociálních problémů spojených s překonáním podstatných rozdílů mezi městem a venkovem. Tím se předurčuje i struktura základních odvětví národního hospodářství a odpovídající subodvětví infrastruktury, která jsou jeho součástí.

Obsahem druhé kapitoly jsou otázky spojené s mezipodnikovou kooperací v zemědělství a integrační procesy mezi průmyslem a zemědělstvím. Její autor P. N. Rukosujev zdůrazňuje, že kooperace a integrační procesy jsou obecným jevem, který je vlastní ekonomice rozvinutých zemí a jednotným objektivním základem (vysoká úroveň rozvoje výrobních sil, vysoký stupeň společenské dělby práce). Podle něj se tyto objektivní procesy realizují v určitých společensko-ekonomických formacích.

V podmínkách kapitalismu probíhá integrace reprodukčních procesů živelně. Vývoj kooperace v zemědělství je provázen vyšší koncentrací výroby a jiných činností a centralizací řízení. To umožňuje se ziskem používat moderní výrobní prostředky a zavádět vědeckotechnický pokrok, snižovat výrobní náklady a tím úspěšně konkurovat a přežít v boji s jinými sdruženími monopolistického kapitalu. V současných podmínkách zaujímá kooperace v zemědělství ve většině rozvinutých kapitalistických zemí významné, nebo dokonce převládající pozice v ekonomických vztazích zemědělství s jinými odvětvími ekonomiky. Koncentrace výroby a kapitálu podmiňují základní změny v organizaci výroby a směny, staly se rozhodujícím předpokladem zemědělsko-průmyslové integrace v tomto období.

V podmínkách rozvinutého socialismu probíhá v zemědělství intenzivní proces mezipodnikové kooperace a zemědělsko-průmyslové integrace. Ještě nedávno kooperace v sobě zahrnovala převážně sféru komunálních služeb pro kolchozy. Nyní v sobě zahrnuje nejen kolchozy, ale i sovkchozy a jednotlivé průmyslové podniky a stále více se prosazuje přímo do výroby, skladování a zpracování zemědělské produkce.

Objektivním ekonomickým základem integračního procesu v zemědělství je přebudování zemědělství na moderním průmyslovém základě a rozhodujícím sociálním faktorem je nerozlučná převaha socialistického způsobu výroby a stále větší sblížení dvou forem socialistického vlastnictví — všelidového a kolchozně družstevního.

Zemědělsko-průmyslová integrace je podle tohoto autora formou socialistického zspolečňování v zemědělství a v odvětvích národního hospodářství, která mu slouží v podmín-

kách rozvinuté socialistické společnosti. Jejím specifickým obsahem je plánovitě spojování snah a splyvání v jeden společenský proces výroby vysoce specializovaných a všestranně rozvinutých odvětví, zajišťujících výrobu, zpracování, skladování a realizaci zemědělské produkce, dosažení vysoké úrovně zespolečenštění v celé zemědělské výrobě a překonání sociálně ekonomických rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím ve sféře agrokomplexu.

Nejrozsáhlejší je třetí kapitola. Její autor, M. L. Terentěv, v ní pojednává o materiálně technické základně a jejím vlivu na industrializaci a intenzifikaci zemědělství. Hned v úvodu kapitoly autor uvádí, že rozvoj materiálně technické základny v zemědělství na průmyslovém základě je diktován potřebami praxe pro přechod zemědělské výroby na intenzivní základ s využitím poznatků vědeckotechnické revoluce.

Základní směrnice zemědělské politiky KSSS plánují tyto hlavní cesty komplexního rozvoje materiálně technické základny zemědělství:

- komplexní mechanizace, využívání prvků automatizace, zavádění systému strojů s vysokými technicko-ekonomickými parametry, které odpovídají podmínkám každého pásma
- v desáté pětiletce se plánuje ukončit komplexní mechanizaci při pěstování obilnin;
- zajištění elektrické energie pro kolchozy a sovechozy pro výrobní a bytové účely;
- provádění rozsáhlého programu meliorační výstavby;
- upevňování a rozvoj materiálně technické základny zemědělské výroby;
- všestranný rozvoj kulturně bytové výstavby na vesnici.

Základními kritérii optimálního a komplexního rozvoje materiálně technické základny zemědělství v daných přírodních a sociálně ekonomických podmínkách jsou: zvyšování úrodnosti půdy, stálý růst výroby a produktivity práce, vytvoření materiální základny pro zajištění sociálního rozvoje na vesnici. Komplexní rozvoj materiálně technické základny zemědělství v podmínkách současné vědeckotechnické revoluce je provázen změnami její struktury, což autor kapitoly dokládá konkrétními údaji na příkladu zemědělství SSSR. Současně se zabývá i regionálními problémy rozvoje materiálně technické základny zemědělství.

Při objasňování vědeckého pojetí intenzifikace zemědělské výroby a vlivu vědeckotechnického rozvoje na zvyšování efektivity dalších investic vychází autor z prací V. I. Lenina. Zdůrazňuje, že obsah a úroveň intenzifikace zemědělské výroby jsou závislé na využívání výsledků současné vědeckotechnické revoluce.

V další části této kapitoly se pojednává o vlivu materiálně technické základny na industrializaci zemědělství. Industrializace je chápána jako stálý proces působení na celou

sféru materiální výroby, tedy i na rozvoj průmyslu ze strany hlavních progresivních odvětví, která předurčují materiálně technické přebudování výroby na základě výsledků vědeckotechnického pokroku.

Industrializace je základním článkem v systému faktorů, které zajišťují realizaci úspěchů vědeckotechnické revoluce ve sféře materiální výroby, to znamená i v zemědělství. *Rozvoj industrializace umožňuje realizovat přechod zemědělské výroby na průmyslový základ.* Autor kapitoly nesouhlasí se ztotožňováním pojmu „industrializace“ a „přechod zemědělství na průmyslový základ“. Na rozdíl od již vymezené industrializace *vychází průmyslová výroba odvětvový znak konkrétní sféry materiální výroby. Proto přechod zemědělství na průmyslovou základnu vlivem industrializace spočívá v aplikování průmyslových metod a forem v organizaci zemědělské výroby.*

V poslední části třetí kapitoly autor rozvíjí problémy spojené s optimálním rozvojem materiálně technické základny s přeměnami materiálních zdrojů a finančních prostředků. Při objasňování této složité problematiky vychází z cílových funkcí zemědělství:

- zvýšení výroby zemědělských produktů až po úplné uspokojení potřeb národního hospodářství a vytvoření potřebných rezerv,
- zvýšení produktivity práce,
- přeměna zemědělské práce na variantu práce průmyslové.

Autor zdůrazňuje, že zvýšení produktivity práce v zemědělství a vytvoření podmínek pro její další růst umožňuje překonat stávající podstatné rozdíly v materiálních a kulturních podmínkách života pracujících měst a venkova. Uvádí se, že ve svém finálním výsledku je vysoká úroveň rozvoje výrobních sil v zemědělství materiální základnou pro překonání stávajících rozdílů mezi městem a venkovem. To znamená, že urychlení rozvoje materiálně technické základny zemědělství má nejen závažný národohospodářský význam, ale i prvofadý sociální význam.

Autorem čtvrté kapitoly je P. A. Klemyšev. Zabývá se ekonomickou efektivností přechodu zemědělství na průmyslový základ. Plánovitý přechod zemědělství na moderní průmyslový základ zajišťuje postupné řešení programových úkolů strany v oblasti zvyšování materiálního blahobytu lidu, sociální přeměny sovětské vesnice a zvýšení efektivity nejdůležitějšího odvětví národního hospodářství. Ekonomická efektivnost přechodu zemědělství na průmyslovou bázi slouží přitom jako základ řešení hlavních úkolů sociálního změření.

Vzhledem k tomu, že výrobní vztahy v rozvinutém socialismu představují víceetapový hierarchický systém, je nutno ukazatele a kritéria ekonomické efektivity industrializace zkoumat ve třech úrovních: v úrovni společenskovo-výrobních vztahů, v úrovni chozras-

čotní a v technologické úrovni. Na této úrovni se bere v úvahu vliv pouze těch faktorů na efektivnost, které jsou spojeny s používanou technikou a technologií, a rovněž nepřímý vliv forem organizace práce a výroby na tuto úroveň, pokud jsou určovány charakterem používané techniky a technologie.

Autor pak v další části kapitoly uvádí vzorce pro výpočet efektivnosti industrializace a ty pak aplikuje na příkladě sovětského zemědělství a vepřového masa. Značnou pozornost věnuje efektivnosti investic.

V. G. Děsjatov, doktor ekonomických věd, je autorem páté kapitoly. V úvodní části kapitoly autor vymezuje koncentraci a specializaci výroby jako objektivní nutnost v podmínkách industrializace. Plánovitě uskutečňování specializace předpokládá zohlednění celého souboru sociálně ekonomických, technicko-ekonomických, přírodních a jiných faktorů, které jsou syntetizovány v ekonomické efektivnosti. Formy specializace, které vycházejí z obecných principů, jsou velmi rozmanité, zvláště ve složitých a rozmanitých podmínkách SSSR.

Ekonomickou efektivnost koncentrace a specializace pak zkoumá na příkladě chovu drůbeže a komplexů živočišné výroby na průmyslovém základě. Prokazuje, že všechny tyto podniky vykazují vysokou rentabilitu výroby, i když i zde existují mnohé problémy, zejména u krmiv, které zásadně ovlivňují přechod živočišné výroby na průmyslový základ. Považuje vytvoření vyrovnané, biologicky plnohodnotné krmivové základny za jeden z prvořadých národohospodářských problémů v současné etapě rozvoje socialistického zemědělství. Autor zdůrazňuje a na konkrétních příkladech prokazuje, že řešení disproporcí mezi živočišnou výrobou a potřebou krmiv je nutno řešit aplikováním vědeckotechnického pokroku.

Výpočty totiž prokazují, že dokonce i při současné výrobě krmiv, ale dostatku bílkovin a jiných živin v těchto krmivech je možno zvýšit objem živočišné produkce alespoň o 35–40 % a vlastní náklady snížit o 15 až 20 %. Autor uvádí, že čím vyšší je spotřeba plnohodnotných krmiv na kus skotu v rozmezí optimálních krmných norem, tím méně krmiv se vynakládá na 1 t mléka, hovězího masa a tím nižší jsou vlastní náklady.

Tato tendence si však zachovává svůj význam jen v tom případě, jestliže vědeckotechnický pokrok zahrnuje všechny faktory intenzifikace živočišné výroby, zejména biologické, které jsou spojeny s vytvořením produktivnějších plemen skotu. V podmínkách daného složení plemen skotu má zvyšování spotřeby krmiv na jeden kus své hranice, mimo něž se „další investice“ mění v neproduktivní výdaje.

Souběžně se všemi těmito změnami je žádoucí rozvíjet mezipodnikovou kooperaci a zvýšit technickou vybavenost pracovníků v ze-

mědělství. Praxe potvrzuje závislost: čím vyšší je počet měrných fondových jednotek na 1 pracovníka a počet měrných energetických jednotek na 1 pracovníka při jinak stejných podmínkách, tím vyšší je i produktivita práce. Zvláštní pozornost je pak věnována fondové vybavenosti průmyslových komplexů v živočišné výrobě. Ukazuje se, že hodnota základních výrobních fondů musí vzrůst s ohledem na úplné technické přebudování živočišné výroby na 200–210 miliard rublů a s ohledem na perspektivní strukturu investic vzroste tato hodnota na 280–290 miliard rublů. V rámci této sumy se podstatně zvýší podíl strojů a zařízení. Kapacita energie se zvýší třikrát.

V šesté kapitole rozpracovávají V. G. Děsjatov a P. U. Rukosujev základní směry zvyšování efektivnosti zemědělské výroby. Autoři v této souvislosti zdůrazňují, že dialektika rozvoje zemědělské výroby na průmyslovém základě spočívá v tom, že služby zemědělství se stávají nyní jeho organickou součástí, nabývají klíčového významu při zvyšování efektivnosti, rytmičnosti a organizace výroby, skladování, zpracování a realizace zemědělské produkce. Mimoto jedním z nejdůležitějších faktorů zvyšování efektivnosti zemědělské výroby je zdokonalování organizace výroby, zejména koncentrace, specializace a kooperace zemědělské výroby, které si vynucují vznik zemědělsko-průmyslových komplexů a vědeckovýrobních sdružení, která také pomáhají upevňovat spojení vědy s výrobou a odhalují další možnosti pro zkrácení lhůt při zavádění poznatků vědy do praxe.

V další části kapitoly věnují autoři pozornost šlechtění a semenářství rostlin, zemědělské technice, chemizaci, melioracím, stavebním a výkupním organizacím, které mají rozhodující vliv na zvyšování efektivnosti zemědělské výroby a její přechod na průmyslový základ. Současně zdůrazňují, že v současné době závisí řešení problému rozvoje zemědělství na mezipodnikových vazbách, čímž se řešení problému posouvá na národohospodářskou úroveň. Tím nezměřitelné roste úloha obecných ekonomických úkolů industrializace rostlinné a živočišné výroby, na jejichž správném vyřešení závisí úspěšná realizace organizačních a jiných opatření k převodu zemědělství na průmyslový základ.

Sedmou kapitolu zpracovali J. A. Mežberg a R. M. Mělenkovoj. Autoři již v úvodu kapitoly zdůrazňují, že vlivem komplexního rozvoje zemědělství na průmyslovém základě dochází především k pronikavým změnám v charakteru a obsahu práce v zemědělství a sociálním přeměně na vesnici. Vytváření průmyslové práce v zemědělství je zprostředkováno četnými faktory. Základními jsou: urychlení přechodu zemědělské výroby na průmyslový základ, který odpovídá požadavkům současné vědeckotechnické revoluce, zvýšení úrovně vzdělanosti venkovského obyva-

telstva a odborné přípravy vedoucích pracovníků pro kolchozy a sovchozy, zavedení vědecké organizace výroby.

Vliv vědeckotechnického pokroku na rozvoj výrobních sil je provázen zvýšením produktivity práce. Tento proces probíhá jak v podmínkách kapitalistického, tak i socialistického způsobu výroby. To vytváří zdání, že vědeckotechnická revoluce a vědeckotechnický pokrok, intenzifikace zemědělství na průmyslovém základě a přeměna zemědělské práce ve variantu průmyslové práce neznají ve svých důsledcích sociální rozdíly při různém charakteru společenské výroby. Ve skutečnosti vyvolává vědeckotechnická revoluce a využívání poznatků vědeckotechnického pokroku hluboké sociální procesy ve společnosti — jiné v podmínkách kapitalistického způsobu výroby, jiné v socialistickém způsobu výroby.

Nemalý význam při řešení přechodu zemědělství na průmyslový základ má výstavba bytových a kulturně sociálních zařízení na vesnici, cestní síť, rozvoj komunálních služeb a dopravy na vesnici. Autoři hovoří o přebudování venkovských sídlišť, což dokládají konkrétními údaji.

Závěrem je třeba opětovně podotknout, že recenzovaná kniha je významným teoretickým dílem, které umožňuje čtenáři proniknout do složité problematiky, kterou budou socialistické země v dalším období řešit. Je si jen třeba přát, aby takových knih bylo více. Přispěly by jistě k rychlému a úspěšnému zvládnutí tak složitého procesu, jakým je přechod zemědělství na průmyslový základ.

Doc. ing. Karel Novák, CSc., Vysoká škola zemědělská, Zemědělská 1-3, 662 65 Brno

ŽIVOTNÉ JUBILEUM ING. EUGENA HORVÁTHA, CSc.

Dňa 27. februára sa dožil 60 rokov ing. E. Horváth, CSc., samostatný vedecký pracovník Výskumného ústavu ekonomiky poľnohospodárstva a poľnohospodárstva v Bratislave.

Narodil sa v Nitre, popri zamestnaní vyštudoval Vysokú školu hospodárskych vied v Bratislave a po užitočnej praxi v hospodárskych a v riadiacich organizáciách (ČSAV a ČSAZV) poľnohospodárskeho výskumu zakotvil v roku 1962 vo výskume ekonomiky poľnohospodárstva.

S jemu vlastnou húževnatosťou a dobrou znalosťou niekoľkých svetových, ale aj dôležitých nesvetových jazykov rýchlo vnikol do skúmaných problémov, ako aj do metód a foriem vedeckej práce. Postupne skúmal problematiku pracovných procesov a organizácie riadiacej práce v socialistických poľnohospodárskych podnikoch, potom sa zaoberal sústavou vnútropodnikovej organizácie a riadenia v podmienkach socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby a v poslednom čase sa venuje skúmaniu otázok rozhodujúcich procesov a informálnych vzťahov v poľnohospodárskej mikrosfére.

Úspešne zvládol teóriu a metodológiu tejto oblasti vedeckej práce, vytrvalo študoval zložitý hospodársky organizmus JRD a ŠM, najmä však zlúčených družstiev, učil sa od praxe, výsledky svojej práce odovzdával orgánom všetkých stupňov riadenia a pri ich realizácii všestranne pomáhal. Stal sa známym a vyhľadávaným špecialistom svojho odboru vo vedeckých kruhoch doma i v zahraničí, pri príprave koncepčných materiálov zameraných na zdokonaľovanie organizácie a riadenia poľnohospodárskych podnikov, pri vypracovávaní projektov sústavy riadenia v konkrétnych JRD a ŠM, ochotným poradcom vedúcich pracovníkov v ich riadiacej činnosti.

Významne prispel k prehĺbeniu teórie ovplyvniteľných a neovplyvniteľných časov, posudzovania hospodárnosti a nákladovosti riadenia, organizácie rozhodovania, tvorby organizačných a riadiacich štruktúr a informačných väzieb poľnohospodárskych podnikov. So svojimi poznatkami sa mnohokrát podelil s účastníkmi nielen domácich, ale aj zahraničných vedeckých podujatí, na ktorých úspešne reprezentoval československú poľnohospodársku vedu.

Publikoval 63 pôvodných vedeckých prác, z toho 4 knihy, a ďalej 116 odborných a popularizačných článkov. Tieto práce sú zdrojom poznania pre riadiacich pracovníkov v poľnohospodárstve, stavebným materiálom pri ďalšom rozvíjaní teórie riadenia, študijnou literatúrou pre poslucháčov vysokých škôl, vhodným výmenným materiálom pri rozvíjaní medzinárodnej vedeckotechnickej spolupráce.

Rozsiahla je jeho výchovná, prednášková a recenzná činnosť. Je starostlivým školiteľom vedeckých aspirantov, prednáša vyšším ročníkom poslucháčov VŠE v Bratislave a VŠP v Nitre, ako aj frekventantom cyklickej výchovy a kurzov v Ústave pre ďalšie vzdelávanie pracovníkov v poľnohospodárstve a výžive. Ako lektor Socialistickej akadémie SSR popularizoval poznatky svojho vedného odboru na mnohých podujatiach tejto organizácie. Posúdil veľký počet záverečných správ príbuzných výskumných pracovísk, kandidátskych dizertačných prác a diplomových prác.

Mnoho času a tvorivej práce venuje plneniu funkcií v kolektívnych riadiacich orgánoch ako člen vedeckých rád, ako vedecký tajomník komisie ČSAZ pre organizáciu a riadenie socialistických poľnohospodárskych podnikov, ako predseda riešiteľskej rady pre tvorbu automatizovaného systému riadenia v poľnohospodárskych podnikoch pri Podniku racionalizácie riadenia, podpredseda VMR pre poľnohospodárstvo SAK SSR, člen ÚV Slovenskej spoločnosti pre poľnohospodárstvo, lesnícke a potravinárske vedy pri SAV a ako člen predsedníctva poľnohospodárskej sekcie SVTS.

Za obetavú prácu mu udelili rezortné významenie „Vynikajúci pracovník v poľnohospodárstve a výžive“, čestné uznanie SAK SSR za politicko-výchovnú a politicko-organizačnú prácu, čestné uznanie Odborového zväzu pracovníkov poľnohospodárstva za dlhoročnú prácu pri budovaní socialistickeho poľnohospodárstva, čestnú striebornú plaketu ČSAZ za zásluhy o rozvoj vedy a výskum v oblasti poľnohospodárstva a výživy a čestné

uznania Slovenskej spoločnosti pre poľnohospodárske, lesnícke a potravinárske vedy pri SAV za rozvíjanie vedeckých poznatkov v poľnohospodárstve.

Kolektív pracovníkov VÚEPP v Bratislave praje mladému šesťdesiatnikovi Eugenovi

Horváthovi, aby sa v dobrom zdraví dožil vysokého veku, aby aj naďalej úspešne rozvíjal svoje tvorivé vedecké a praktické schopnosti, aby sa dlho tešil z dobrej pohody v kruhu svojich najbližších.

Dr. Martin Ostrovský, CSc.

ОБСАН

Kunc J.: Problematika mezinárodní dělby práce na úseku zemědělsko-potravinářského komplexu	273
Jeníček V.: Vývoj čs. zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty a soběstačnost zemědělsko-průmyslového komplexu	275
Tuček P.: Hodnocení čs. vývozu zemědělsko-potravinářských výrobků do členských zemí RVHP	285
Vološin J.: Předpoklady mezinárodní specializace v zemědělsko-potravinářských komplexech zemí RVHP	303
Kraus J.: Dlouhodobý cílový program spolupráce ČSSR se zeměmi RVHP na úseku ZPoK	315
Moudrý M.: Postavení hospodářsky vyspělých kapitalistických států na trhu zemědělsko-potravinářských výrobků	325

Recenze

Kraus J.: Úloha cen v hospodářské spolupráci členských států RVHP	336
Novák K.: Přejchod zemědělství na průmyslový základ	338

Z vědeckého života

Ostrovský M.: Životné jubileum ing. Eugena Horvátha, CSc.	343
---	-----

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství. (Vývoj ploch kultur a osevních ploch a jejich struktura v 6. pětiletce.)

СОДЕРЖАНИЕ

Кунц Я.: Проблематика международного разделения труда в области агро-пищепромышленного комплекса	273
Еничек В.: Развитие чехословацкой внешней торговли агро-пищепромышленными продуктами и самообеспеченность агропромышленного комплекса	275
Тучек П.: Оценка чехословацкого вывоза агро-пищепромышленных продуктов в страны-члены СЭВ	285
Волошин Й.: Предпосылки международной специализации в агро-пищепромышленных комплексах стран-членов СЭВ	303
Краус Й.: Долгосрочная целевая программа сотрудничества ЧССР со странами-членами СЭВ в области агро-промышленного комплекса	315
Моудры М.: Положение экономически развитых капиталистических стран на рынке агро-пищепромышленных продуктов	325

Рецензии

Краус Й.: Роль цен в экономическом сотрудничестве стран-членов СЭВ	336
Новак К.: Переход сельского хозяйства на промышленную основу	338

Из научной жизни

Островски М.: Жизненный юбилей инж. Еугена Горвата, канд. наук	343
--	-----

Приложение

Статистические обзоры о чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве (Развитие площадей культуры и посевных площадей и их структура в 6 пятилетке)

CONTENTS

Kunc J.: Problems of International Labour Division in the Agricultural and Food Production Complex	273
Jeníček V.: The Development of Czechoslovak Foreign Trade in Agricultural and Food Products and the Self-sufficiency of the Agro-industrial Complex	275
Tuček P.: An Evaluation of the Czechoslovak Export of Agricultural and Food Products to CMEA Member Countries	285
Vološin J.: Prerequisites of International Specialisation in the Agricultural and Food Production Complexes of the CMEA Member Countries	303
Kraus J.: The Long-term Programme of the Co-operation of Czechoslovakia with the CMEA Member Countries in the Field of Agricultural and Food Production Complex	315
Moudrý M.: The Position of Economically Advanced Capitalist Countries on the Market with Agricultural and Food Products	325

Reviews

Kraus J.: The Role of Prices in the Economic Co-operation of CMEA Member Countries	336
Novák K.: The Transition of Agricultural Production to an Industrial Base	338

Science Life

Ostrovský M.: The Life Jubilee of Ing. Eugen Horváth, CSc.	343
--	-----

Supplement

Statistical Surveys of Agriculture in Czechoslovakia and Abroad. (Development of Areas under Crops and Seeded Areas, and their Structure in the Period of the 6th Five-year Plan)

INHALT

Kunc J.: Problematik der internationalen Arbeitsteilung auf dem Gebiet der Ernährungswirtschaft	273
Jeníček V.: Entwicklung des tschechoslowakischen Außenhandels mit den land- und nahrungsgüterwirtschaftlichen Produkten und Selbstgenügsamkeit des Agrar-Industrie-Komplexes	275
Tuček P.: Bewertung der tschechoslowakischen Ausfuhr von land- und nahrungsgüterwirtschaftlichen Produkten in die RGW-Mitgliedsländer	285
Vološin J.: Voraussetzungen der internationalen Spezialisierung in den Ernährungswirtschaften der RGW-Länder	303
Kraus J.: Langfristiges Zielprogramm der Zusammenarbeit der ČSSR mit den RGW-Ländern auf dem Gebiet der Ernährungswirtschaft	315
Moudrý M.: Stellung der wirtschaftlich entwickelten kapitalistischen Staaten auf dem Markt der land- und nahrungsgüterwirtschaftlichen Produkte	325

Rezensionen

Kraus J.: Aufgabe der Preise in der wirtschaftlichen Zusammenarbeit der RGW-Mitgliedsländer	336
Novák K.: Übergang der Landwirtschaft zu einer industriemäßigen Basis	338

Vom Wissenschaftsleben

Ostrovský M.: Lebensjubiläum von ing. Eugen Horváth, CSc.	343
---	-----

Beilage

Statistische Übersichte über die tschechoslowakische und ausländische Landwirtschaft (Entwicklung der Fruchtartenflächen und Anbauflächen und ihre Struktur im 6. Fünfjahrplan)

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 2 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

5

1980

VÝVOJ PLOCH KULTUR A OSEVNÍCH
PLOCH A JEJICH STRUKTURA
V 6. PĚTILETCE

Druhy pozemků (kultur) podle stavu k 1. 1.*)

Území	Orná půda	Chmelnice	Vinice	Zahrady	Ovocné sady	Louky	Pastviny	Zemědělská půda
1965								
ČSSR	5 089 298	9 730	26 700	211 456	62 808	1 002 457	785 417	7 187 866
ČSR	3 357 553	9 521	7 575	147 467	45 722	663 313	297 470	4 528 621
SSR	1 731 745	209	19 125	63 989	17 086	339 144	487 947	2 659 245
1970								
ČSSR	5 019 809	9 443	31 094	213 958	74 894	972 697	789 122	7 111 017
ČSR	3 325 198	9 045	9 092	146 750	53 769	643 601	289 588	4 477 043
SSR	1 694 611	398	22 002	67 208	21 125	329 096	499 534	2 633 974
1975								
ČSSR	4 943 342	10 575	36 672	217 633	78 818	930 749	821 324	7 042 113
ČSR	3 316 334	9 786	11 820	148 411	54 622	622 704	286 670	4 450 347
SSR	1 627 008	789	27 852	69 222	24 196	308 045	534 654	2 591 766
1977								
ČSSR	4 906 546	11 426	42 624	218 699	78 314	889 933	842 167	6 989 709
ČSR	3 323 222	10 305	13 137	149 038	54 156	603 578	282 389	4 435 805
SSR	1 583 324	1 121	29 487	69 661	24 158	286 375	559 778	2 553 904
1979								
ČSSR	4 891 223	11 746	44 876	220 456	77 760	865 899	839 625	6 951 585
ČSR	3 316 549	10 368	14 297	149 051	53 881	588 032	279 446	4 411 624
SSR	1 574 674	1 378	30 579	71 405	23 879	277 867	560 179	2 539 961

*) zdroj údajů: Evidence nemovitostí — Český úřad geodetický a kartografický
Slovenská správa geodézie a kartografie

Plochy osevu zrnin

Rok	Zrniny celkem			V tom								
				obiloviny			z toho kukuřice			luštěniny		
	v tis. ha											
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
1960	2 598	1 629	969	2 494	1 563	931	195	23	172	104	66	38
1965	2 590	1 671	919	2 448	1 574	874	161	12	149	142	97	45
1970	2 671	1 750	921	2 613	1 710	903	128	13	115	58	40	18
1971	2 724	1 784	940	2 676	1 752	924	142	17	125	48	32	16
1972	2 793	1 841	952	2 756	1 819	937	148	19	129	37	22	15
1973	2 816	1 863	953	2 782	1 844	938	169	22	147	34	19	15
1974	2 825	1 892	933	2 756	1 848	908	167	20	147	69	44	25
1975	2 834	1 900	934	2 734	1 834	900	158	15	143	100	66	34
1976	2 830	1 893	937	2 724	1 823	901	167	20	147	106	70	36
1977	2 829	1 883	946	2 732	1 819	913	203	33	170	97	64	33
1978	2 841	1 898	943	2 734	1 826	908	202	31	171	107	72	35
1979	2 789	1 862	927	2 677	1 790	887	206	27	179	112	72	40

Plochy osevu brambor a píce na orné půdě

Rok	Brambory			Pícniny na orné půdě celkem			Z toho víceleté pícniny		
	v tis. ha								
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
1960	569	391	178	1 411	961	450	831	556	275
1965	444	302	142	1 457	1 011	446	950	673	277
1970	338	229	109	1 577	1 063	514	1 083	725	358
1971	332	224	108	1 533	1 036	497	1 055	723	332
1972	321	216	105	1 470	989	481	883	583	300
1973	305	206	99	1 446	974	472	918	625	293
1974	280	185	95	1 450	977	473	865	593	272
1975	251	166	85	1 410	667	443	808	566	242
1976	240	159	81	1 394	981	413	813	580	233
1977	237	155	82	1 386	995	391	780	561	219
1978	221	147	74	1 372	976	396	752	536	216
1979	216	141	75	1 409	1 001	408	724	502	222

Plochy osevu olejnin a cukrovky

Rok	Olejniný celkem			Z toho řepka			Cukrovka		
	v tis. ha								
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
1960	76	57	19	39	34	5	242	178	64
1965	69	50	19	51	40	11	230	165	65
1970	48	31	17	35	24	11	183	135	48
1971	64	43	21	52	37	15	189	139	50
1972	65	44	21	53	38	15	192	140	52
1973	72	45	27	57	39	18	199	144	55
1974	65	35	30	45	26	19	208	151	57
1975	83	51	32	63	44	19	219	157	62
1976	84	51	33	63	44	19	215	155	60
1977	99	59	40	73	49	24	217	157	60
1978	108	63	45	79	52	27	219	159	60
1979	99	58	41	55	44	11	219	159	60

Podíl obilovin na celkové ploše osevu v %

Území, kraj	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979
ČSSR	48,3	47,8	51,8	54,8	55,0	55,1	55,3	54,4
ČSR	46,2	46,6	51,1	54,8	54,5	54,2	54,5	53,7
SSR	52,3	50,2	53,0	54,8	56,1	57,1	57,0	55,8
Hlavní město Praha	38,4	33,5	42,7	47,5	47,2	45,6	47,3	45,9
Středočeský	46,0	45,9	51,3	55,2	54,9	54,8	54,6	53,0
Jihočeský	48,6	47,6	51,8	55,1	55,0	54,3	54,7	54,5
Západočeský	49,5	48,2	53,6	55,5	55,0	54,5	54,1	53,4
Severočeský	44,9	47,0	52,0	55,1	55,0	53,6	54,8	52,8
Východočeský	44,8	45,4	49,2	54,0	53,7	53,8	53,9	53,9
Jihomoravský	46,9	47,6	51,9	55,4	55,2	55,1	55,8	54,8
Severomoravský	43,0	44,7	48,9	52,9	52,5	52,5	52,9	52,8
Západoslovenský	54,8	49,9	56,9	59,0	59,8	60,0	60,3	59,2
Středoslovenský	49,2	49,8	49,4	51,1	52,4	53,1	52,8	51,9
Východoslovenský	50,6	50,9	49,1	49,7	51,7	54,5	53,7	51,8

Podíl brambor na celkové ploše osevu v %

Území, kraj	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979
ČSSR	11,0	8,7	6,7	5,0	4,8	4,8	4,5	4,4
ČSR	11,6	8,9	6,9	5,0	4,7	4,6	4,4	4,2
SSR	10,0	8,1	6,4	5,2	5,1	5,1	4,7	4,8
Hlavní město Praha	1,6	0,2	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5	0,4
Středočeský	9,4	6,8	5,1	3,4	3,3	3,3	3,0	2,9
Jihočeský	15,8	12,2	10,6	8,6	8,5	8,2	8,1	7,7
Západočeský	12,6	8,8	6,5	4,8	4,6	4,5	4,1	4,1
Severočeský	7,7	5,2	2,9	2,1	1,9	2,0	1,9	1,9
Východočeský	11,5	9,4	7,0	4,8	4,8	4,6	4,4	4,2
Jihomoravský	12,4	10,1	7,8	5,4	4,9	4,7	4,4	4,3
Severomoravský	11,2	8,9	7,0	5,0	4,9	4,7	4,6	4,2
Západoslovenský	4,5	3,0	2,2	1,4	1,4	1,5	1,3	1,3
Středoslovenský	15,8	14,0	11,8	10,8	10,6	11,0	10,4	10,3
Východoslovenský	14,8	12,3	9,4	8,0	7,8	7,8	7,0	7,4

Podíl cukrovny na celkové ploše osevu v %

Území, kraj	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979
ČSSR	4,7	4,5	3,6	4,4	4,3	4,4	4,4	4,5
ČSSR	5,3	4,9	4,0	4,7	4,6	4,7	4,7	4,8
SSR	3,6	3,7	2,8	3,8	3,7	3,7	3,8	3,8
Hlavní město Praha	11,5	6,2	6,3	9,7	8,9	8,3	8,5	8,6
Středočeský	9,4	7,9	6,9	7,8	7,7	7,7	7,8	7,8
Jihočeský	0,7	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Západočeský	1,0	0,6	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Severočeský	5,8	5,6	3,7	4,8	4,9	4,8	4,9	4,8
Východočeský	5,6	4,9	4,2	5,3	5,3	5,4	5,5	5,5
Jihomoravský	5,9	5,9	4,8	6,1	6,0	6,0	6,1	6,1
Severomoravský	5,3	5,2	4,9	5,5	5,6	5,6	5,6	6,1
Západoslovenský	5,6	5,2	4,5	5,7	5,6	5,6	5,6	5,6
Středoslovenský	2,3	1,4	1,1	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7
Východoslovenský	2,0	2,1	1,1	1,8	1,7	1,8	1,8	1,8

Podíl pícnin na orné půdě na celkové ploše osevu v %

Území, kraj	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979
ČSSR	27,3	28,4	31,3	28,2	28,1	28,0	27,7	28,6
ČSR	28,4	30,0	31,8	28,9	29,3	29,6	29,1	30,0
SSR	25,3	25,6	30,2	27,0	25,7	24,5	24,9	25,6
Hlavní město Praha	31,2	37,1	37,3	32,8	35,7	34,0	35,1	33,8
Středočeský	27,2	30,6	31,2	27,6	28,1	28,0	27,8	29,8
Jihočeský	28,2	31,3	32,4	30,5	30,6	32,0	31,0	30,9
Západočeský	28,9	30,7	34,2	32,9	34,0	34,5	34,7	35,5
Severočeský	32,4	33,3	35,1	31,3	31,3	32,2	30,5	32,5
Východočeský	28,8	29,0	32,5	28,9	29,1	28,9	28,5	28,6
Jihomoravský	25,8	26,8	28,8	25,9	26,6	26,8	26,4	27,9
Severomoravský	31,2	31,5	32,3	28,8	29,3	29,4	28,7	28,6
Západoslovenský	25,6	24,3	28,8	25,4	24,8	23,7	24,1	24,8
Středoslovenský	26,9	27,5	32,5	27,6	25,6	25,1	25,5	25,7
Východoslovenský	23,6	26,3	30,9	29,5	27,6	25,6	25,8	27,3